

LIETUVOS

BAJORAS

2015

ISSN 1392-1304

Nr. 21

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

ISSN 1392-1304

ISSN 1392-1304

LIETUVOS BAJORAS
Istorijos ir kultūros žurnalas
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys

Vyriausiasis redaktorius
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
(h. *Gulbė / Trzaska*, LBKS Garbės bajoras)

Redakcijos kolegija:

Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ
(h. *Koscieša*, LBKS Garbės bajorė)
Juozas KAMENECKAS (h. *Pilawa*)
Egidijus MATULEVIČIUS (h. *Komar*)
Audronė MUSTEIKIENĖ
(h. *Pogonia*, LBKS Garbės bajorė)

Dizainerė Rasa Šeikuvienė

Išleido Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga. Tiražas 1000. LBKS adresas: Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius. www.lbks.lt Redakcijos adresas: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.** Tel. 841 454171, el. paštas: kaktavicius@splius.lt Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone. Už pateiktus faktus ir teiginius atsako autoriai. Rankraščiai negražinami ir nerecenzuojami. Perspausdinti publikacijas ar jų dalį galima tik gavus redakcijos rašytinį sutikimą. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spaudos kokybę atsako spaustuvė.

„The Lithuanian Nobleman“. Chief editor: Leonas Peleckis-Kaktavičius. Published since 1995 by the Lithuanian Royal Union of Nobility. 1000 copies. Address: LBKS, Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius, Lithuania. www.lbks.lt Editorial office: Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai, Lithuania. Tel. 370 41 454171. Opinions of the authors need not necessarily be that of the editorial office.

© Lietuvos bajoras, 2015 (21)
Leidžiamas nuo 1995 metų

TURINYS

Redakatoriaus skiltis. Apie garbę, mėlyną kraują ir išimtis, arba Kilmė įpareigoja	/ 1
AKTUALIJOS Juozas KAMENECKAS. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvojo paveldo puoselėjimui	/ 2
„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA Dešimt klausimų LBKS vado pavaduotojui kultūrai Perliui Vaisietai	/ 5
MOKSLAS Jonas PUZINAS. Trečiosios Vilniaus pilies beiškant	/ 12
PRAEITIS MŪSLĖS Ramunė HAZIR. Viduramžių papuošalas. Mįslingasis Vytauto Didžiojo epochos diržas	/ 16
Violeta RUTKAUSKIENĖ. Lietuvos valdovų vėliavų ir LDK delegacijos herbų atvaizdai Konstanco suvažiavimo kronikose	/ 19
Vilius PURONAS. Apie Jotvingių Kryžiaus Riterių ordino heraldiką ir sgrafistiką	/ 29
BAJORAI – KŪRĖJAI Silvija PELECKIENĖ. „Uždirbta pasauly šlovė“	/ 34
Aldona RUSECKAITĖ. Pasaulis pagal Žemaitę	/ 36
SENELIUS PRISIMENANT Eugenijus Algirdas ŠVĖGŽDA Vitoldas KONDRATAVIČIUS. Patriotizmas ir nacionalizmas, arba tautinis egoizmas	/ 43
GININĖS ISTORIJA Irena Antanina SUVEIZDIENĖ. Kovalevskiai, Kovaliauskai, Kavaliauskai. Herbas „Lada“	/ 49
Angelė Ona JARMALIENĖ. Auksinės vestuvės paskatino prisiminti giminės praeitį	/ 54
MES IR PASAULIS Danielis KAMINSKIS. Ką apie madą byloja senosios fotografijos? II dalis	/ 59
ŽENKLAI IR SIMBOLIAI Arunas Kazys KYNAS. Krikščioniškų ženklų tipologija ir paplitimo arsenalas Lietuvoje XIV-XX a.	/ 63
ŠUKAKTYS Žilvinas RADAVIČIUS. Bajorės Annos veikla domina ir jaunus, ir pagyvenusius	/ 73
IŠ ARCHYVŲ 1919–1939 metų Lietuvos dvarų ir dvarelių sąrašas	/ 75
ATGARSIAI Algimantas CHMIELIAUSKAS, Stasė JOKŠIENĖ. Žemaitijos bajorai jubiliejiniiais metais	/ 78
Salomėja MASILIŪNIENĖ. Valstybės dienos – ypatinga prasmė	/ 80
Ginovaita DEMONTAVIČIENĖ. Išklmės Lėvens slėnyje	/ 82
Nijolė MILAKNIENĖ. Įspūdingas Komarų giminės susitikimas	/ 83
LBKS KRONIKA 2014 m. gruodis-2015 metai. Parengė Audronė MUSTEIKIENĖ	/ 85
PRO MEMORIA Elena Andrulienė Jasėnienė	/ 92
Gydytoja, rašytoja, fotomenininkė	/ 94
Bronislovas Vonsavičius	/ 95
SUMMARY	/ 96

Pirmajame viršelyje:

Žinomiausias Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto atvaizdas, XVII a. pab.–XVIII a. pr., Lietuvos dailės muziejus (Vilnius).

Ketvirtajame viršelyje:

ELENA ANDRULIENĖ JASĖNIENĖ. Vilnius, Bernardinų gatvė. Pop., al., pastelė, 54 x 40, 2006.

LAIKO IŠMĖGINTAS SKONIS
www.ruta.lt

RŪTOS įkūrėjo
Antano Gricevičiaus
šeimos herbas

102 metus skaičiuojantis saldainių fabrikas „Rūta“ dovanoja Jums tarpukario klasiką ir pristato fabriko įkūrėjo Antano Gricevičiaus laikus įprasminančią **autentiškų gaminių liniją RETRO**. Šie gaminiai – ne tik mėgstantiems šokolada, bet ir vertinantiems istoriją. Sunku patikėti, kad tarpukario Lietuvoje buvo sukurtos tokios puikios, aukšto meninio lygio gaminių pakuotės. Ir tai ne vien saldainių popierėliai, bet ir žymių dailininkų iliustruotos metalinės pakuotės, kurios sėkmingai konkuruodavo su užsienio gamintojų darbais ir neretai pelnydavo įvairių apdovanojimų.

Šokoladinių saldainių rinkinys

RETRO, 270 g

Kreminių atspalvių metalinė dėžutė, atkurta pagal originalų tarpukario Lietuvoje gyvavusį dizainą. Jaunos mergaitės veidas mus nukelia į XX a. pradžią, kai to meto visuomenei buvo itin svarbus lietuviybės skatinimas ir tradicijų puoselėjimas.

2014 m. konkurse „Lietuvos metų gaminių“ laimėtas aukso medalis. Rinkinyje rasite šešių rūšių ir skirtingų formų saldainius su puikiais įdarais.

Pieninio šokolado saldainiai su žemės riešutų sviesto įdaru

RETRO

Saldainių fabrikas „Rūta“, nuolat ieškodamas naujų idėjų, pristato puikų pieninio šokolado ir žemės riešutų sviesto derinį – saldinius RETRO. Saldainių popierėlių dizainas nukelia į tarpukario Lietuvos laikus. Žemės riešutų sviesto įdaras – puikus pasirinkimas neįprasto skonio mėgėjams. Jis yra karamelės spalvos, o jį skanaujant jaučiamas saldumas, kartumas bei sūrumas – tad patiks ir mažiems, ir dideliems. Šiuos tris skonius idealiai papildo pieninis šokoladas, kurio RETRO saldainiuose net 50%, o žemės riešutų – 38%.

Šokoladiniai saldainiai su anakardžių ir kavos įdaru

RETRO

Aukštos kokybės juodasis šokoladas, itin vertingi anakardžių riešutai ir kavos įdaras – derinys, vertinantiems puikų skonį ir kokybę. Šviesiai mėlynos ir kreminės spalvos popierėlio fone – tarpukario Lietuvos dizaine gyvavęs jaunos mergaitės portretas.

Šokoladinių saldainių rinkinys

RETRO, 220 g

Dėžutės dizainas taip pat atkurtas pagal originalų tarpukario Lietuvoje gyvavusį dizainą. Į pirkėją žvelgia jauna tarpukario Lietuvos porė, kur bėmūželis guodžia mergaitę, atnešdamas jai saldainių. „...Jie suminkština kiekiausias merguželių širdis ir užtikrina prielankumą, ypač jei turi neblogą skonį saldainius pirkdamas“. Tai citata apie saldinius iš 1934 metų laikraščio Diena reklamos, kuri puikuoja ant dėžutės ir papildoma viršelio piešiniu.

Dviaukštė išsiskleidžiamos konstrukcijos dėžutė ne tik suteikia galimybę pirkėjui ja pasigėrėti, bet ir vilioja puikiais trijų rūšių šokoladiniais saldainiais.

Pieninio šokolado saldainiai su anakardžių ir kavos įdaru

RETRO

Burnoje tirpstantis pieninis šokoladas, vertingi anakardžių riešutai bei kavos įdaras – trys puikūs komponentai – ir išskirtinio skonio šventė garantuota. Švelniai rožinės ir kreminės spalvos popierėlyje atkurti tarpukario Lietuvos gyvavusio dizaino ornamentai ir motyvai. Įvertinkite!

Saldainių fabriko „Rūta“ RETRO gaminių linija – autentika ir istorija, aukščiausia kokybė ir ypatinga skonio dermė.

REDAKTORIAUS SKILTIS

Apie garbę, mėlyną kraują ir išimtis, arba Kilmė įpareigoja

„Grafu gimei, grafu ir mirsi“, – daug metų šitai sentencijai. Joje, be abejo, didelė tiesa.

Tačiau pasaulyje visko būta. Ypač kai viską aukštyn kojom apversdavo revoliucijos.

„Jis tikras grafas“, – be abejo, esate girdėję ir tokį posakį. Tai – apie žmogų, kuris net ir prastai apsiirėngęs išsiskiria iš minios tuo, kas ne kiekvienam skirta.

Plačiai pagarsėjusiuose bajorų Venclauskių namuose Šiauliuose tarp daugelio čia užaugusių našlaičių ir beglobių buvo ir pamestinukas, kurį Motinų Motina Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė rado vieną rytą ant savo namų laiptų pintinėje su perplėšta karūna. Kad tai nesantuokinis dvarininko K. sūnus, paaiškėjo, kai šiam sukako aštuoniolika ir į svečius atvykęs grafas padėjo jo globotojai, atsiprašė ir paprašė leisti pasirūpinti jo tolesniu gyvenimu, o pirmiausia būsimomis studijomis. Gyvenime suklydusiam grafui nebuvo suteikta tokia galimybė, nes ir be pagalbos iš šalies Venclauskių namuose užaugę vaikai turėjo galimybę siekti mokslo. Tačiau S. Venclauskienė po šito vizito galutinai įsitikino, jog šis jos augintinis tikrai išskirtinis. Įgimtą eleganciją jau buvo spėję pajusti visi, kam su juo bendrauti. Kai 1989-aisiais lankiausi Čikagoje, Algirdas J. jau buvo miręs, tačiau jį pažinojusieji vienu balsu tvirtino: jam pasirodžius, buvo akivaizdu, jog šalia žmogus, vertas grafo titulo.

Oficialiai jis jo neturėjo, tačiau visu savo elgesiu tokį titulą buvo pelnęs.

Pelnęs dar ir tuo, kad net ir sužinojęs savo gyvenimo istoriją, niekada neprisistatinėjo grafu.

Garbaus amžiaus šiaulietė bajorė kartą uždavė tokį klausimą: ar galima panaikinti bajorystę jos anūkei, kuri su ja blogai elgiasi, užgaulioja, ne ką geresni, ne bajoriški santykiai ir su aplinkiniais. Jauna moteris neseniai baigusi universitetą, tačiau studijos nepakeitė valdingo charakterio, neišmokė taktiškumo, tolerancijos.

Ką atsakyti garbingai bajorėi, ne taip paprasta. Nebent pasiūlyti prisiminti, kaip augo jos anūkė, ar viskas gerai buvo jų šeimoje. Regis, ne viskas. Taigi, kad ir šiek tiek po laiko, reikia bandyti iš naujo mokytis bendrauti, gerbti, mylėti. Abiems pusėms daug ką būtina pergaltoti, pakeisti.

Tapus redaktoriumi, viena vilnietė įkyriai siūlė straipsnį apie iš LDK bajorų Samsonų šeimos kilusį Feliksą Dzeržinskį, plačiai žinomą geležinio Felikso vardu. Įsivaizduoju, kas būtų dėjęsi jį išspausdinus, nes tame straipsnyje jos herojus pavaizduotas toli gražu ne iš prastos pusės. Nesmagu konstatuoti, bet šito nekaltų žmonių kraujyje išmirkusio bolševiko protėviai, regis, iš tikrųjų buvo bajorai.

Dar nesmagiau, kad jį panoro „reabilituoti“ taipogi bajorų palikuonė.

„Faktas, kad ne visada palikuonys yra panašūs į savo tėvus (...) paaiškinamas atsigimimu į kažkurį tolimesnį protėvį“, - teigia beveik prieš šimtą metų išleistos knygos „Natura Magistra Vitae“ autorius Vitoldas Kondratavičius, kurios ištrauką spausdiname šiame žurnalo numeryje. Tikriausiai jis teisus.

O mėlynas kraujas, be abejo, egzistuoja. Tačiau ne tiesiogine to žodžio prasme. Bajoro titulą mūsų protėviai pelnę už didelius nuopelnus. Kiekvieno palikuonio šventa pareiga nepadaryti gėdos savo kraujo broliams.

Leonas Plepiūnas - Kaktavicius

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nebuvo tautinė valstybė – LDK gyventojai buvo ne tauta ir ne tautų katilas, o tautinių valstybių lopšys. Lietuvių kalba net nebuvo valstybinė rašto kalba. Tačiau LDK taikiai sugyveno galybė tautų, čia nebuvo persekiojimų dėl tautybės ar religijos, kaip tuometinėje Vakarų Europoje. Šalia tokios išskirtinės tolerancijos ir meno sugyventi klestėjo analogų neturinti pilietinė visuomenė su savo laisvės ir demokratijos tradicijomis. Apie 10 proc. visuomenės buvo pasiryžę be mokesčio kautis už gimtinę, galėjo rinkti ir būti renkami į Seimą ar pretenduoti į valdovo sostą. Kurioje dar Europos šalyje tu metu buvo tiek balso teisę turinčių ir taip aktyviai šalies politiniame gyvenime dalyvaujančių piliečių?

Deja, XX a. susikūrusios Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos valstybės kiekviena atskirai siekia būti vienintele nematerialaus LDK paveldo savininke. Per pastarąjį šimtmetį buvo pamiršta geriausia, ką LDK palikimas galėjo duoti – laisvės, demokratijos, pilietiškumo, kultūrų sugyvenimo ir tolerancijos tradicijos.

AKTUALIJOS

LBKS Vadas Juozas KAMENECKAS

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS GYVOJO PAVELDO PUOSELĖJIMUI

Nuotraukoje iš kairės: Minsko bajorų Vadas, Kaštelionas Igor Čekalov Šidlovski, Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Vadas Juozas Kameneckas, Ukrainos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų palikuonių Vadas, Kaštelionas Saulius Savickas.

Iš kairės: Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Vadas Juozas Kameneckas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atminties rūmai direktorius Danielius Veroečka, Minsko bajorų Vadas, Kaštelionas Igor Čekalov Šidlovski, Ukrainos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų palikuonių Vadas, Kaštelionas Saulius Savickas.

Deklaracija-sutartis.

LDK gyvojo paveldo puoselėjimas suprantamas kaip raginimas dabar stiprinti regioninį bendradarbiavimą tarp praeityje LDK sudariusių tautų. Natūralu, kad tai pradėdame daryti per organizacijas.

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga Vilniuje 2015 m. spalio 3 d. pasirašė koalicinę bendradarbiavimo deklaraciją-sutartį su Baltarusijos bei Ukrainos bajorų sąjungomis.

Deklaraciją-sutartį pasirašė Minsko bajorų Vadas, Kaštelionas Igor Čekalov Šidlovski, Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Vadas Juozas Kameneckas, Ukrainos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų

palikuonių Vadas, Kaštelionas Saulius Savickas.

Pažymėdami mūsų organizacijų esamą bendrumą, numatomą specifinę veiklą, puoselėjant Lietuvos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją, kultūros paveldo palikimą, sutarėme vykdyti bendrą darbą genealogijos, heraldikos, humanitarinio mokslo ir švietimo srityse. Veikti kartu su Ukrainos, Baltarusijos bei Lietuvos respublikų ir tarptautinėmis organizacijomis. Pažymėjome, kad prioritetinga kryptis yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros paveldas, dvasinės vertybės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų, kaip gyvojo kultūros paveldo palikimo puoselėjimas, jį išsaugant ir vystant, pritraukiant į veiklą kuo daugiau jaunimo.

2. BENDRADARBIAVIME VISOSE SRITYSE, KURIOS NUMATYTOS ĮSTATYTI IR TURIŲME BENDRŲ TIKSLŲ, BENDRŲ EKSKURSIJŲ, KONFERENCIJŲ, SEMINARŲ, EDUKACINIŲ, ŠVIETIMO IR KILMINGUMO PAŽYMĖJIMO RENGINIŲ ORGANIZAVIME, LABDARINGOJE VEIKLOJE, PAŽINTINIO ISTORINIO KULTŪROS PAVELDO PARODŲ, LITERATŪRINIŲ BEI MUZIKINIŲ RENGINIŲ, FESTIVALIŲ ORGANIZAVIME, ATMINTINIŲ PAMINKLINIŲ OBJEKTŲ STATYBSE, PRIZIŪROJE IR LANKYME, NUMATOME SIMBOLINIŲ LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS PILEČIŲ PASŲ ĮVEDIMĄ IR ŠIOS DĖJOS REALIZAVIMĄ.

3. KONKRETIUS BENDRADARBIAVIMAS, BENDRI VEIKSMŲ IR PROGRAMA YRA ŠIOS PAGRINDINĖS DEKLARACIJOS – SUTARTIES PRIEDAI, KURIE AP-
TARJAMI, SUDERINAMI IR PASIRAŠOMI PAPILDOMAI.

4. DEKLARACIJA – SUTARTIS ĮSIGALIOJA NUO PASIRAŠYMO DIENOS IR YRA NETERMINUOTA. DEKLARACIJOS – SUTARTIES GALIOJIMAS GALI BŪTI NUTRAUKIAMAS VIENAI IS ŠALIŲ INFORMAVUS KITAS RAŠTU PRIEŠ 1 MĖNESĮ.

ŠIA DEKLARACIJA – SUTARTI PASIRAŠO

matome simbolinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių pasų įvedimą.

Sutartis pasirašyta Vilniaus universiteto bažnyčioje LDK istorinės atminties organizacijų iškilmingame šventiniame renginyje-suvažiavime, skirtame Didžiojo Vilniaus Seimo 110-osioms jubiliejinėms metinėms paminėti.

Tegul bendrą darbą lydi TIESA, GARBĖ, ORUMAS ir džiaugsminga nuotaika, tokia, kaip deklaracijos signatarų (žr. nuotr.).

E. Matulevičiaus ir A. Musteikienės nuotraukos.

Giminės herbas Syrokomla (Sirokomlė).

„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA

DEŠIMT KLAUSIMŲ LBKS VADO PAVADUOTOJUI KULTŪRAI PERLIUI VAISIETAI

Vaisietų giminę išgarsino Jūsų tėvas. Na, o kuo garsi Vaisietų-bajorų giminė? Kur jos pradžia, šaknys, kas žinomiausi atstovai?

Atsakydamas į pirmąjį klausimą, noriu pacituoti užrašą, kuris iškaltas ant mano šviesios atminties senelių Onos ir Viktoro Vaisietų kapo Perlojos kapinėse (Varėnos raj.): „Čia prasideda mano Tėvynė...“ Čia, šalia Dainavos šilų ir sruvaus Merkio čiurlenimo, šalia iki širdies gelmių įsirežusių bene melodingiausių lietuvių liaudies dainų aido prasideda mano šaknys iš tėvo, aktorius Tomo Vaisietos, pusės – mano dzūkiškoji Tėvynė.

Kitas – didžiausias Lietuvoje – Barstyčių (arba Puokės) akmuo, lyg nebylus jokiems „kryžėiviams“ ar „maskoliams“ nepasidavusio žemaičio simbolis, dunksantis kalvotoje Žemaitijoje, tarsi amžinas obeliskas žymi mano šaknis nuo mamos, Birutės Stanislavos Vaisietienės-Daubarytės, giminės pusės. Būtent čia prasideda ir bajoriškoji, Sirokomlės (Syrokomla) herbo (Butkų, Butkevičių giminės linija) žemaitiškoji Tėvynė.

Kuo garsi Vaisietų-bajorų giminė? Ne aukštomis pilimis ir dideliais dvarais. Pirmiausia noriu nusilenkti savo mamai ir jos protėvams. Manau,

kad būtent iš ten parėjo šios giminės svarbiausios moralinės ir dvasinės vertybės: atsakomybės ir bendruomeniškumo jausmas, meninių sprendimų ir prasmės kasdienybėje ieškojimas, pareiga Tėvynei ir Šeimai, o kartais – tiesiog sentimentalus romantizmas.

Mano mama, baigusi Vilniaus universitete žurnalistiką, šalia įtempto darbo leidiniuose „Kultūros barai“, „Literatūra ir menas“, „Švyturys“ ir kt., visada ieškojo meninės ir kūrybinės savirealizacijos galimybių: buvo surengtos jos asmeninių batikos, gobelenų, nėrinių, mezginių ir kt. meninių rankdarbių parodos. Šalia kasdieninės buities ji rasdavo laiko ir prasmės originaliems namų interjero puošybos sprendimams, buvo nepamainoma senovinio kulinarijos paveldo puoselėtoja (ką reikė vien burnoje tirpstantis, „smetoniškuosius“ laikus menantis jos tortas „Napoleonas“, trupininis „Skenduolio“ pyragas, pikantiškoji žydiška silkė arba garsusis naminis žemaitiškas kastinys). Ir ta niekur neužrašyta, bet tarsi užprogramuota jos moteriška elegancija: skrybėlaitė, rankų darbo gelė švarkelyje, segė plaukuose, klasikiniai „Chanel“ kvėpalai, aptarimai apie įvykusią teatro premjerą ar klasikinės muzikos koncertą su draugėmis prie mažyčio porcelianinio

puodelio kavos... Gal tai ir yra tas „kažkas“, ką mes gauname (arba kartais – negauname) su bajorystės pripažinimo dokumentais? O gal visa tai – tiesiog didžiulė visa apimanti motinos meilė savo vaikams ir visiems, kurie supa jos šeimą?

Visa tai, matyt, ir yra tas genetinis kodas, kurio dalelę su motinos pienu iš savo bajoriškųjų protėvių šaknų gavau ir aš, ir mano sesuo aktorė Ginvilė Vaisietaitė, tikiuosi, kažką perims ir mano vaikai Šarūnas, Perlė, Viltė-Jonė.

Kodėl taip vėlai, tik 2009 metais, tapote LBKS nariu?

Taip susiklostė gyvenimas, kad praktiškai iki 2008 m. nežinojau nieko apie savo bajorišką kilmę. Mama, matyt, to nesureikšmino, o gal tiesiog buvo kukli ir nesiafišavo. Kaip bebūtų, mano žmona Rima apie 2005 m. nusprendė pasidaryti savo giminės genealoginį medį. Istoriniuose archyvuose buvo rasti dokumentai, įrodantys jos bajorišką kilmę (h. *Leliwa*). Šis faktas ir mane paskatino daugiau pasidomėti savo giminės istorija. Tiesiog buvo smalsu sužinoti, kas jie – mano protėviai. Tai buvo savotiška duoklė ir per anksti Anapilin išėjusiai mamai (mirė vos 65 metų). Netikėtai iš istorijos archyvų gavau žinią – yra surinkti įrodymai, kad jau nuo XVIII a. pradžios mamos giminė buvo pilnateisiai Sirokomlės herbo bajorai.

Menininko karjera buvo kaip ir užprogramuota. Turbūt jau vaikystėje žinojote, kuo būsite, ko sieksite?

Mano vaikystė buvo graži, spalvinga. Prisimenu: kai su šeima važiuodavome iš Vilniaus į Perloją, tėtis stabdydavo savo „žiguliuką“ ir sakydavo, kad, jei nedainuosime, niekur nevažiuosime, atseit, jis norįs miego. Plėšdavome kartu su sese visa gerkle ir rekrūtines, ir „kuparines“ dzūkiškas dainas. Nuo Paluknio iki Varėnos.

Daina – tas dvasinis variklis ir arkliukas, be kurio ir šiandien sunkiai įsivaizduoju savo gyvenimą. Liaudies dainos – tikrasis istorinis-kultūrinis paveldas, kurį gavau iš tėvo ir iš babytės Onos Vaisietienės (beje, buvusios geriausios Perlojos dainininkės).

Visą vaikystę lydėjo muzika. Dainavau, grojau – ir pianinu, ir smuiku (vėliau – altu), pramokau ir gitarą brazdinti, kaip be jos?

Kadangi tėtis buvo Lietuvos akademinio dramos teatro aktorius, pakankamai dažnai nuo mažų dienų lankydavausi teatre. Pirmuosius žingsnius profesionalioje scenoje žengiau dar būdamas visiškai vaikiškas (prisimenu pirmąjį epizodinį vaidmenį I. Turgenevo pjesėje „Mėnuo kaime“:

Birutė Vaisietienė, mama.

vaidinau trumpakelnį dvarininko sūnų, o dvarininkas buvo mano tėtis. Tad logiška, kad pradėjau svajoti apie aktoriaus karjerą. O mokyklinio gyvenimo neįsivaizdavau be nuostabios lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos Violetos Tapinienės. Būtent V. Tapinienė – tarsi mokyklos geroji fejė buvo užbūrusi visas „poetiškas ir padūkusias sielas“ į dramos būrelį. Moksleivių spektakliai „Pienių vynas“, „Piteris penas“, nuostabūs improvizacijų, literatūrinių skaitymų ir dainuojamosios poezijos vakarai, skaitovų konkursai, – tai, ką mes, 1980-ųjų karta galėjome priešpastatyti sovietinei kasdienybei ir „mankurtinei“ (anot Č. Aitmatovo) aplinkai.

Kodėl vis dėlto Balio Dvariono vaikų muzikos mokykloje pasirinkote alto ir smuiko klasę, o jau pabaigęs gimnaziją – dramos aktoriaus studijas, gi vėliau dar ir papildomas žurnalistikos bei lietuvių kalbos ir literatūros studijas?

Muzikinis mano kelias prasidėjo nuo pirmųjų mokslo metų. Atsimenu kaip šiandien: į Vilniaus IX-ąją vidurinę mokyklą – dėl savo griežtos tvarkos tuo metu neoficialiai tituluotą „IX-uojų fortą“ (dab. Šv. Kristoforo gimnazija) atvyko komisija patikrinti vaikų klausą. Liepė kažką paploti, kažką patrepsėti, keletą

Po šeimyninės literatūrinės-meninės kompozicijos Vilniaus menininkų rūmų (dabar – LR Prezidentūra) Baltojoje salėje Perlis, Ginvilė ir Tomas Vaisietos.

natų pasolfedžiuoti. Kitą dieną gaunu pranešimą – esu kviečiamas dalyvauti atrankoje į priėmimą muzikos mokykloje. Pamenu, sudainavau lietuvių liaudies dainą „Žemė kėlė žolę“. Komisija prašo: „Parodyk rankas“. Galvoju – gal tikrina, ar gerai nusiplovęs? Pasirodo, ne, vien geros klausos nepakanka, svarbu ir kokie muzikanto pirštai. Pakvietė mokyti B. Dvariono vaikų muzikos mokyklos smuiko klasėje. O kadangi su metais augo ne tik „smuikininkas“, bet ir smuikininko rankos, vėliau perėjau į alto klasę. Niekada nepretendavau pasirinkti profesionalaus muziko kelią, tačiau esu dėkingas tėvams, kad pastūmėjo link muzikos ir padėjo „atsilaikyti“ visus dešimt mokslo metų, kad gelbėjo nuo pagundos „mesti smuikelį“ vardan „futbolo kamuolio“, kurį kieme spardydavu bendraamžiai.

Aukštojo mokslo studijos „persipynė“ dėl įvairių priežasčių. Baigdamas vidurinę mokyklą, jau buvau nusprendęs važiuoti į Maskvą arba Leningradą (dab. Peterburgą) studijuoti aktorystės (1983 m. nebuvo renkama aktoriukų laida Lietuvos konservatorijoje (dab. Teatro ir Muzikos akademija). Tačiau nuo kelionės į Rusiją atkalbėjo tėvai: „Nevažiuk, daugelis lietuviukų iš ten parsiveža Mašą ar Natašą arba ir pasilieka ten...“

Kadangi esu „grūdinto lietuviško kraujo“ ir man svarbios giminės šaknys, nusprendžiau stoti į Vilniaus universitetą, į Filologijos fakultetą. Čia studijavau lietuvių kalbą ir literatūrą. Teko didelė laimė ir garbė bendrauti ir mokytis iš tokių asmenybių, kaip profesoriai Donatas Sauka, Viktorija Daujotytė, Jonas Dumčius ir kt. Šalia studijų radau laiko dalyvauti ir J. Pociaus vadovaujame studentų „Požemio teatre“, dainavau universiteto chore, grojau altu kapeloje.

Kaip ir daugeliui tuometinių studentų, studijas nutraukė priverstinis šaukimas į sovietinę armiją. Po poros metų tarnystės, numetęs „kerzinius“ batus, nusprendžiau vis tik stoti ten, kur svajojau dar mokyklos suole; sėkmingai išlaikiau egzaminus ir patekau į Lietuvos konservatorijos Aktorinio meistriškumo katedrą (kurso vadovai – Algė Savickaitė ir Henrikas Vancevičius). Paraleliai dalyvavau ir prof. Rimanto Sipario operos režisūros klasėje. Kirbėjo sena svajonė – išbandyti savo galimybes operos režisūros srityje. Buvau trečiakursis, kai 1989 m. nuvažiavau į GITI'šą (Valstybinis teatrinio meno institutas Maskvoje). Sakau: „Labai norėčiau studijuoti profesoriaus Boriso Pokrovskio klasėje muzikinę režisūrą“. Tačiau tuometinis fakulteto dekanas gan arogantiškai atrėžė: „Jūs juk laisvi! Kur norite, ten galite ir važiuoti“ (buvo pats Lietuvos Sąjūdžio atgimimas). Na ir ką – oriai apsisukau ir išvažiavau atgal, į Lietuvą.

Aktorystės studijos suteikė laisvę ir galimybę prisitaikyti prie visokių, net ir buitinių gyvenimo situacijų ar išbandymų. Svarbu juk tik įsigilinti į scenarijų, gerai suvokti savo rolę ir teisingai, visa savo širdimi atlikti ją.

Atitarnavus Melpomenės mūzai penketą metų (aktorinis darbas Lietuvių folkloro teatre, vėliau – Akademiniam dramos teatre), likimas nunešė į kitą sritį: link vadybos ir verslumo. Kadangi bendravimas, komunikacija neišvengiami dalykai šiuolaikinėje visuomenėje, tam, žinoma, reikalingos ir specialios žinios bei patirtis. Dėl to pasekiau savo mamos pėdomis – įstojau į VU Komunikacijos fakultetą.

Šioje vietoje norėčiau pacituoti vieną frazę iš Adomo Mickevičiaus „Odės jaunystei“. Manau, ji mane nuo mokyklos ir studijų metų įkvepia visada ir į viską žiūrėti su papildoma energetika:

*Žvelk ten, kur nepasieks akis,
Laužk tai, ko nepajėgs ir protas.
Jaunyste, aras tu sparnuotas,
Ir nieks tavęs nesulaikys!*

Kad raiškūs skaitymas neatsitiktinis Jūsų biografijoje, akivaizdu kad ir iš tokio fakto: 1978-

Istorinė Vilniaus miesto mero insignijų iškilmingo įteikimo ceremonija Vilniaus rotušėje. Perlis Vaisieta – LR Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko draugėje.

1983 m. tapote Vilniaus miesto ir respublikinių konkursų laureatu. Tęsinys, be abejo, – koncertinė meninė veikla, prasidėjusi nuo 1986 m. Jūsų gerbėjai neabejotinai yra įsidėmėję kartu su tėvu ir seserimi parengtas literatūrines-menines kompozicijas pagal lietuvių poetų klasikų eiles, autorines lyrines programas pagal Jono Juškaičio eiles, Perli Vaisietą – „Nakties lyrikos“ skaitinių atlikėją Lietuvos radijo ir televizijos programose, Renesanso poezijos ir muzikos vakarų dalyvį ir kt. Patirtis nemenka. Kokie autoriai artimiausi, kodėl? Kas jums svarbiausia perteikiant klausytojams klasiko ar žinomo autoriaus kūrinį?

Nuo mokyklos suolo iki aktorystės studijų pabaigos turėjau puikius meninio žodžio mokytojus – savo tėvą, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją, scenos kalbos dėstytoją prof. Stefą Nosevičiūtę. Galiu drąsiai sakyti, kad šie žmonės suformavo mano pagarbą gimtajai kalbai, gebėjimą pajauti, ką sakai, kam sakai, kodėl sakai ir, galiausiai, kaip sakai. Šie mano mokytojai išugdė pagarbą pirmiausia lietuviškam Žodžiui. Mano „aukso aruodas“ – tai pirmiausia lietuvių poetai Bern. Brazdžionis, K. Bradūnas, J. Strielkūnas, H. Nagys, Just. Marcinkevičius, J. Juškaitis. Negalėčiau niekaip „išmesti“ iš savo repertuaro ir vakarų klasikų – F. Petrarkos, P. Valeri, P. de Ronsaro, Ž. Prevero, P. Eliuaro eilių. „Stalo knyga“ man yra tapusi R. Tagorės lyrika ir

rytietiška jo išmintis.

Tikrai išvardinau ne visus poetus, yra ir daugiau, kurie „kabina už širdies“, kurie yra tikri, kaip grynuoliai. Įvairiose auditorijose teko juos skaityti. Ypač įsimintinos tokios akimirkos, kurias patyriau skaitydamas V. Bložės eiles benzinu prasmirdusiuose Seimo rūmuose jų gynėjams po 1991 m. sausio įvykių. „Jūs mums perdavėt savo akių melsvumą...“, – kaip dar geriau gali būti įvertintas? Arba – kai gitara pritardamas dainavau liaudies dainą „Pamiškėj, palaukėj kareivėlis gulėj...“ Medininkų žudynių atminimo vietoje. Kiekvienas aktorius, perteikdamas mintį auditorijai, pirmiausia turi būti tikras.

Kuo įsimintini metai Lietuvių folkloro ir Lietuvos nacionaliniame dramos teatre?

Gyvenimas nepašyktėjo sutikti nuostabių žmonių, išskirtinių asmenybių. Tik baigęs Lietuvos konservatorijos aktorinio meistriškumo studijas, nuėjau dirbti pas Lietuvių folkloro teatro įkūrėją ir vyr. režisierių Povilą Mataitį, netrukus pradėjau dirbti ir Lietuvos akademiniam dramos teatre pas režisierių Joną Vaitkų. Išdrįsiu apie šias dvi unikalias asmenybes kalbėti drauge, nes matau tarp jų daug bendrumo. Manau, pagrindinė patirtis, gauta iš sandūros su P. Mataičiu ir J. Vaitkumi – didžiulė energetika, maištavimas, tikrumas, tikėjimas tuo, ką darai ir vardan ko tai darai, mu-

Perlis Vaisieta su žmona Rima.

zikinė ir grafinė estetika. Lietuviybės tema – išskirtinai ryški ir bekompromisinė, savęs atidavimas auditorijai ir žiūrovui. Kai pasijunti nuogas, neįvilktas į „vatą“, neįvyniotas į saldžią formą (dramatiška P. Mataičio režisuota sakmių ir apeigų misterija „Purvynai rūdynai“ arba į lietuvių nacionalinio teatro aukso fondą patenkančios J. Vaitkaus režisuotos A. Mickevičiaus fantasmagorinės „Vėlinės“). Tai buvo darbinė patirtis su tikrais profesionalais, mylinčiais Lietuvą, pašventusiais savo darbą ir gyvenimą „vardan tos Lietuvos...“ ir niekada neinančiais į kompromisą su nomenklatūra, su „patogiais žmonėmis“. Matyt, dėl to ir nukentėjusiais dygliuotame gyvenimo kelyje, bet niekada nepraradusiais savo orumo, savojo „aš“.

Be abejo, išskirtinė patirtis, įgyta vadovaujant sostinės savivaldybės kultūros ir meno skyriui. Kuo ypač?

Išties taip – darbas Vilniaus miesto savivaldybėje,

vadybinio darbo patirtis tam tikra prasme buvo naujo mano gyvenimo etapo pradžia. Tuo metu (1995–1998 m.) savivaldybėje buvau bene jauniausias skyriaus vedėjas ir apskritai Lietuvoje jauniausias Kultūros ir meno skyriaus vedėjas. Tad iššūkiškai, su kuriais susidūriau, buvo pakankamai stiprus ir principinis išbandymas. Ką nuveiksiu miesto labui? Ar sugebėsiu? Ar pavyks įtikinti vyresnius autoritetingus kolegas dėl siūlomų idėjų prasmingumo? Ar pavyks sukurti kažką, kas išliktų ateities miestui?

Iki šiol prisimenu, kai Vilniaus savivaldybės Valdybos posėdyje iškėliau pirmąją idėją dėl „Sostinės dienų“ surengimo. Buvęs ilgametis šviesios atminties LR finansų ministras, o tuo metu vicemeras Romualdas Sikorskis šūktelėjo: „Nuostabu, ponas Vaisieta, kaip jūs greitai norite viską prastumti!..“ Tuo metu man beliko šyptelėti ir retoriškai atsakyti: „Gerbiamas vicemere, o kas pasikeis, jeigu delsime?..“ Teigiamas sprendimas buvo priimtas.

Tai buvo pradžia. Bene didžiausia man tekusi garbė ir atsakomybė – galimybė prisiliesti prie sostinės veido kūrimo. Vilnius tuo metu neturėjo nei savo reprezentacinio pastato (dabartinė Rotušė priklausė Lietuvos menininkų rūmams), nei vėliavos, nei mero insignijų, visas reprezentacinis veidas tik formavosi. Kilo mintis – o gal Lietuvos sostinė vis tik yra verta, kad atsisuktų veidu į Europą? Džiaugiuosi, kad likimas lėmė susipažinti ir rasti bendrą kalbą ne tik su politikais (šviesios atminties meru Aliu Vydūnu), bet ir su heraldikos specialistais – dailininku Arvydu Každailiu, istoriku dr. Edmundu Rimša, galų gale – su savo darbo tikrais profesionalais ir entuziastais pačiame kultūros „skyrelyje“. Po didelių paruošiamųjų darbų ir dar didesnių visuomeninių bei politinių batalijų duris pagaliau atvėrė Vilniaus miesto Rotušė, ant flagštokų išdidžiai pirmąkart suplevėsavo trikampės naujosios Vilniaus miesto vėliavos, iškilmingai Vilniaus merui buvo įteiktos atkurtos pirmosios insignijos.

Čia ir matau prasmę, kai esi į bendrą idėjų kalną įdėjęs ir savąjį, bent mažą grumstelį.

Mūsų draugijoje reprezentaciniai renginiai svarbi gyvavimo sritis. Kokius tikslus ir uždavinius keliate sau, kaip Vado pavaduotojas kultūrai? Ar pakanka pagalbininkų? Kaip vertinate tai, kas jau įvyko? Kas ypatingesnio planuose?

LBKS obalsis „Tiesa-Garbė-Orumas“ yra savotiškas įpareigojimas ir tarsi „lakmuso popierėlis“ kiekvienam bajorui. Sutinku, kad bajorijos reprezentacija – labai svarbi sritis. Tačiau, manau, svarbesnė nei išorinė yra vidinė reprezentacija. Kokie mes norime būti ir kokie

Bajoriškųjų palikuonių giminės susirinkimas Mažeikiuose pradėtas šv. Mišiomis už protėvius.

esame? Koks mūsų fasadas ir koks vidus? Ar visada esame nuoširdūs ir atviri, ar iki galo sąžiningi ir dori? Ar laikomės duoto žodžio? Ar viską iš tiesų padarome „vardan tos Lietuvos“? Ar esame pasiryžę kiekvienas paaukoti savo akmenėlį į bendrą bajorijos „piliakalnį“? Nuo to priklauso, kokią Lietuvą paliksime po savęs.

Tai – klausimai, kuriuos užduodu ir sau, ir kiekvienam mūsų Sąjungos nariui.

Vienas pagrindinių principų, kuriuos keliu – pirmiausia asmeniniu pavyzdžiu elgtis taip, kad pateisinti mūsų obalsį ir bajoro vardą.

Tikslai, kuriuos LBKS veikloje matau, kaip labai svarbius ir kurių turime siekti:

1. Visų Lietuvos bajorų neformali vienybė (skirtingų amžiaus ir veiklos grupių veiklos motyvacija);

2. LBKS visuomeninės-kultūrinės veiklos ir politinės atsakomybės strategijos parengimas (LBKS dalyvavimo visuomeniniame-kultūriname Lietuvos kontekste koncepcija);

3. Centralizuoto LBKS veiksmų plano parengimas (realūs numatomi žingsniai, reprezentuojant LBKS – koordinacinės grupės tarp kraštų sukūrimas);

4. Kūrybinių idėjų ir sumanymų laboratorija (bazė naujų idėjų generavimui, jaunimo pritraukimui). Klausiate dėl pagalbininkų. Žinote, scenos korifėjus K. Stanislavskis yra panaudojęs tokį terminą scenoje: „Netikiu“. Jis vartojamas, kada aktorius vaidyba nėra įtikinama. Natūralu, kad ir LBKS narių tarpe yra vienas kitas žmogus, kurio akyse ne visada šviečia „tikėjimo šviesa organizacijos ateitimi“ liepsnelės. Tačiau vis dar esu optimistas ir tikiu, kad visada yra

prasmingiau kurti nei kritikuoti, prasmingiau kartais suklysti nei nieko nedaryti.

Šiandien nenorėčiau kalbėti apie tai, ko mums trūksta. Labiau noriu akcentuoti tai, ką turime.

Iš kolegų bajorų gaunu pasiūlymų dėl įvairiausių naujų sumanymų – dėl numatomų renginių, parodų, koncertų. Galėčiau tik pasidžiaugti, kad didžioji dalis renginių (bent jau tokią informaciją gauname) vyksta Vilniaus krašte. Iš kitos pusės, labai norėtume bendrame LBKS kontekste matyti visus Lietuvos kraštus. Tad labai nuoširdžiai kviečiu – dalinkimės tuo, kas galėtų mus visus padaryti garbingesniais, teisingesniais ir oresniais. Nelaukime, kol kažkas kažką padarys. Rodykime iniciatyvą patys.

Dėl renginių, kurie jau įvyko. Pirmiausia noriu pasidžiaugti, kad 2015 m. LBKS narių sąrašą papildė 4000-asis bajoras! Šiais metais minėjome mūsų kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio gimimo 250-ąsias metines. 2015-ieji pažymėti mūsų Garbės bajorės, LBKS Vadės Undinės Nasvytytės (h. *Syrokomla*) knygos „Apie pulką ir mergelę“ pristatymu ir išpūdinga švente Vilniaus Karininkų ramovėje. Šiais metais vieningai plaukstėsi LBKS ir bajorų giminių herbinės vėliavos per Nepriklausomybės atkūrimo 25-ųjų metinių iškilmes Vilniuje, Palėvenės dvare įvyko kasmetinis bajorų sąskrydis. Šiomet savo bajoriškos veiklos 20-ąją sukaktį minėjo Klaipėdos krašto ir Žemaičių bajorų draugijos, priimkite dar kartą sveikinimus šia proga. Visa tai – tik dalis renginių, kuriuos šiais metais suorganizavo LBKS kraštai. Nuoširdžiai dėkoju visiems, savo asmenine iniciatyva prisidedantiems prie kultūrinio ir istorinio paveldo puoselėjimo Lietuvoje.

Klausiame apie mūsų organizacijos perspektyvas. Tam, kad LBKS galėtų oriai vykdyti savo veiklą, manau, yra svarbu išspręsti ir reprezentacinių LBKS patalpų klausimą. Šia linkme vyksta pozityvus pokalbis su Vilniaus miesto savivaldybe ir jau 2016-ųjų naujametiniame pokyliui Vilniaus Rotušės durys vėl svetingai mums bus atidarytos.

Deja, iki šiol dar sprendžiamas LBKS giminių herbinių vėliavų gamybos klausimas, turime kitų organizacinių ir ūkinių rūpesčių. Tačiau leiskite retoriškai paklausti – ar kada nors Lietuvos bajorijoje buvo perteklinė finansinė situacija? Mokėkime džiaugtis ir branginti tai, ką turime, o mūsų organizacijos ateitis – mūsų pačių rankose.

Jūsų kasdienybė susijusi ne tik su menu. Kokia ji?

Kaip jau minėjau, likimas mane jau senokai nunešė nuo meno pasaulio į vadybos ir verslo pusę. Jau apie

porą dešimtmečių aktorius meninė karjera daugiau hobis ir atgaiva „dūšiai“ nei kasdienybė.

Mano „duona kasdieninė“ šiandien yra verslo mokymai ir konsultavimas. Šioje srityje vienoje tarptautinėje konsultacinėje kompanijoje pradėjau dirbti 2002 m., o 2010 m. įkūriau savo verslo mokymų įmonę „CAGR Consulting Group“. Darbuojantis šioje srityje labai praverčia aktoriniai gebėjimai, nes bendraujant su auditorija visada yra svarbu ne tik tai, ką tu pasakai, bet ir kaip pasakai. Sėkmės ir laimės formulė – daryti su meile ir entuziazmu tai, kas patinka ir tai, kas kuria žmonėms gėrį. Tas tikėjimas tuo, ką darai, matyt, ir „veža“. Beje, apibūdindamas savo veiklos credo, pacituočiau V. Hugo: „Nėra nieko galingesnio nei idėja, kuriai atėjo laikas!“

Kaip bebūtų, kasdienybė nėra vien darbas. Yra gera pabūti su šeima, su mylimais žmonėmis. Nuostabu praplaukti su senais bičiuliais baidarėmis vingiuotąją Dubysą, perbraukti per gitaros stygas ir prisiminti seną romaną, ištraukti keptą bulvę iš smilkstančio vakaro laužo, nufotografuoti rūke skęstantį slėnį, užvertus galvą stebėti *perseidų* lietuvių vasaros naktį...

Pastaroji „kasdienybė“ taipogi labai svarbi, deja, ne visada mes jai surandame laiko.

Kaip Vaisietų šeimoje puoselėjamos bajoriškos tradicijos?

Yra sakoma: žmogus, nežinantis savo istorijos, išlieka vaiku... Turime, privalome išlaikyti ir puoselėti savo šaknis.

Kadangi mano šeimoje kryžiuojasi dvi skirtingos bajoriškos šakos (h. *Syrokomla* ir h. *Leliwa*), už tą istorijos ir kultūros paveldą, manau, esame atsakingi dvigubai.

Iš mažų pastangų, nuo nedidelių pokyčių susideda esmė – gal todėl organizavome bendruomenės šventę savo sodyboje, iškelėme gandrą į nudžiūvusį šimtmetį ažuolą, gal dėl to matome prasmę ir prisidedame prie idėjos pastatyti paminklą Durbės mūšio įamžinimui Telšiuose, gal tiesiog todėl šiandien darome tai, kas kitiems atrodytų beprasmiška ar naivu.

Galiausiai tam, kad paliktume kažką prasmingo po savęs, žaviame Maironio „Už Raseinių, ant Dubysos“ apdainuotame kampelyje prieš kelis metus pastatėme žemaitiško stiliaus, džiazuojantį“ dvarelį, sukūrėme dviejų herbų šeimos vėliavą, įprasminome savo būtį ten iškeldami tris vėliavas: Lietuvos istorinę, Žemaitijos ir savo šeimos. Lai jos šlamėdamos mūsų vaikams nuolatos primena, jog yra trys kertinės vertybės: Istorija, Kultūra, Šeima.

kuri Mindaugo laikais greičiausiai yra turėjusi tam tikros reikšmės. Gediminui Vilnių pavertus sostine (apie 1323 m.), kalne buvusi gynybinio pobūdžio pilis turėjo būti atitinkamai pertvarkyta ir sustiprinta. Pagaliau XIV a. pabaigoje ginamoji siena yra buvusi mūrinė, o XV a. pradžioje Vytautas pastatydino naują gotikinę pilį, vėlyvesniais laikais remontuotą ir perstatytą.²

Antroji pilis, vadinama *Žemutine*, stovėjo Gedimino kalno papėdėje, apačioje, tarp kalno ir Katedros. Apie jos pradmenis tuo tarpu neturime pakankamų duomenų. Tačiau reikia tikėtis, kad nuo 1955 m. vykdomuose kasinėjimuose Žemutinės pilies rajone bus susidurta su įvairių laikotarpių Žemutinės pilies liekanomis ir apskritai bus išaiškinta legendomis apipinto Šventaragio slėnio praeitis. Pastarųjų penkerių metų kasinėjimų metu čia jau atkastos liekanos senosios šv. Onos bažnyčios, iširti pamatai ir kitos statybos detalės 1551–1572 m. Žygimanto Augusto statytosios šv. Onos-Barboros bažnyčios-mauzoliejaus, atidengti vadinamųjų „Jaunosios karalienės rūmų“ likučiai, mediniai XVI-XVII a. pastatai ir kt. Jau aptikta ir XIII–XIV a. medinių gyvenamųjų ir ūkio pastatų liekanų. Vienas iš jų buvo surestas iš rąstų, be pamatų, su medinėmis grindimis, 4,5x3 m dydžio; antrasis pastatas yra buvęs didesnis, 8x5,5 m dydžio, su akmeniniais pamatais.³ Ar tuo metu jau buvo pastatyta ir medinė Žemutinė pilis, paaiškės tik atlikus nuodugnius archeologinius kasinėjimus. Labai galimas daiktas, kad, Gediminui įsikūrus Vilniuje, Žemutinė pilis jau yra buvusi. 1323 m. spalio 2 d. taikos sutartyje su Livonijos ir Estijos miestais įsakmiai pasakyta, kad ji sudaryta „Mūsų Vilniaus pilyje“ (*Datum in castro nostro Vilna*), o vokiškame tos pačios sutarties vertime pažymėta „uppe dem hus thor Vilne“.⁴ Deja, iš šio pilies paminėjimo negalima nuspręsti, kuri pilis (Aukštutinė ar Žemutinė) turėta galvoje. Reikia manyti, kad Vytautas, statydamas mūrinę ginamąją pilį Gedimino kalne, tuo pačiu metu ar vėliausiai prieš numatytą savo karūnaciją bus pasistatydinęs mūrinius rūmus savo rezidencijai. Vėliau turime nemažai žinių apie Žygimanto Senojo, ypač Žygimanto Augusto puikius renesansinius

²J. Puzinas, Gedimino kalnas Vilniuje („Lietuvių Enciklopedija“, t. VII, 1956, p. 71-75).

³A. Tautavičius, 1955-1957 m. kasinėjimai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje (Lietuvos Mokslų Akademijos darbai, serija A, 1, 1958, p. 91-111); Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1957-1958 m. (Ten pat, serija A, 1(6), 1959, p. 115-134); XVI-XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje (Iš „Lietuvių kultūros istorijos“ t. II, 1959, p. 21-29).

⁴F. G. von Bunge, Liv-, Est- und Kurlaendisches Urkunder buch II, 152; J. Puzinas, Gediminas Vilniuje („Aidai“, 1956, nr. 9, p. 381-387).

MOKSLAS

Jonas PUZINAS

TREČIOSIOS VILNIAUS PILIES BEIEŠKANT

Jonas Puzinas (1905 Svaronyse–1978 Čikagoje) – Lietuvos istorikas, mokslinės archeologijos pradininkas, profesorius. Straipsnis perspausdintas iš žurnalo „Metmenys“ (JAV), 1960, nr. 3.

Lietuvos sostinės lankytojo žvilgsnis pirmiausia nukrypsta į Gedimino kalną ir jame išlikusius senosios pilies griuvėsius. Gedimino kalnas yra tapęs lietuvių tautos šventove, o jame išsistiebęs bokštas – laisvės simboliu. Daugumai Vilniaus lankytojų ir atrodo, kad tai buvusi vienintelė pilis, kadaise gynusi sostinę nuo priešų. Tačiau, kaip matyti iš istorinių šaltinių, XIV a. pabaigoje Vilniuje buvusios net trys pilys: Aukštutinė, Žemutinė ir Kreivoji. Daugiausia tyrinėta ir geriausiai žinoma *Aukštutinė* pilis, kurios liekanos matomos Gedimino kalne. Šios pilies praeičiai nušviesti turime šiek tiek istorinių žinių, įvairių laikotarpių pilies vaizdų bei planų, apie jos kiek vėlyvesnę praeitį gyvai liudija išlikę griuvėsiai ir pagaliau čia 1940 m. buvo atlikti bandomojo pobūdžio archeologiniai kasinėjimai. Iš tų tyrinėjimų sužinome, kad Gedimino kalne jau V-VIII a. yra buvusi sodyba, o XIII a. stovėjusi medinė pilis¹,

¹E. ir V. Holubovičiai, Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas („Lietuvos praeitis“, t. I, 1941, p. 649-691); J. Puzinas, Vilniaus proistorė („Aidai“, 1955, nr. 6, p. 211-219).

Vilniaus Kreivosios pilies rekonstrukcija: 1) Kreivoji pilis; 2) Kreivosios pilies priešpiliai ir papiliai; 3) Bekešo kalnas; 4) Gedimino kapas; 5) spėjamas sargakalnis. Pagal V. Daugudį, archit. S. Lasavickas.

rūmus, kurie 1799 m. rusų valdžios įsakymu imti griauti, ir 1803 m. jau nebeliko žemės paviršiuje jokių šio įdomaus ir vertingo architektūrinio paminklo pėdsakų. Apie tų Žemutinės pilies rūmų puošnumą liudija visa eilė išlikusių piešinių, ypač Prano Smuglevičiaus akvarelės.⁵ Puošmeninių rūmų dalių, krosnių koklių ir kt. jau yra surinkta betvarkant Katedros aikštę ir dabar vykdamas tyrinėjimus netoli rūmų pamatų.

Apie trečią Vilniaus dalį, vadinamąją *Kreivąją* (*Curvum castrum, Curwn, Coruum castrum Wilne*), sužinome iš Vygando Marburgiečio kronikos, Bornbacho bei Jono Posilgės metraščių, 1409 m. rugsėjo 9 d. Jogailos skundo prieš Vokiečių ordiną ir iš priedų prie bylos, svarstytos 1416 m. Konstancos susirinkime.⁶ Visa suglaudus, susidaro šis 1390 m. Vilniaus užpuolimo vaizdas. 1390 m. vasarą Vokiečių ordinas, padedamas Vytauto, išsiruošė žygiui į Vilnių. Pagalbon atvyko daugybė savanorių riterių iš Vakarų Europos–Vokietijos, Prancūzijos ir Anglijos. Talkininkų tarpe yra buvęs Lancasterio kunigaikštis Derby, vėliau (1399–1413 m.) buvęs Anglijos karaliumi Henriku IV, Fridrichas, Saksonijos kurfiurstas ir kt. Susirgus ordino magistrui, sutelktinei kariuomenei vadovavo ordino maršalas Engelhardas Rabe. Ordino kariuomenė buvo apsirūpinusi tais laikais moderniomis puolimo priemonėmis: taranais, akmenų mėtomaisiais pabūklais, judamaisiais bokštais, apsauginiais „stogais“ (vok. *schirmen*), kuriais prisidengdami

⁵W. Zahorski, Stare Wilno w rysunkach Smuglewicza 1912; W. Studnicki, Wilno z przed stu lat 1912.

⁶Scriptores rerum Prussicarum II, 1863, p. 642, 657-659; III, p. 165 ir kt.; A. Prochaska, Codex epistolaris Vitoldi, Magnis Ducis Lithuaniae 1376-1430. Cracoviae 1882, p. 194-196, 10009-1010, 1033.

artinosi prie pilies ginamųjų sienų, patrankomis ir kt. Iš Prūsų kariuomenė plaukė laivais Nemunu, vėliau Nerimi iki pat Vilniaus. Prie Kauno prisijungė dar kalavijuočių ordino kariuomenės daliniai. Žygyje dalyvavo ir nemažas žemaičių kariuomenės būrys, vadovaujamas Vytauto, tuo metu kovojusio dėl savo tėviškės su Jogaila. Ties Kaunu įvyko mažų susirėmimų su Skirgailos kariuomene. 1390 m. rugsėjo 4 d. visa kariuomenė pasiekė Vilnių. Ordino maršalas Rabė sustojo prie Žemutinės pilies, Livonijos magistras – prie „Miszeholi“ (Maišiogalos?) kaimo Neries krante. Vilniuje tuo metu buvo trys pilys, kurių viena vadinosi Kreivąja. Šioje pilyje buvo susispietę daugybė karių, kilmingųjų ir paprastųjų abiejų lyčių žmonių, susirinkusių pilies ginti ir joje ieškoti prieglaudos. Pilies gynbai vadovavo Jogailos brolis Karigaila, kuris buvo pasikrikštijęs Kazimieru. Įgula buvusi stipri, bet, dar puolimui neprasidėjus, kaip rašoma Jogailos skunde, savųjų išdavikų pilis viduje daugelyje vietų padegta. Gaisro metu žuvę daugybė žmonių. Priešai, įsiveržę į pilį, ėmę žudyti žmones. Karigaila, bebėgęs į kitą žemiau esančią pilį, buvęs sugautas, nuvestas pas ordino magistrą, nukirsdintas, o jo galva, užmauta ant ilgos ieties, nešiota pilyje bei rodyta kariams. Kitas Vilniaus pilis ordino kariuomenė buvo apsupusi net penkias savaites (iki spalio 7 d.), bet jų negalėjo paimti. Vokiečiai su visais savo talkininkais turėjo grįžti į Prūsus. Nuostolių abejose pusėse būta daug. Iš Vytauto pusės žuvo jo brolis Tautvilas (Kondradas).

Kur gi yra buvusi ta Kreivoji pilis? Ją lokalizuojant susiduriama su dideliais sunkumais, nes ta pilis po 1390 m. sudeginimo nebeiškyla šaltiniuose, išskyrus paminėtą 1409 m. Jogailos skundą ir 1416 m. bylą Konstancos susirinkime. Atrodo, kad ji po sunaikinimo nebebuvo atstatyta. Vygandas Marburgietis, aprašydamas 1394 m. žygį į Vilnių, tepamini 1390 m. sunaikintos pilies vietą *kalne* (*in loco antiqui castris in monte*).⁷ Lenkų istoriografas Jonas Dlugošas temini dvi Vilniaus pilis: Kreivąją, 1390 m. sudegintą, ir Aukštutinę (superius), to žygio metu nepaimtą. Lietuvos metraštyje rašoma, kad Gediminas, Vilniaus įkūrėjas, pastatęs dvi pilis: Žemutinę – Šventaragio slėnyje, antrą – Kreivajame kalne, dabar vadinamame Plikuoju (*založil gorod odin na svinte roze nižnij, a drugoj na Krivoj gore, kotoruju nyne zovut Lysoju*).⁸ Taigi ir šios trumputės užuominos nedaug tepadeda Kreivąją pilį lokalizuoti. Todėl ir atskirų Vilniaus praeities tyrinėtojų nuomonės tuo klausimu nevienodos. Trumpai susipažinkime su

⁷Scriptores rerum Prussicarum, II, 65 t.

⁸Polnoje sobranije russkich letopisej, XVII, 1907, p. 261-262.

jomis.

M. Balinskis Kreivąją pilį tapatina su Žemutine.⁹ Šią nuomonę tenka iš anksto atmesti, nes Jogailos skunde aiškiai pasakyta, kad jo brolis Karigaila buvęs pagautas bebėgęs iš Kreivosios pilies į kitą žemiau esančią pilį (*ad aliud inferius castrum*).

Nemaža tyrinėtojų grupė laiko Vilniaus užuomazgos centru Bokštą, nedidelę pakilumą tarp Vilnios ir Bokšto gatvės. Čia, esą, buvus ir pati ankstyviausia Vilniaus pilis, siekianti dar priešgedimininius laikus. Norima net Bokšto kalne išlikusius mūrinius požemius įjungti į senosios pilies sistemą.¹⁰ Tačiau visi tie tvirtinimai nėra paremti jokia įrodomąja medžiaga. Ši vieta nei topografiškai, nei strategiškai negalėjo vaidinti žymesnio vaidmens senojo Vilniaus istorijoje, nes ta pakiluma yra tolokai nuo ano meto miesto centro. Prieš Antrąjį pasaulinį karą čia nuodugnai ieškota kokių nors senosios sodybos pėdsakų, bet niekur jų neaptikta. Bokšto bei Subačiaus gatvių kampe esą požemiai (didelis pusiau apskritas barbakanas, išmūrytas iš akmenų ir stambių plytų, su ilgu koridorium) yra atsiradę ne anksčiau kaip XVI a. pradžioje, maždaug tuo pačiu metu, kaip ir Subačiaus vartai, ir yra susiję su miesto ginamųjų sienų statyba.¹¹

J. Fijalekas iškėlė mintį, kad visos trys Vilniaus pilys buvo Gedimino kalno rajone: Aukštutinė – Gedimino kalne, Žemutinė – atkalnėje (?) ir Kreivoji – kalno papėdėje. Jis remiasi 1387 m. Jogailos privilegija Vilniaus miestui, kur kalbama apie Vilniaus pilis kaip apie vieną vienetą.¹² Ir J. Fijaleko teigimai nėra įtikėtini, nes visos trys pilys negalėjo sutilpti palyginti mažame plote. Ypač kelia abejonių pilies buvimas atkalnėje. Gedimino kalno šlaitai yra statūs, todėl bet kurioje jo atkalnėje tikrai nebuvo įmanoma pastatyti pilies. Vienintelis nuolaidesnis Gedimino kalno šlaitas yra buvęs tik šiaurinėje dalyje. Jei ten būtų buvusi pastatyta medinė pilis, tai ji vis tiek turėjo būti susijusi su kitomis dviem pilimis. Užėmus kurią nors vieną pilį, lengviau atsidarytų kelias priešui įsibrauti ir į kitas pilis. Tiesa, Burgundijos riteris ir diplomatas Ghillebert de Lannoy (1386–1462), 1413–1414 m. žiemą apsilankęs Vilniuje, trumpai ir nelabai aiškiai aprašo vytautinę pilį. Esą, pilis stovinti labai aukštame smėlingame kalne, apsupta akmenimis, žemėmis ir mūru, o viduje visa pastatyta iš medžio; paminėtos

sutvirtintos pilies sienos nuo kalno, esą, leidžiasi žemyn dviem šonais iki pat apačios, ir toje tvirtovėje esą daug namų; šioje pilyje ir tvirtovėje paprastai reziduojąs Vytautas.¹³ Čia mus kiek intriguojata dviem šonais žemyn besileidžiančios sienos iki pat apačios. Ar čia tos sienos jungė Aukštutinę pilį su Žemutine, ar tame aptvare yra buvusi 1390 m. sudeginta Kreivoji pilis, – be archeologinių kasinėjimų neįmanoma į tą klausimą atsakyti. Tai – ateities tyrinėjimų uždavinys.

Pagal V. Holubavičius, remdamasis savo 1933 ir 1939 m. kasinėjimais Bekešo kalne, dešiniajame Vilnios krante, į pietų rytus nuo Trijų Kryžių, priešais Gedimino kalną, nori nukelti Kreivąją pilį į Bekešo kalną. Kasinėjimų metu čia susidurta su būdingomis XIII–XIV a. sodybos liekanomis. Čia surasta kelių labai blogai išlikusių, sudegusių medinių pirklių liekanų su medinėmis grindimis ir krosnim kampuose, įvairių naminių ir laukinių gyvulių kaulų, suanglėjusių rugių ir kviečių, puodų šukių, ornamentuotų vingiais, spaudu bei įstrižainiais brūkšneliais, geležinių peilių, cilindrinė užraktų ir jų raktelių, dvinarės žirkklės ir kt. Iš tų bandomojo pobūdžio kasinėjimų V. Holubavičius teigia, kad tik Bekešo kalne galėjusi stovėti Kreivoji pilis, nes ji buvusi netoli kitų dviejų pilių, kad ši vieta savo tereno savybėmis tikusi pyliai statydintis, nes kalnas esąs pakilęs nuo Vilnios vandens lygio apie 50 metrų ir sunkiai prieinamas iš visų pusių.¹⁴ Tačiau geriau išsižiūrėję į topografinę to kalno padėtį, matome, kad jis piliai pagal ano meto strateginius reikalavimus visai netiko. Daubos aplinkumoje nematyti jokių pylimų ir griovių liekanų. Tik nuo Vilnios pusės ta vieta yra buvusi gana saugi. Pagal kasinėjimų metu neaptikta nei sudegusios pilies liekanų, nei ginklų, išskyrus vieną strėlės antgalį. Iš visa ko atrodo, kad čia yra buvusi paprasta sodyba, kuri, greičiausiai, buvo sudeginta 1390 m. Kreivosios pilies užėmimo metu. Tokių sodybų būta ir tarp Bekešo bei Stalo kalnų. Tai liudija ir 1956 m. pavasarį atlikti bandomojo pobūdžio kasinėjimai vadinamajame Dainų slėnyje. 1955 m. rudenį, ruošiant vietą dainų šventėms Vilnios ir Neries santakoje, į šiaurę nuo Plikojo kalno, tarp jo ir Bekešo bei Stalo kalnų, imta ardyti senosios sodybos liekanos. Ardamosiose vietose atlikti tyrinėjimai yra davę įdomių rezultatų. Pasirodo, kad tas slėnis nuo Neries iš vakarų ir šiaurės vakarų pusės buvo

⁹M. Balinski, *Historia miasta Wilna*, I, 1836.

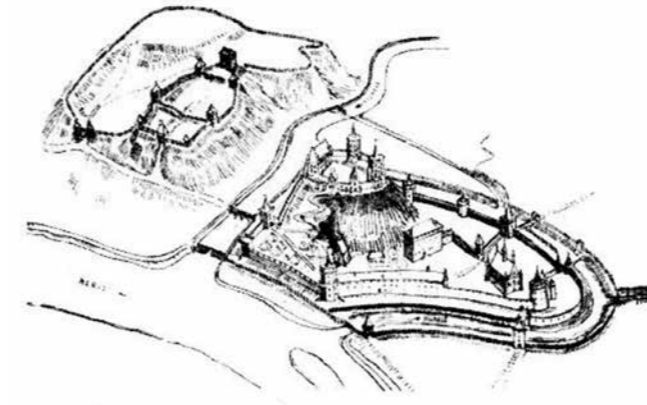
¹⁰M. Limanowski, *Najstarze Wilno (Wilno i Ziemia Wileńska, I, 1930, p. 142); W. Stadnicki, Wilno w rzedzie stolic Rzeczpospolitej (ten pat, I, 1930, p. 144); W. Semkowicz, Hanul i jego ród (Ateneum Wilenskie, VII, 1930, p. 3-4).*

¹¹J. Klos, *Wilno, 1937.*

¹²J. Fijatek, *Poisy Wilna az do polowy wieku XVII (Ateneum Wileńskie, 3-4, 1923, 31' tt).*

¹³P. Klimas, Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais („praeitis“, II, 1933).

¹⁴W. Holubowicz, *Gdzie stał trzeci zamek Wilna zburzony przez Konrada Wallenroda w 1390 r. („Kurier Wileński“, 1939.IV.8); Krzywý Gród z XIV w. na Górze Bekieszowej w Wilnie („Wilno“, I, 1939, p. 27-35); V. Golubovič i E. Golubovič, *Krivoj Gorod – Vilno (Kratkije Soobščeniija o dokladach i polevyh issledovanijach Instituta Istorii Materialnoj Kultury, XI, 1945, p. 114-125).**

Vilniaus pilių XIV a. rekonstrukcija.

apsaugotas pylimu. Slėnio gale esančiame skardyje susidurta su to pylimo pagrindu – akmenų grindiniu, kuris toje vietoje yra buvęs 11 metrų ilgio ir 2 metrų pločio. Kita pylimo dalis jau buvo visai sunaikinta. Apie 45 metrus į pietus nuo pylimo likučių, pačioje Plikojo kalno papėdėje ištirtame 250 kv. m. plote aptikta sudegusios sodybos pėdsakų. Čia surastas keturkampis 4,8 x 4,7 m dydžio gyvenamasis pastatas, stovėjęs pietų rytų-šiaurės vakarų kryptimi. Pastatas neturėjo pamatų, rąstų vainikas klotas tiesiog ant žemės. Rąstai kampuose buvo suręsti (sukirsti). Kaip galima spręsti iš palei sienas surastų apdegusio molio gabalų, plyšiai tarp sienų turėjo būti užtepti moliu. Pirkios grindys buvo iš plačių storų tašytų lentų (kai kurios jų yra buvusios iki 30 cm pločio), klotų išilgai namą taip pat ant žemės, be jokių skersinių sijų. Vakariniame pirkios kampe stovėjo krosnis, kurios pagrindą sudarė trys skersai grindų padėti apie 25 cm storio rąsteliai, o ant jų viršaus uždėtos 6-8 cm storio plačios tašytos pliauskos, kurių vienas galas buvo įremtas į sieną, kad tvirčiau laikytųsi. Šis medinis krosnies pagrindas užpiltas kelių centimetrų storio molio sluoksniu, o jo viršuje jau plūktas židynys. Viršutinė krosnies dalis neišlikusi. Po grindimis, prie pietų vakarinės sienos yra buvęs apie 1,1x0,95 m dydžio ir apie 0,9 m gylio rūselis, kurio sienos išklotos plonomis lentelėmis. Pirkia sudegusi, teišlikęs apatinis vainikas. Prie pirkios yra buvusi dar nedidelė pašiūrė, kurios viduje rastas apie 40 cm skersmens statinėlis ar katilo dugnas. Apie 1,9 m nuo pirkios susidurta su nedidelio sudegusio tvartelio liekanomis. Tvartelyje rasti apdege karvytės griaučiai. Kad apsaugotų sodybėlę nuo liūčių vandens, tarp Plikojo kalno ir sodybos iškastas griovys ir supiltas apie 70 cm aukščio pylimėlis. Nuėmus šios sodybos pastatų likučius, 60 cm gilumoje susidurta su dar ankstyvesnio pastato liekanomis, kurios paliktos netyrinėtos. Tiek pastatų

viduje, tiek ir už jų ribų surasta įdomios medžiagos čia gyvenusių žmonių kultūrai pažinti. Daugumas radinių priskiriami XIII–XIV a. Iš svarbesnių radinių pažymėtini: naminių ir laukinių gyvulių kaulai, žiestų puodų šukės (labai giminingos su Bekešo kalne aptiktomis), molinė sudaužyta lėkštė-vazelė (jos skersmuo 16,5 cm, gylis 2,6 cm, kojelės skersmuo 7,6 cm ir aukštis 5 cm), nedideli geležiniai peiliukai, cilindriniai ir keturkampiai užraktai, įvairios formos rakteliai, geležinis apvalinės formos skiltuvus, dvinarės žirkklės, geležinis 10,5 cm ilgio šaukštas, 4,7 cm ilgio įtviriamasis strėlės antgalis keturkampe galvute, geležinis pentinas su žvaigždute ar rateliu per vidurį, nuo ugnies susiliejęs žalvarinio indo ar ašos fragmentas, stambios žalvarinės lėkštės ar dubens dalis, žalvarinės meškerės kabliukas su maža užbarzdėle, akmeninis varpstelis, kaulinis XI–XIII a. amžiaus kiaušinis, suanglėjusių rugių, audinio, plaušinių virvių liekanų ir kt. A. Tautavičius sprendžia, kad ta sodyba bus sudegusi drauge su visu turtu, net su gyvulių tvartu, greičiausiai tada, kai buvo sudeginta ir Kreivoji pilis 1390 m. Jo manymu, ta Kreivoji pilis buvusi Plikajame kalne, kurio viršuje yra išlikęs didelis pylimas. Bekešo kalnas ir dabartinis Dainų slėnis, greičiausiai sudarę Kreivosios pilies priešpilį, todėl ir sodybos iš šiaurės vakarų pusės buvusios apsaugotos pylimo.¹⁵ Kasinėjimai Bekešo kalne ir dabartinio Dainų slėnio dalyje rodo, kad priešais Gedimino kalną, antroje Vilnios pusėje XIV a. yra buvę sodybų, sudegusių greičiausiai vienu metu, galbūt kartu su Kreivąja pilimi. Tose sodybose surastos kaip tik tam laikotarpiui būdingos geležinės strėlės liudija, kad čia netoliese būta kovos. Plikajame kalne išlikęs didžiulis pylimas įrodo, kad ten yra buvusi sustiprinta vietovė. Nuolaidus kalno paviršius ir galėjo duoti tai piliai Kreivosios vardą. Reikia tikėtis, kad būsimoji archeologiniai kasinėjimai galutinai išaiškins Kreivosios pilies paslaptis.

(P. S. PO PUSĖS AMŽIAUS. Per 1390 m. lapkričio 4 d. puolimą buvo sudeginta Kreivoji pilis, arba Aukščiausioji pilis (*orbiste hus*), bet Aukštutinė ir Žemutinė pilys neužimtos. Su pilimi sudeginta ir papilio gyvenvietė. Po to Vokiečių ordino antpuolio Kreivoji pilis ir papėdės gyvenvietė nebeatstatyta. Į šiaurę nuo Kreivojo kalno, jo papėdėje buvusi gyvenvietė tirta 1933, 1939, 1956, 1989, 1995, 1997 m.).

¹⁵A. Tautavičius, *Iš XIV a. Vilniaus gyventojų buitės („Iš lietuvių kultūros istorijos“, I, 1958, p. 94-103).*

PRAEITIES MİSLĖS

Ramunė HAZIR

VIDURAMŽIŲ PAPUOŠALAS. MİSLINGASIS VYTAUTO DIDŽIOJO EPOCHOS DIRŽAS

2015 m. balandžio 17 d. Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose atidaryta tarptautinė vieno eksponato paroda „Viduramžių papuošalas. Mįslingasis Vytauto Didžiojo epochos diržas“.

Vytautas Didysis (apie 1350–1430) – Lietuvos didysis kunigaikštis (1392/1401–1430), vienas žymiausių Lietuvos valdovų tiek amžininkų akyse, tiek ir istorinėje atmintyje, senosios Lietuvos valstybės, jos struktūrų ir galybės kūrėjas, suverenumo gynėjas, Lietuvos ir Žemaitijos krikštytojas, sumanus diplomatas, talentingas karvedys ir Žalgirio pergalės didvyris, vienas iškiliausių savo epochos valdovų Europoje, kuriam buvo siūlytos Čekijos ir Lietuvos, o lenkų didikų taktiniais sumetimais – net ir Lenkijos karaliaus karūnos.

Vytautas buvo vyriausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bendravaldžio ir Trakų kunigaikščio, vėliau – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio ir jo žmonos Birutės sūnus. Augdamas tėvo valdomose pietvakarinėse etninės Lietuvos žemėse, kurių centras buvo Senieji ir Naujieji Trakai, Vytautas nuo pat jaunystės puikiai suvokė ir įvertino Vokiečių ordino grėsmę Lietuvos valstybės savarankiškumui. Vykdydamas sumanią, strategiškai apgalvotą ir apskaičiuotą politiką puikiai naudojosi tiek savo išoriniu priešu – Vokiečių ordinu, tiek Lietuvos vidaus politinėmis jėgomis. Taip stiprino savo, kaip lyderio, vaidmenį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir privertė pusbrolių Lenkijos karalių Jogailą pripažinti jo faktinę įtaką Lietuvoje. 1392 m. Vytautas tapo realiu Lietuvos valdovu, o 1401 m. iki gyvos galvos buvo pripažintas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu (*Magnus Dux Lithuaniae*), nors Lenkijos karalius Jogaila pasiliko nominalų Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio titulą (*Supremus Dux Lituaniae*). 1410 m. liepos 15 d. būtent Vytautas faktiškai vadovavo jungtinei Lietuvos ir Lenkijos kariuomenei vienos didžiausių Viduramžių kautynių – Žalgirio mūšyje, jame buvo sutriuškinta galinga Vokiečių ordino kariuomenė, palaikoma riterių iš visos Vakarų Europos.

Vytauto laikais Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė pasiekė savo galybės viršūnę. Valstybės sienos driekėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Daugybė kunigaikštysčių – Pskovas, Naugardas, Riazanė ir net Maskva – atsidūrė Vytauto įtakos sferoje. Popiežius Martynas V Vytautą pripažino Pskovo ir Naugardo apaštališkuoju vikaru. 1429 m. Lucke

ivykęs Europos valdovų suvažiavimas tik patvirtino Vytauto tarptautinį autoritetą ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės geopolitinę reikšmę. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui būsimas Šventosios Romos imperijos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis pasiūlė karaliaus karūną. Deja, 1430 m. mirtis sutrukdė Vytautui vainikuotis Lietuvos karaliumi.

Vytautas energingai rūpinosi valstybės statusu ir klestėjimu. Jo laikais įtvirtintas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suverenumas, atskirta dinastijos ir sosto samprata, valstybė buvo centralizuojama, reformuojamas jos valdymas, suformuotas valdovo dvaras su pirmųjų valstybės pareigūnų struktūra, bajorijai suteiktos privilegijos ir taip pradėta formuoti Lietuvos politinė tauta, miestai gavo savivaldos privilegijas, sustiprėjo amatai ir prekyba.

Suvokdamas egzistencinę krikščionybės reikšmę Vytautas sparčiai ėmėsi naujojo tikėjimo sklaidos. Jo iniciatyva 1417 m. pakrikštyti žemaičiai ir įsteigta Žemaičių (Medininkų) vyskupystė, aktyviai kurtas parapijų tinklas, steigti pirmieji vienuolynai ir mokyklos. Krikščionybės priėmimas nulėmė valstybės politinės ir kultūrinės krypties pasirinkimą, padėjo pamatus tolesnei sėkmingai raidai ir integracijai į lotyniškosios Europos civilizacinę erdvę. Vytautas tapo vienu dosniausių fundatorių.

Su Vytauto asmeniu siejama nekrikščioniškų bendruomenių istorijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pradžia – totorių, karaimų ir žydų įsikūrimas bei įsitvirtinimas šalyje. Tam įtakos turėjo Vytauto formuota palanki teisinė aplinka, religinė ir etninė tolerancija. Totorių ir karaimų bendruomenių Vytautas laikomas svarbiausiu kariniu herojumi.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Didžiojo laikus ir valdovo asmenį vis dar gaubia paslaptys. Iki šiol nėra rastas Vytauto kapas, nežinoma, kur dingo jam siūsta karališkoji karūna. Kiekviena naujai rasta to laikotarpio vertybė sukelia didžiulį istorikų ir menotyrininkų susidomėjimą. Kartais tokius radinius apipina legendos ir įvairios interpretacijos.

Šioje bendrai su Baltarusijos Respublikos nacionaliniu istorijos muziejumi surengtoje tarptautinėje parodoje pristatytas įdomus, greičiausiai XIV a. pab.–XV a. I p. Genujos meistrų, veikusių Krymo pusiasalyje, Kafos mieste (Krymo chanatas, dab. Feodosija, Krymas), sukurtas diržo segmentų rinkinys, turintis rytietiškos ornamentikos bruožų. Diržo segmentų rinkinį sudaro 11 apskritų plokštelių, sagtis, antgaliai ir du stačiakampiai apkalai. Visos diržo detalės pagamintos iš aukštos prabos sidabro, dauguma elementų paaukuota ir juodinta. Gotikinės sagties formos ir puošyba būdinga Lombardijos ir Venecijos meistrų

mokyklai, o apskritos plokštelės liudija apie vietinę, turkišką įtaką. Atkreiptinas dėmesys į paukščių ir basiliskų vaizdavimą plokštelėse. Šis toreutikos (meninio metalo apdirbimo) technikos kultūros paveldo paminklas yra unikali, viena brangiausių ir reikšmingiausių vertybių Baltarusijos Respublikos kultūros paveldo registre, jai suteiktas ypatingas statusas.

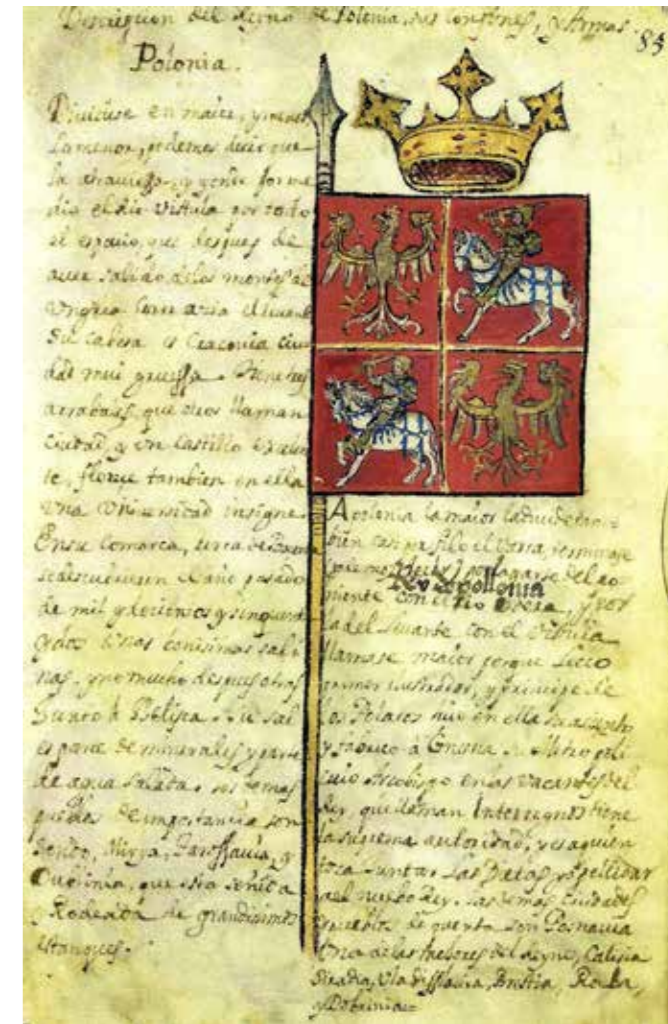
Diržas rastas 1990 m. su didžiuoliu monetų lobiu Minsko srities Molodečno rajone, kaime simboliniu pavadinimu Litva (Lietuva). Daugiau kaip 10 metų diržas priklausė privatiems kolekcininkams. 2006 m. Baltarusijos valstybinio universiteto profesoriaus Valentino Riabcevičiaus dėka jis buvo perduotas valstybės nuosavybėn, o po metų pateko į Baltarusijos Respublikos nacionalinio istorijos muziejaus rinkinius.

Kai tik diržas pateko į viešumą, atsirado daugybė spėlionių ir interpretacijų dėl jo kilmės bei priklausomybės. Dalis istorikų ir visuomenės veikėjų šią vertybę siejo su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto asmeniu, kūrė gražią istoriją apie Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gimusio chano Chadži Girėjaus 1428–1429 m. įteiktą dovaną Lietuvos

valdovui. Motyvuodami stilistine diržo puošyba, ornamentika, datavimu ir tuo, kad tokio pobūdžio ir prabangos atributika galėjo priklausyti pasiturinčiam bei aukštas pareigas einančiam asmeniui, dalis istorikų iškėlė hipotezę, kad diržas galėjo priklausyti Lietuvos valdovui.

Pamažu išvirtinto tradicija šį dirbinį vadinti Vytauto diržu. Tad 2015 m. balandžio 17–liepos 12 d. Valdovų rūmų muziejuje vykusio paroda „Viduramžių papuošalas. Mįslingasis Vytauto Didžiojo epochos diržas“ buvo puiki proga dar kartą prisiminti Lietuvos valstybingumo puoselėtoją ir ryškiausią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovą Vytautą Didįjį.

Tačiau būtina pabrėžti, kad jokių tiesioginių ir neginčijamų įrodymų, leidžiančių teigti, jog eksponuota vertybė priklausė kunigaikščiui Vytautui, nėra. Negalima vienareikšmiškai ir užtikrintai sakyti, kad šis diržas mena šio Lietuvos valdovo laikus. Tačiau tai, be jokios abejonės, įdomus ir dėmesio vertas meno kūrinys, slepiantis daug neįmintų mįslių. Tikėtina, kad tolesni tyrimai bent truputį praskleis šios išskirtinės vertybės paslaptį.

Lenkijos ir Lietuvos karaliaus Jogailos vėliava Konstancė. 1416 m.

Violeta RUTKAUSKIENĖ (JAV)

LIETUVOS VALDOVŲ VĖLIAVŲ IR LDK DELEGACIJOS HERBŲ ATVAIZDAI KONSTANCO SUAŽIAVIMO KRONIKOSE

Istorija mums paliko daug ir įdomių įvykių, svarbių datų, kurių sukaktys vis primena mūsų tautos nelengvą ėjimą į Europos bendruomenę, mūsų valstybės ir jos valdovų žingsnius, tvirtinant Lietuvos savarakiškumą, idėtas pastangas ir pasiektus pirmuosius diplomatinis laimėjimus, ginant valstybės ir tautos interesus. Vienas toks svarbus mūsų istorijai įvykis prasidėjo daugiau nei prieš 600 metų, 1414-siais, lapkričio mėnesį, Vokietijos mieste Konstancė. Istorijoje šis įvykis žinomas XVI-jo Visuotinio Bažnyčios susirinkimo vardu. Tai – didelio masto viduramžių bažnyčios atstovų ir Europos didžiūnų suvažiavimas (susirinkimas), kuris tęsėsi beveik ketverius metus – iki 1418 m. balandžio 22 d. Konstancė vykęs suvažiavimas į istoriją įėjo ir kaip pirmas krikščioniškosios Lietuvos prisistatymas Europai, nes jame šalia religinių ir kitų politinių klausimų buvo svarstomi Žemaičių ir Lietuvos reikalai, jų skundas ir konfliktas su kryžiuočiais. Suvažiavime dalyvavusi LDK de-

Vytauto Didžiojo pasiuntinių vėliava Konstance. 1416 m.

legacija atvyko gerai pasiruošusi, Vytauto ir Jogailos parinktieji pasiuntiniai gražiai atstovavo Lietuvą. Šiame suvažiavime kartu su kitomis Europos valstybių vėliavomis plevėsavo ir Lietuvos Valdovų delegacijos vėliavos, o lietuvių dalyvavimas jame buvo plačiai atspindėtas Konstanco susirinkimo metraštininkų darbuose, kurie dar ir dabar, po 600 metų, nepraranda svarbos, istorijos tyrinėtojams pateikdami įdomių faktų, nematytų vaizdų, o naujai atrasti ir iki šiol mūsų istorijai mažai žinoti metraštininkų rankraščiai pateikia ir netikėtumų. Šis rašinys yra skirtas Konstanco suvažiavimo kronikose užfiksuotų Lietuvos delegacijos istorinių vėliavų bei ten pat atvaizduotų lietuviškų herbų pristatymui bei trumpai jų apžvalgai.

Svarbios žinios apie Vytauto ir Jogailos delegaciją bei Žemaičių atstovus

Įsimintinas, svarbus istorinis įvykis buvo reikšmingas ne tik Europos, bet ir Lietuvos istorijai,

nes suvažiavimas sprendė eilę svarbių ir ne tik bažnytinių reikalų: dėjo pastangas panaikinti susidariusį Vakarų bažnyčios susiskaldymą (schizmą), svarstė bažnytinės reformos ir tikėjimo klausimus bei kitus susikaupusius Europos politinius reikalus, jų tarpe Lietuvai aktualų Žemaitijos klausimą. Šio suvažiavimo metu galbūt pirmą kartą krikščioniškoji Europa bandė spręsti susidariusius ginčus taikiu būdu: pasitariant, susitariant, ieškant bendros išeities.

Istorijoje šis svarbus įvykis žinomas Konstanco bažnytinio susirinkimo vardu. Senuosiuose šaltiniuose jis dar vadinamas Konstanco konsiliumu, kitur – bažnytiniu sinodu. Šiais laikais jis pavadinamas ir suvažiavimu, forumu ar panašiai. Jo eiga ir darbas buvo nušviestas įvairiuose to meto raštininkų ir metraštininkų veikaluose. Plačiausiai žinoma **Ulricho Richentalio** „Konstanco kronika“. U. Richentalis „Konstanco kronikoje“ (angl. „Chronicle of the Council of Constance“; vok. „Chronik des Konstanzer Konzils“) aprašė įvykių eigą bei parengė platų Susirinkimo dalyvių herbų, daugelį įdomių momentų užfiksavo piešiniuose. Kronikoje nemažai vietos skirta Lietuvai bei jos delegacijai, taip pat jos atstovų herbams ir simboliams pavaizduoti.

Vertingus momentus istorijai šio suvažiavimo metu užfiksavo ir anoniminis **Portugalijos karališkojo dvaro heroldas**, palikęs ne tik suvažiavimo aprašymą, bet ir nupiešęs dalyvavusių delegacijų vėliavas, tarp kurių randame Jogailos ir Vytauto vėliavų spalvotus atvaizdus bei forume dalyvavusių atskirų Lietuvos delegacijos atstovų herbų. Jo paruoštasis rankraštis „**Livro de Arautos al. De ministerio armorum**“ (Heraldo knyga), datuojamas **1416–1417** metais, yra puikus papildomas ir mažai mums pažįstamas šaltinis LDK delegacijos veiklai ir Lietuvos istorinių vėliavų praeičiai pažinti. Šiame rankraštyje esantys Lietuvos valdovų vėliavų atvaizdai kartu su pieštiniais Lietuvos delegacijos atstovų herbais yra patys ankstyviausi spalvoti heraldiniai vaizdai, iki šiol žinomi Lietuvos istorijoje. Atrodytų, kad Portugalijos karališkojo heroldo paliktas rankraštis Lietuvoje dar nėra plačiau žinomas ar bent pastebėtas.

Įdomiai Konstanco suvažiavimą dokumentavo **Konradas Grunenbergas**, taip pat Konstanco miesto gyventojas. Jis paruošė ir istorijai paliko herbų, pavadintą „Riteriai ir didikai Konstance“ („Ritters und Burgers zu Constanz“). Jame randame įdomių

heraldinių vaizdų, papildančių Lietuvos heraldikos istoriją bei jos pažinimą.

Šių bei kitų metraštininkų paliktieji užrašai, nupiešti herbai, vėliavos yra neįkainojamas turtas istorijos ir ypač heraldikos tyrinėtojams. Tai – lobiai, prie kurių Lietuvos istorikai dar tik dabar pradeda kiek giliau prisiliesti.

Metraštininkams darbo netrūko

Nors apie Konstanco bažnytinį susirinkimą išliko nemažai istorinės medžiagos, tačiau plačiausiai išgarsėjusi yra vietinio šio miesto gyventojų Ulricho Richentalio „Konstanco kronika“. Manoma, kad šis kronikininkas buvo turtingo Konstanco miesto raštininko sūnus, namų savininkas, pats tiesiogiai atlikęs vienas ar kitas pareigas suvažiavimo metu. Kronikininkas gerai išmanė heraldiką ir riterystės tradicijas, mokėjo lotynų kalbą. Būdamas įvykių sukūryje nuo pat pradžių iki pabaigos, jis užrašinėjo ir piešė viską, kas vyko Bažnytinio susirinkimo metu Konstance. U. Richentalis užrašė ir pateikė delegacijų ir jų atstovų atvykimo datas, sugebėjo išvardinti jų

narius, tarnus ir palydovus, aprašė vykusias iškilmes, net sužymėjo joms padarytas išlaidas bei produktų kainas, jų svyravimus, atkreipė dėmesį į įvairias buitines detales, kurios pasirodė svarbios ar įdomios. Jis pastebėjo, kad Konstance atvykėliai svečiai buvo gerai aprūpinti, bet gyveno gerai tik tie, kurie turėjo pinigų, atsivežė aukso ir brangenybių bei svaigalų, ir tie, kuriems, patekus į pasaulinį suvažiavimą, norėjosi pasirodyti ir pagarsėti. Metraštininkas papasakojo ne vieną įdomią istoriją, jų tarpe ir apie linksną lenkų vyskupo Jono Krapidlo iš Kujavų gyvenimą ir jo nuotykius... Dėl tokių linksnų nuotykių suvažiavimo vyriausybei, kaip minima kronikoje, tekę kovoti ne tik su tokiomis linksmybėmis, bet ir su pasileidimu bei ištvirkavimu. Dėl šių nedorybių ir ne vienas pamokslas Katedroje buvo pasakytas. Bet daugumą šiame viduramžių forume visgi sudarė rimtai dirbantieji, aktyviai dalyvaujantys posėdžiuose ir reikalų svarstymuose. Suvažiavime įvyko 45 posėdžiai, kuriuose dalyvavo bažnyčios hierarchai ir jos atstovai, įvairių šalių ir tautų valdovai, jų pasiuntiniai, didikai, bajorai, riteriai.

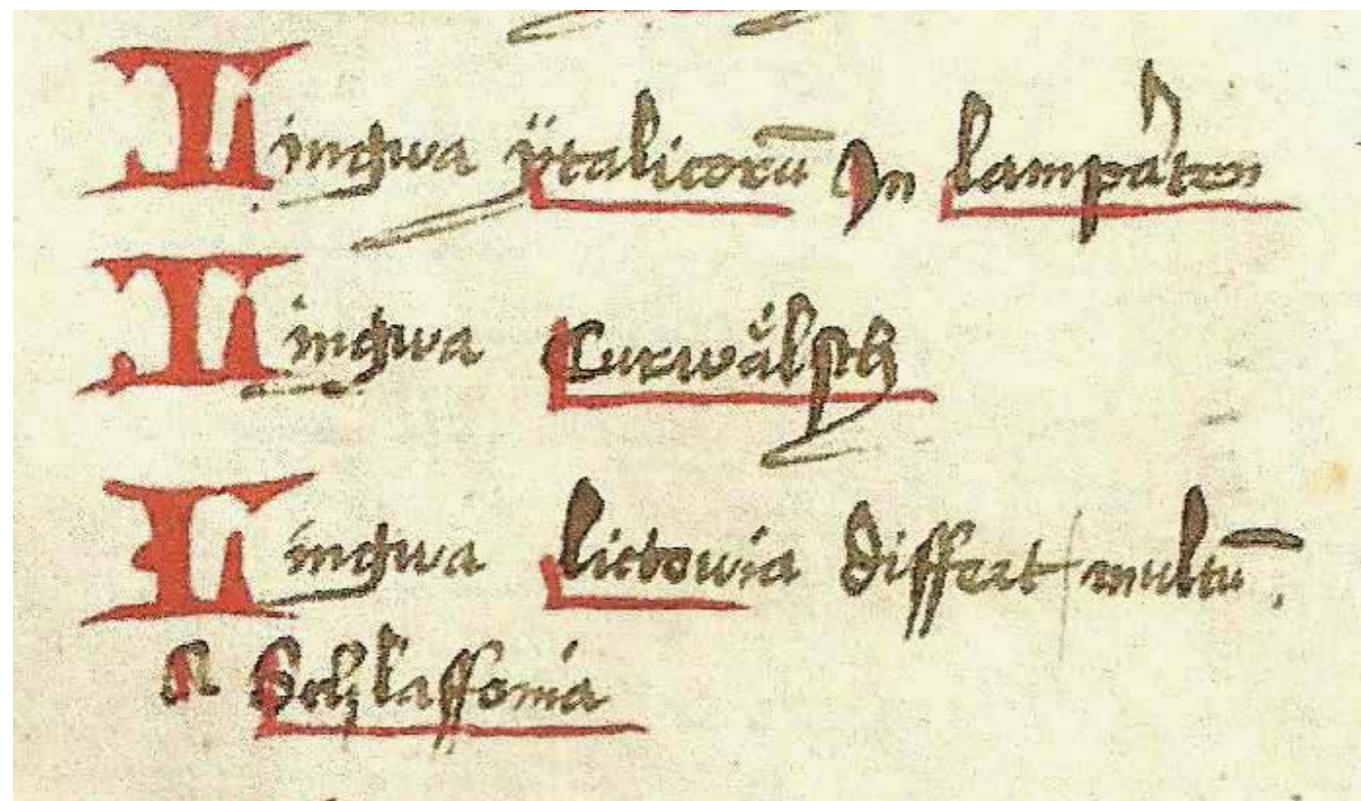
U. Richentalis, turėdamas daug pažinčių miesto rotušėje ir sugebėdamas jas pats lengvai užmegzti, informacijos ir medžiagos apie bažnytinio susirinkimo posėdžius gaudavo iš pačių posėdžių dalyvių, bažnyčios atstovų, kalbindamas Europos karalių pasiuntinius, didikus, heroldus, šauklius. Daugelį kronikoje atvaizduotų herbų jis pats nukopijavo nuo delegacijų išsinuomotų namų: durų, sienų ar ant balkonų kabančių herbinių skydų ir vėliavų. Informaciją jis galėjo gauti ir iš vietinių herbų meistrų, nes kai kurie atvykėliai herbų gaminosi vietoje. U. Richentalio kronikoje yra palikta apie 1700 herbų atvaizdų, taip pat didelis kiekis iliustracijų iš suvažiavimo eigos ir svarbesniųjų įvykių. Kaip jau buvo minėta anksčiau, nuo U. Richentalio neatsiliko ir kiti kronikininkai.

U. Richentalio kronikos palikimas

Richentalio kronika, kurią jis surašė vokiškai vietiniu Konstanco dialektu, pasiremdamas savo paties dienoraštiniais užrašais, buvo baigta jau po Konstanco susirinkimo ir galutinai suredaguota apie 1420–1431 metus. Deja, originali kronika, papuošta gausiais ir spalvingais piešiniais, iki mūsų dienų neišliko. Mus pasiekė tik originalo kopijos ar net

Delegacijos dalyvių herbai puošė jų nuomojamų pastatų išorę. U. Richentalio kronika, XV a.

Tarp Europos kalbų U. Richentalis paminėjo ir Lingua Lietowia – lietuvių kalbą.

jų nuorašai, daryti jau vėlesniais metais, XV a. II pusėje. Mūsų dienas pasiekusi kronika yra žinoma iš 16-kos išlikusių manuskriptų. Kiekvienas jų reiškia pretenzijas į pradinį originalą, tačiau paties teksto ir visos kompozicijos atžvilgiu Aulendorfo kodeksas, kuris suredaguotas prieš 1431 m., yra laikomas seniausiu. Kiti 10–12 unikalių manuskriptų, datuojami vėlesniu – 1460–1471 m. laikotarpiu. Pirmoji spausdintinė Kronika išleista 1483 m. Augsburgėje su daugybe piešinių ir daugiau kaip tūkstančiu atvaizduotų herbų. Šiuo metu pati artimiausia rankraščio originalui kopija saugoma Niujorko Viešojoje bibliotekoje, tačiau į artumą originalui, kaip jau minėta, pretenduoja ir kiti išlikusieji rankraščiai. Šis senas ir retas XV a. rašytinis šaltinis be Niujorko Viešosios bibliotekos, saugomas Badeno, Viurtenbergo kraštų bibliotekose, Dormštato Universiteto bibliotekoje bei Konstanco Rogarsten muziejuje Vokietijoje, Prahos Nacionalinėje bibliotekoje, Insbruke – Tirolio provincijos muziejuje, Lindau Viešojoje ir Ciuricho centrinėje bibliotekose, taip pat Vienoje – Austrijos Nacionalinėje bei Hercogo Augusto bibliotekose. 1483 m. Augsburgėje leista spaudinį saugoja Vokietija ir Kongreso Biblioteka JAV. Tyrinėtojai, artimiau susipažinę su įvairiomis

šios kronikos versijomis, visose jose pastebi nemažai skirtumų ir neatitikimų tiek teksto dėstyme, tiek piešinių įvairovėje. Kiekvienoje kronikoje rasi ką nors naujo, to, ko nėra kitose. Todėl daryti kokias nors išvadas, perskaičius ar peržvelgus tik vieną variantą, nėra labai atsakinga. Daugelis čia paminėtų rankraščių yra lengvai prieinami internetu, bibliotekų skaitmeninėse saugyklose. Tik reikia nepatingėti juos susirasti ir peržiūrėti. Šis gausiai iliustruotas rankraštis su daugybe įdomių detalių turi didelę kultūrinę vertę ir mūsų Lietuvai, jos istorijai, ypač heraldikos, ankstyvosios diplomatijos bei to meto Europos žmonių kultūros pažinimui, buities ir viduramžių žmonių gyvenimo tyrinėjimui ir studijoms.

Nežinomo krašto pasiuntiniai kėlė didelį susidomėjimą

Vytautas jau 1415 m. rudenį į Konstancą pasiuntė 60-ties kiek anksčiau pakrikštytų žemaičių didikų delegaciją, tačiau LDK delegacijos sudėtyje, kaip liudija metraščiai, galėjo būti ir kitų vietovių didikų. 1415 m. gruodžio 4 d. LDK pasiuntiniai buvo iškilmingai priimti Konstanco katedroje. Bajorų delegacijai vadovavo Jurgis Gedgudas ir Jurgis

LDK delegacijos atstovų herbai Konstance. U. Richentalio kronika, XV. a.

Galminas, o taip pat Vytauto sekretorius Mikalojus Sapienskis. Prie jų prisijungė Jogailos paskirtoji kelių vyskupų ir stipri Krokuvos universiteto profesorių delegacija, kartu atstovaujanti Lietuvai ir turėjusi įgaliojimus kalbėti ir veikti karaliaus Jogailos bei Vytauto vardu.

Pirmasis krikščioniškos Lietuvos ir nežinomo Žemaičių krašto pasiuntinių pasirodymas Konstance sukėlė didelį suvažiavimo dalyvių, o taip pat ir metraštininkų susidomėjimą. U. Richentalis, kuris plačiai nušvietė suvažiavimo eigą, atskirai paminėjo Vytauto, kaip Žalgirio mūšio nugalėtojo, o taip pat žemaičių delegacijos atvykimą, pažymėdamas, kad jie esą rimti, karingi, aukšto ūgio. Neatsiliko ir kiti kronikininkai, palikę įdomių žinių ir vaizdinių istorijai. Įdomu ir tai, kad U. Richentalio kronikoje paminėta lietuvių kalba, kaip viena iš Europos kalbų. Taip pat užrašyta, kad Lietuvos / lietuvių sostinė yra Vilnius, o 482 psl. (Kongreso biblioteka) nupieštas ir Vilniaus

miesto riterio herbas. Ne viena originali iliustracija atspindi Lietuvos pasiuntinių veiklą Konstance. Kronikininkas aprašė ir paminėjo, kaip 1417 m. karalius Jogaila imperatoriui Zigmantui atsiuntęs „didelį žvėrį, kuris gyvas buvo pagautas Lietuvoje“. Iš aprašymo matyti, jog tai – Lietuvos girių stumbras. Aprašymą palydi ir piešinys, vaizduojantis tris lietuvius, vežimu vežančius nudėtą stumbrą (Prahos ir Rogarsten muziejaus bei Vokietijoje saugomų kronikų versijose). Kronika aprašo Grigorijaus Camblako, kurioje jis vadinamas „Jerg ertzbischof“, atvykimą. Kronikininkas nupasakojo G. Camblako ir jo pasiuntinių išvaizdą ir paliko nemažai piešinių, kurie atvaizduoja Vytauto pasiuntinio stačiatikių vyskupo G. Camblako ir jo bendraminčių atvykimą bei Konstance laikytas mišias. Atskiros kronikos versijos pateikia net po kelis (3-4) piešinius. Atskirai herbyne yra ir paties G. Camblako herbo atvaizdas.

U. Richentalio kronika – apie Lietuvą ir jos atstovus

Kaip matome iš ankstinių pastebėjimų, U. Richentalis Lietuvai ir jos delegacijai skyrė nemažą dėmesį. Lietuva (*Lutow*, kitur – *Littow*, *Lyttow*) kronikoje minima apie 20 kartų, Lenkija – tik 14. Paminėti LDK miestai: Vilnius – sostinė, Trakai, Naugardukas, Smolenskas, Mogiliovas, Luckas, Vitebskas ir kitos vietovės. Lietuvos valdovas Vytautas paminėtas 10 kartų, Jogaila – 3 kartus. Vienoje vietoje Jogaila pristatomas Lenkijos-Lietuvos karaliumi, Rusijos žemių valdytoju. Bent kelis kartus minimi žemaičiai (*Samaigitanen/ Samaiten/ Samaritan*), atskirose vietose duodamos jų pavardės. Kronikininkas mini Žemaičių delegacijos vadovus Jurgį Galminą (Salomin), Jurgį Gedgaudą (Padolės seniūną) bei Vytauto sekretorių Mikalojų Sapienski, lietuvius – Joną ir Fridriką Šilingus, Lenczgy/Lanschga Gergo – Smolensko hercoga, kuris greičiausiai gali būti klaidingai užrašytas Jurgis Lengvenis, Žalgirio mūšio dalyvis, vadovavęs Smolensko pulkam. Lietuviais įvardijami taip pat Johanas Sansonas, Ingolt Montfredis, Jan Prognewischgi bei kiti Vytauto pasiuntiniai. Prie kiekvienos pavardės yra atvaizduoti asmeniniai ar jų valdomų žemių herbai. Prie Jurgio Gedgaudo yra jo asmeninis herbas, taip pat jo atstovaujamo žemių – Žemaitijos (meška) ir Padolės (saulė) herbas. Mykolo Sapienskio herbe – trijų bokštų pilies vartų vaizdas (5 langai ir 1 durys). Taip neįprastai atvaizduoti Gedimino stulpai. Prahos bibliotekos turimame rankraštyje šis ženklas piešiamas toks, kokį esame įpratę matyti.

LDK delegacijos vadovų Jurgio Gedgaudo, Jurgio Galmino ir Mykolo Sapienskio herbai Portugalijos karališkojo heroldo knygoje, 1416 m.

Vytauto herbų atvaizdai.

XV a. U. Richentalio sudarytame herbyne randame du skirtingai atvaizduotus Vytauto Didžiojo herbus, Lenkijos-Lietuvos karaliaus Jogailos jungtinio herbo atvaizdą bei Konstanco suvažiavime dalyvavusios Lietuvos delegacijos nemažo skaičiaus atstovų bei jų atstovaujamo žemių heraldinius ženklus. Prie jų randami paaiškinimai, vardai ir pavardės, o kai kur ir užimamos pareigos, titulai, valdomų žemių pavadinimai. Tiesa, kai kurie įrašai sunkiai įskaitomi, pasitaiko netikslumų, iškraipytai užrašytų vardų ir pavadinimų. Todėl iki šiol yra dar neatpažintų ir neidentifikuotų Lietuvos žemių ir lietuvių delegacijos dalyvių ženklų.

Nors prie U. Richentalio kronikos atskirų versijų yra jau dirbę nemažai iškilii Lietuvos bei pasaulio istorijos tyrinėtojų, tačiau, kaip atrodo, lietuviškoji

LDK žemių herbai Portugalijos karališkojo heroldo knygoje, 1416 m.

heraldinė kronikos pusė liko mažai tyrinėta, todėl Lietuvos istorikų darbuose ji atspindėta tik fragmentiškai, dažniausiai pasinaudojant vėlesniųjų amžių tyrinėtojų: lenkų – F. Piekosinskio, vokiečių – M. R. Buch paliktais nuorašais, piešiniais ar padarytais teksto užrašais. Visgi daugelis U. Richentalio kronikoje nupieštųjų herbų ir po 600 metų tebelaukia didesnio Lietuvos tyrinėtojų dėmesio.

Nežinomoje XV a. Portugalijos heroldo knygoje – didžiausia staigmena

Portugalijos karališkojo heroldo knygą „*Livro de Arautos al. De ministerio armorum*“ (Heraldo knyga) istorijos tyrinėtojai aptiko 1901 m. Anglijoje. Rankraštyje gausu iliustracijų, kurios įdomios ir svarbios dėl randamos Lietuvos didikų heraldikos ir dėl senųjų istorinių Europos ir Lietuvos vėliavų piešinių. Portugalų heroldas atliko puikų darbą įamžindamas daugelio to meto Europos valstybių, karalių ir didikų, dalyvavusių Konstanco suvažiavime, matytas vėliavas. Tarp meniškai pavaizduotų Europos didžiūnų vėliavų randame ir dvi Lietuvos istorijai svarbias mūsų valdovų vėliavas, taip pat vienuolikos (+3?) LDK delegacijos vadovų ir Lietuvos žemių herbus. Šiuo metu rankraštis saugomas Mančesterio universiteto John Rylands bibliotekoje.

Rankraštis yra labai tiksliai datuotas (1416 m.). Pati Portugalijos delegacija į Konstancą atvyko 1416 m. liepos 1 d. Tada karališkasis heroldas ir kibo į darbą, dokumentuodamas bažnytinio susirinkimo aplinką, įvykius. Jo dėmesys daugiausiai koncentravosi į delegacijų vėliavas ir Europos valdovų bei didikų heraldiką. „*Livro de Arautos al. De ministerio armorum*“ mums įdomus ne vien dėl pateiktos rašytinės informacijos. Aprašant Konstanco susirinkimo eigą ir svarbesnius įvykius, atspindėtas ir Lietuvos-Lenkijos delegacijų ginčas su Kryžiuočių ordinu ir su juo susiję reikalai. Abiejų valdovų – Jogailos ir Vytauto – vėliavos yra keturkampės, keturių laukų ir atvaizduotos ant koto per visą rankraščio lapą. Karaliaus Jogailos vėliava raudona. Ji padalinta į keturias lygias dalis/laukus. Atitinkamuose laukuose šachmatine tvarka išdėstyti Lenkijos ir Lietuvos simboliai: Erelis, Vytis+Vytis, Erelis. Virš vėliavos nupiešta karališka karūna, kuri simbolizuoja, kad ši valstybė yra po

Lenkijos Karaliaus, Vytauto ir Švitrigailos herbai K. Grunenbergo 1480 m. herbyne. Bavarijos biblioteka, Vokietija.

viena karūna, valdoma vieno karaliaus. Prie vėliavos yra pilnas lapas teksto, kuriame aprašoma vėliavos atstovaujama valstybė, šiuo atveju Lenkija (*Polonia*).

Antroji vėliava atpažįstama kaip Vytauto Didžiojo dinastinė. Ji yra dviejų spalvų – raudonos ir geltonos, išdėstytų šachmatiškai keturiuose laukuose. Raudonuose laukuose atvaizduotas Lietuvos Vytis (raitelis) su pakeltu kalaviju ir tamsiai mėlynu skydu su geltonu dvigubu kryžiumi jame. Geltonuose laukuose atvaizduota juoda figūra – pėsčias karys/riteris, vienoje rankoje laikantis pakeltą juodą kalaviją, kitoje – juodą skydą. Virš vėliavos – karūna, greičiausiai pažyminti valdovo – princo, fiursto (vok. *fürst*) ar hercogo (vok. *herzog*, angl. *duke*) rangą. Prie vėliavos nėra jokio įrašo, bet ji atpažįstama iš kiek anksčiau minėto U. Richentalio nupieštojo identiško Vytauto Didžiojo ir jį atstovaujančių pasiuntinių herbo. Abu čia paminėtų vėliavų piešiniai yra kol kas ankstyviausiai datuojami Lietuvos vėliavos atvaizdai. Platesnei visuomenei jie publikuojami pirmą kartą Lietuvos istorijoje.

Kartu šiame karališko Portugalijos heroldo sudarytame rankraštyje (144 psl.) randame spalvotus Lietuvos žemių herbus. Jie – aštuoni. Pirmajame herbe – juodame lauke geltonas kryžius – iki šiol galutinai neišaiškintas Vytauto ir jo aplinkos naudotas herbas. Antrasis herbas (mėlyname fone baltas angelas) vaizduoja Naugarduko, o gal Kijevo žemę, trečiasis (mėlyname lauke – geltona saulė) – Podolės žemę, ketvirtasis (mėlyname lauke vaizduoja vilką, šunį (kitur – plėšrią voverę) – Volkovysko žemę, penktasis (raudoname lauke – Gedimino stulpai) simbolizuoja Lietuvos žemes, šeštasis (geltoname lauke – juoda meška) – žemaičių žemes, septintasis – kol kas neatpažintas Lietuvos žemių herbas, klaidingai priskiriamas lenkų riteriui Andriui Paliczgy. Aštuntajame herbe galėtume išvelgti Trakų žemės herbą (mėlyname skyde – barzdoto vyro galva). Užsienio tyrinėtojai pastarąjį herbą taip pat klaidingai priskiria lenkų bajorams, kurį įvardija kaip **Thaum Schrium** ar **Ghamn de Schritn**. 249 psl. atvaizduoti trijų Lietuvos delegacijos vadovų – Jurgio Gedgaudo, Mykolo Sapiensio ir Jurgio Galmino spalvoti herbai. Dar keli atvaizduoti herbai kituose puslapiuose – su klaustuku, tačiau priskiriami Lietuvai.

Visi šie ankstyviausi Lietuvos vėliavų atvaizdai ir herbai buvo atrasti šio straipsnio autorės mažai kam girdėtame XV a. rankraštyje. Tikėkimės, kad jie sudomins istorikus ir heraldikos tyrinėtojus Lietuvoje.

K. Grunenbergo herbynas. Juodaskvernis riteris ir Senosios Lietuvos herbas

Dar vienas Bažnytinio susirinkimo 600 m. sukaktį menantis šaltinis yra Konstanco miesto mero/ burmistro Konrado Grunenbergo sudarytas herbynas. Jame, kaip ir kituose ką tik paminėtuose rankraščiuose, nemažai įdomaus Lietuvos istorijai. K. Grunenbergas, kaip ir U. Richentalis, buvo vietinis Konstanco miesto gyventojas, tačiau gyvenęs jau vėlesniais laikais, po čia minimo Bažnytinio suvažiavimo. K. Grunenbergas – neeilinė, visapusiška viduramžių asmenybė: Konstanco miesto tarybos narys, meras (1466, 1468, 1470 m.), pirklys, keliautojas, paskutinis Europos riteris, aplankęs daugybę Centrinės ir Šiaurinės Europos valstybių ir miestų, piligrimas, keliauęs po Šventąją žemę, pabuvojęs Jeruzalėje. Eidamas Konstanco miesto mero

Senosios Lietuvos ir Lietuvos hercogo herbai K. Grunenbergo 1480 m. herbyne. Bavarijos biblioteka, Vokietija.

pareigas, Rotušėje atrado daug įvairios ir įdomios, tačiau padrikai ir netvarkingai sukrautos istorinės suvažiavimo medžiagos ir pasišovė ją sutvarkyti. Betvarkant kilo idėja įamžinti jo gimtajame mieste apsilankiusius didžiūnus ir riterius. Taip gimė puikiais vaizdiniais iliustruotas rankraštis „Riteriai ir didikai Konstancė“ („Ritters und Burgers zu Constanz“). Herbynas iliustruotas krikščioniškos Europos miestų atvaizdais, suvažiavimo metu Konstancė vykusių švenčių, iškilmingų eisenų, delegacijų sutiktuvių ir prisistatymo scenų, riterių turnyrų, parodų piešiniais, žymesniųjų riterių ir heroldų portretais. K. Grunenbergas paruošė ir surašė riterių turnyrų dalyvius ir paliko jų sąrašus.

Šiame herbyne atrandame gražius Lietuvos valdovų ir didikų herbus. Greta to laikmečio

Vilijos HANDSCHIN (Šveicarija) nuotraukoje: Durys į vieną iš parodų Konstancoje, skirtų Konstanco Bažnytinio susirinkimo 600-mečiui. Ant durų – susirinkime dalyvavusio Lenkijos ir Lietuvos karaliaus Jogailos pasakymas: „Tik visiškas kvailys gali nepripažinti, kokią tobulą saugumą, maisto gausumą ir kokią malonią atmosferą čia galima rasti“. U. Richentalio kronika (Ulrich von Richental, „Chronik des Konzils zu Konstanz: 1414-1418“).

Europos karaliams K. Grunenbergo pieštųjų herbų atrandame du karaliaus Jogailos herbus, iš kurių vienas atvaizduotas per visą rankraščio lapą su jo valdomų žemių Lenkijos, Lietuvos, Rusijos ir senosios Lenkijos simboliais. Prie dešinėje pusėje atvaizduoto lietuviško Vyčio yra užrašas: Vytautas, Švitrigaila (Miuncheno biblioteka, p. 51 /46).

Čia išskyla įdomus momentas, kurį užfiksavo tik K. Grunenbergas. Švitrigaila oficialiai suvažiavime nedalyvavo, bet į Konstancą atvyko po jo, kai čia dar tebebuvo imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis. Vienaip ar kitaip Švitrigailos atvykimas po suvažiavimo buvo užfiksuotas rašytiniuose dokumentuose. K. Grunenbergas, radęs Švitrigailos paminėjimą, jį įamžino savo kronikoje. Įdomu tai, kad nupieštame Lietuvos raitelio skyde jis atvaizdavo ne įprastinį jos ženklą – dvigubą kryžių ar Gedimino stulpus, bet

neaiškiai dviejų spalvų lauke pavaizduotą Smolensko herbą.

78/73 psl. pavaizduotas Vytauto pasiuntinio herbas, kuriame juodame lauke atvaizduotas geltonas ožiaragis. Kam jis priskiriamas, iš sunkiai įskaitomo įrašo sunku suprasti. Perskaityti galima tik Vytauto vardą ir tai, kad šis ženklas yra lietuvių atstovo. Atskirai atvaizduotas Fiodoro iš Smolensko herbas su dviem liūtais ir dar keletas su Lietuva ar jos atstovais sietinų herbų.

Įspūdingiausias yra Lietuvos / lietuvių hercogkunigaikščio herbas ir virš jo atvaizduotas visiškai mums nežinomas, negirdėtas ir nematytas Senosios Lietuvos herbas. Kiek žemiau – Lietuvos hercogo herbas. Lietuvių hercogo herbas – keturių laukų, raudonos ir geltonos spalvų, išdėstytų šachmatine tvarka. Raudonuose laukuose pavaizduotas iškilmingai ristele ant balto žirgo jojantis baltas riteris su stačiai pakeltu kalaviju, geltonuose laukuose – juoda figūra su kalaviju vienoje rankoje ir mėlynu skydu kitoje. Virš herbo – du riteriški šalmai, virš jų – skydininkai, atkartojantys paties herbo figūras – baltą raitelį ir juodą figūrą – pėsčią karį / riterį, vilkintį juodu ilgas-kverniu apsiaustu, kuris rankose laiko mėlyną skydą ir pakeltą kalaviją. Šis herbo vaizdas atkartojamas ir kituose vėlesniųjų amžių herbynuose. Istorijos tyrinėtojai pastebi, kad Vytautas galėjęs naudoti ir kitą heraldinių ženklų sistemą, apie kurią mes dar mažai ką žinome, bet būtent Konstanco metraštininkų palikti piešiniai mums tai paliudija ir parodo. Nors šiame herbe raitelis atvaizduotas gan tiksliai, tačiau Vytauto naudotas pėsčias karys ankstesniuose antspauduose sunkiai atpažįstamas. Istorikai jį vadina Trakų kariu, tačiau simbolio tradicija gali siekti ir senesnius laikus bei sietina su kitomis Lietuvos vietovėmis. Šis juodaskvernis riteris pakeltu kalaviju ir senosios Lietuvos herbe pavaizduota kepurė kol kas lieka mįslingomis figūromis Lietuvos heraldikoje.

600 m. istorijos pamokos mums ir Europai

Kronininkų dėmesys Lietuvai ir jos delegatams Konstanco susirinkime paliko daug įdomių momentų mūsų istorijai. Kronikose atvaizduotos Lietuvos vėliavos ir herbai tuo metu reprezentavo ne tik mūsų valdovus ar ten nuvykusius didikus, bet ir pačią Lietuvą. XV a. II dešimtmečio istorinių Lietuvos valdovų vėliavų iki šiol nematyti piešiniai bei suvažiavime

dalyvavusios delegacijos atstovų herbų atvaizdai yra vieninteliai ankstyviausi iki mūsų dienų išlikusieji. Su šiomis vėliavomis ir suvažiavime užfiksuotais Lietuvos žemių ir jos didikų herbais buvome pristatyti ne tik Konstance, bet ir to meto Europoje. Konstancos suvažiavime kronikininkų atvaizduoti didikų herbai, LDK valdovų vėliavos ir kita iki mūsų dienų išlikusi istorinė medžiaga turi didelę istorinę bei kultūrinę vertę ir yra svarbi Lietuvos istoriniam paveldui. Todėl Konstanco suvažiavimo 600 metų jubiliejus yra gera proga artimiau susipažinti ir su jo istoriniu palikimu Lietuvai. Tradiciniai istoriniai ryšiai su Vakarų Europa, jų svarba, XV a. Europos parlamentinių pagrindų užuomazgos, pirmasis Krikščioniškos Lietuvos pasirodymas tarptautiniame forume, pirmasis didelis diplomatinis laimėjimas verčia prisiminti Konstancos suvažiavimą, permąstyti jo pamokas, peržvelgti mums svarbų palikimą.

Naudota literatūra ir šaltiniai:

- 1. U. Richentalis. Konstanco kronika. Karlsruhe, Baden valstybinė biblioteka, St Georgen 63. 1470 m.** <http://digital.blbkarlsruhe.de/urn:urn:nbn:de:bsz:31-37921>
- 2. U. Richentalis. Konstanco kronika. Karlsruhe, Baden valstybinė biblioteka. 1500 m.** <http://digital.blb-karlsruhe.de/urn:urn:nbn:de:bsz:31-37918>
- 3. U. Richentalis. Konstanco kronika. Niujorkas, Niujorko viešoji biblioteka, Spencer rinkiniai. 1460 m.** <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkey-searchresult.cfm?advword=spencer+32&s=1&f=8>
- 4. U. Richentalis. Konstanco kronika. Praha, Nacionalinė Čekijos respublikos biblioteka, 1464 m.** http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20080808_106_98
- 5. U. Richentalis. Konstanco kronika. Štutgartas, Vurtembergo valstybinė biblioteka 1465–1467 m.** http://digital.wlbstuttgart.de/index.php?id=6&no_cache=1&tx_dlf%5Bid%5D=613&tx_dlf%5Bpage%5D=9
- 6. U. Richentalis. Konstanco kronika. Heidelbergo universiteto biblioteka, Augsburgas, 1483 m.** <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/>

ir00196000/0362

- 7. U. Richentalis. Konstanco kronika. Bavarijos valstybinė biblioteka (BSB), Augsburgas, 1483 m.** http://inkunabeln.digitale-sammlungen.de/Seite_R-178,1,html
- 8. U. Richentalis. Konstanco kronika. Veimaras. Kunigaikštienės Anos Amalios biblioteka, 1483 m.** http://ora-web.swkk.de/digimo_online/digimo.entry?source=digimo.Digitalisat_anzeigen&a_id=4579
- 9. U. Richental. Konstanco kronika. Kongreso biblioteka, JAV, Augsburgas, 1483 m.** http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=rbc3&fileName=rbc0001_2008rosen0097page.db&recNum=8
- 10. K. Grunenberg. Ritters und Burgers zu Constanztanz. Bavarijos valstybinė biblioteka (BSB), 1480 m.** <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0003/bsb00035320/images/index.html>
- 11. Livro de Aautos al. De ministerio armorum. The University of Manchester Library. John Rylands medieval Collection. 1416 m.** <http://enriqueta.man.ac.uk/luna/servlet/detail/Man4MedievalVC~4~4~802015~137659>
- 12. M.R. Buck. Ulrichs von Richental. Chronik des Constanzer Concils. Tübingen 1882. (Reprint from the collections of the University of California Libraries).**
- 13. T. M. Buck. Chronik des Konstanzer Konzils 1418-1418 von Ulrich Richental. Stuttgart. Deutschland.**
- 14. Z. Ivinskis. Rinkiniai raštai. T.III. Roma, 1998. p. 420–427.**
- 15. A. Janulaitis. Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancoj. Lietuvių tautos praeitis. T. 4. (15–16) Chicago. 1980. p. 261- 317**
- 16. Conrad Grunenberg's wappenbuch. S. Clemmensen.** <http://www.armorial.dk/german/Grunenberg.pdf>
- 17. Arms and people in Ulrich Richental's Chronik des Konzils zu Konztanz 1414-1418. S. Clemmensen.** <https://www.yumpu.com/en/document/view/4083419/steen-clemmensen-medieval-armorials/3>
- 18. https://de.wikipedia.org/wiki/Ulrich_von_Richental**

Jotvingių Kryžiaus Riterių ordino (JKRO) emblemoje, puošusioje dar XIX a. vidurio dokumentus, matome gana sudėtingą kompoziciją. Mums, XXI a. žmonėms, to pobūdžio ženklų komponavimo logika mažai žinoma: juk heraldinis skydas – tai šimtmečių tradicijos įteisinta plokštuma simboliams eksponuoti, o čia dominuoja klasikinių heraldikos taisyklių išimtis.

Atsakymas paprastas: JKRO – karinis darinys, todėl išorinis senovinės emblemos neatitikimas heraldinės klasikos kanonams tik patvirtina istoriškumą ir autentiškumą, puikiai susišaukia su sgrafistika, karinių emblemų bei apdovanojimų istorine raida. Beje, ta sritis mūsų istorikų beveik netyrinėta.

Vilius PURONAS, dizaineris

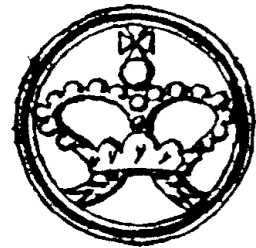
APIE JOTVINGIŲ KRYŽIAUS RITERIŲ ORDINO HERALDIKĄ IR SGRAFIŠTIKĄ

EMBLEMA – NEATSITIKTINIŲ SIMBOLIŲ VISUMA

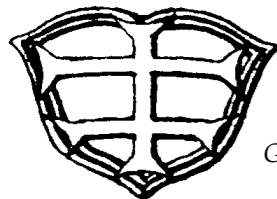
Didžioji emblema – sudėtinė, ažūrinio silueto. Ji tarsi akibrokštas klasikiniams taisyklėms: komplikotas raitelio siluetas talpinamas ant komplikuoto Vyčio kryžiaus, vainikuoto kunigaikščio kepure. Žinant heraldinę aksiomą, kad „*nėra skydo – nėra herbo*“, toks elementų „kratinys“ yra tarsi kažkokia išimtis ar nesusipratimas. Iš kitos pusės, intuityviai juntame, kad ši emblema kažkuo harmoninga, dvelkianti tikrumu, ne dirbtinė.

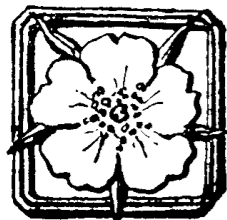
JKRO didžioji emblema. XIX a. pradžia.

Kunigaikščio kepurė.

Geležinis Jotvingių kryžius.

Raudona Rožė.

Jotvingių Vytis.

Jotvingių Stumbras.

Grafiniai j/b piešiniai iš „1487 metų Ordino Konstitucijos“ leidinio, JKRO kanclerio Antano Kaributo Skinderio 1918 metais išleisto Kražiuose.

Didžioji emblema susideda iš kelių elementų – Geležinio Jotvingių Kryžiaus su Jotvingių Vyčiu, kurio skyde – raudona Rožė auksiniame lauke ir LDK kunigaikščio kepurės. Emblemos fone – trofėjai, t.y. dekoratyvinė kompozicija iš vėliavų ir karinės atributikos. Atskiri emblemos elementai – žinomų simbolių atmainos, kurias giliau patyrinėjus, galima rasti nemažai naujo. Tiksliau – seno ir pamiršto.

Net paviršutinė analizė teigia, kad šią JKRO emblema piešė pakankamai profesionali ranka. Pagal stilistiką tai ankstyvasis klasicizmas, XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia, kažkur apie „napoleonmetį“.

Kompoziciniu požiūriu didžioji emblema – horizontalus, aukso pjūvio (proporcijoje 1:1,7) pusiau ažuvinis ovalas. Visas piešinys atliktas šiltų spalvų gamoje (geltonoje-purpurinėje-rudoje): trofėjai, dvigubas kryžius, kunigaikščio kepurė. Jie – tarsi fonas baltiems Jotvingių Vyčiui ir jo žirgui. Trofėjų apačioje matomi du litaurai. Tai – karo būgnai, kurie savo vizualiniu svoriu kompensuoja erdvėje sklendžiančią kunigaikščio kepurę. Neatsitiktinai emblemos apačioje talpinami žaibai: jie – ir vizualinis garso pavaizdavimas, ir jėgos-agresyvumo ženklas; kompozicijoje – perimetrinio ažuuro grafinis tęsinys emblemos apačioje.

Kunigaikščio kepurė – vasalinės priklausomybės ženklas. Kadangi XV a. pabaigoje Žemaitijoje sukurtas karinis dalinys-ordinas buvo prisaikdintas LDK didžiajam kunigaikščiui, jis – ir valstybinio pavaldumo simbolis: Geležinio Jotvingių Kryžiaus ordinas yra pavaldus tik LDK didžiajam kunigaikščiui.

Geležinis Jotvingių Kryžius. Šiuo simboliu tebesižymi XXI a. ordinariečiai, juo žymėjosi ir anuometiniai nariai. Jau 1487–1495 m. Ordino Konstitucija reglamentavo tokio ženklo naudojimą, jo nešiojimą su grandine ar be jos. Komentarai – straipsnio pabaigoje.

Apie dviejų kryžmų kryžiaus lietuviškumą yra nemažai legendų, padavimų, istorinių prielaidų. Oficialioji heraldika (E. Rimša ir kt.) šio kryžiaus atsiradimą Lietuvoje sieja su Jogailaičių dinastija, tai – dinastinis skolinys iš vengrų. Net tuo atveju lieka konstatuoti faktą, kad JKRO kūrimosi metu ši emblema jau visą šimtą metų buvo sava LDK valstybinėje simbolikoje, Vyčio skyde. Žinomos ir jo atmainos.

Bet kodėl Geležinis Kryžius raudonas? Jei Lietuvos valstybiniu ženklu tapęs Jogailaičių kryžius buvo baltas (sidabrinis), tai kodėl jotvingiškis purpurinis? Natūralu manyti, kad ši spalva žymi iki raudonumo įkaitusią geležį. Raudona spalva, jos atspalvių prasmės heraldikoje tam teiginiui tarsi neprieštaruja.

Trūksta žinių ir apie Geležinio Jotvingių Kryžiaus atsiradimą mūsųose: gal šią kryžiaus atmainą su savimi atsinešė jotvingių aristokratija, gal tai – valstybinio simbolio spalvinė atmaina, suteikta daliniui dalyvavus kurioje nors karinėje kampanijoje?

Jotvingių Vytis. 1487 m. Ordino Konstitucija prabėgomis mini senovinį jotvingių ženklą – sidabro Stumbrą purpuriniame lauke. Šiandien belieka spėlioti, kodėl jis liko reliktu, o Ordiną ėmė žymėti Jotvingių Vytis, LDK herbo analogas, nuo jo besiskiriantis skydu su raudona Rože aukso lauke. Šiuolaikiniai

„Rožės riteriai“ (Lords of the Rose). Sieninė tapyba, dail. Mykolas Alešas, XIX a. devintasis dešimtmetis. Nerudova 10, Pilzenas, Čekijos respublika.

Lietuvos heraldikos tyrinėtojai, išsamiai tyrinėję mūsų valstybės simbolių raidą, jotvingiško Vyčio su raudona Rože skyde neaprašė. Gal nepastebėjo?

Raudona Rožė. Nuosekliau patyrinėjus JKRO emblematiką, eilė sutapimų kužda apie Palemono legendos ištakas. Nejaugi Ordino Vyčio raudona Rožė geltoname (aukso) lauke – romėnų palikimas?

Europietišku herbų rožė – žinomas simbolis. Klasikinė heraldika žino stilizuotą žiedą iš penkių, šešių arba aštuonių žiedlapių, skirtingas spalvines gamas. Balta ir geltona Rožė (sidabras ir auksas) dera bet kokios spalvos lauke, nors turi ir subtilybių. Net kelių raudonos Rožės atspalvių sutiksime heraldikoje: ir raudonos (kraujo spalvos), ir purpurinės (klasika), ir vyšninės. Kiekvienas toks atspalvis turi savo genealogijas, istorijas, dinastijas.

Žinome apie Baltosios ir Raudonosios Rožių karus Anglijoje, t. y. dviejų dinastijų Jorkų (1461–1486 m.) ir Lankasterių (1399–1461 m.) „heraldinį susidūrimą“, užsibaigusį Tiudorų dinastijos (1485–1603 m.) baltai-raudona Rože. Smalsuoliams „rožinės“ medžiagos Europos heraldikoje pakankamai gausu. Štai čekų Moravijoje vienos XIX a. interjero freskos reprodukcija vaizduoja net penkis tos pačios didikų šeimos brolius, turinčius skydus su skirtingomis Rožėmis skirtingų spalvų laukuose. Kaip bežiūrėsi – šio „klasikinės heraldikos“ simbolio istorija gausi ir taisyklėmis, ir išimtimis.

Skeptiškos šypsenėlės, pusę tūkstantmečio lydėję legendinį Palemono ir 500 senovės romėnų atvykimą į Lietuvą, davusį pradžią lietuviškajai aristokratijai ir Lietuvos valstybingumui, XXI a. pradžioje šiepiasi vis atsargiau. Internetu susisiekę su viduramžių metraštininkais J. Dluogošu, V. Kojelavičiumi, A. Gvaniniu, M. Strykovskiu, kitais, palyginkime jų tekstus su dabarties lingvistų tyrinėjimais ir archeologų radiniais. Žinija romėniškajai hipotezei vis daugiau suteiks svorio. „Raudona Rožė geltoname lauke. Šis herbas skiriasi nuo

lenkiško herbo, vadinamo Poraja <...> – baltos penkialapės rožės purpuriniame lauke. Aprašomą raudonos Rožės ženklą iš Italijos į Lietuvą atnešė ponai Ursinas ir Hektoras Rosinai, tačiau apie jų palikuonis man neteko skaityti. Kunigaikščiai Giedraičiai herbo Hipokentauras (Kitawrus), susigiminiavę su kunigaikščiais Olšanskiais, pametė aną herbą ir pradėjo naudotis Rožės herbu, kaip artimesniu iš motinos pusės, kilusios iš Rosinų giminės“.

Tokia palyginti kukli, bet imli žinutė lydi Žemaitijoje pradingusią Rosinų raudonąją Rožę (žr. K. S. Wojciecha Wijuka Kolalowicza S. J. „Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego <...>“, W Krakowie, 1897, p. 6–8.). V. Kojelavičius išvardija Giedraičių dinastinę seką, užbaigdamas garsiuoju Žemaitijos vyskupu Melchijoru Giedraičiu ir kitais garbingais šios giminės vyrais, veikusiais Tėvynės labui penkioliktojo šimtmečio pabaigoje.

Priminsime, kad iš „Hipokentaurų“ kilo valstybės Vytis, iš „Kolumnų“ – Gediminaičių stulpai, kad Žemaitija „Mešką“ gavo iš Ursino pavardės, atvežusios Raudonosios Rožės ženklą, bet... Žemaitijoje anoji Rožė tarsi užsimetė, nunyko, prapuolė.

Bet atsirado! Raudona Rožė auksiniame lauke liko žemaičiuose, lietuviškos bajorijos kariniame dalinyje, įkurtame bajorų Komiatų, subūrusių jotvingių didikų, emigravusių iš savo tėvynės. „1487 metų Ordino Konstitucijoje“ ši Rožė minima

Dabartinė JKRO Raudona rožė geltoname lauke.

kaip Ordino „karinis ženklas“. Sutampa tiek priešistorinio romėnų simbolio aprašas, tiek geografija – Žemaitija (!).

Devizas. Šiandien sunku atrasti Ordino devizo „*In adversitate etiam gloriosi*“ ištakas, kurio prasmė „Priešgyniauti yra garbinga“. XX a. jis pakito į „Kovojantiems garbė!“

INSIGNIJA – NARYSTĖS IR PRIKLAUSOMYBĖS ŽYMUO

Apraše – Ordino narių insignijos. Atverskime 1487–1495 m. lotynišką Ordino Konstituciją, perspausdintą mašinėle 1918 m., iliustruotą ranka pieštais magistro grandinės heraldiniais elementais, talpinamais šio straipsnio sąvokoms iliustruoti. Šiaulių universiteto lingvistė Inga Ključnaitė rūpestingai bandė sulietuvinti žodžius, sąvokas, kurios netikėtai suskambo darnia administracine logika, o senųjų insignijų aprašai, praturtinę lietuviškos heraldikos istoriją, iškėlė naujų klausimų specialistams.

Konstitucijos komentaruose minimos 1495 m. bei vėlesnės privilegijos skelbia ir tvirtina: „<...> teisė būti Riterių Ordino nariais suteikiama ribotam skaičiui asmenų. Pirmenybė – turintiems bajoro titulą ir tiems, kurie Jotvingių vadų Įpėdinio nuožiūra turi tinkamas prigimtinės ir titulo kvalifikacijos bei pradinius nuopelnus, reikalingus riterio statusui. Jotvingių Geležies Kryžiumi ir Žvaigžde apdovanojimo teisė suteikiama aukščiau nurodytos privilegijos pagrindu <...>. Jotvingių vadų Įpėdinio vykdomasis įrankis, sprendžiant klausimą dėl Riterio statuso suteikimo ir apdovanojimo Jotvingių Geležies Kryžiumi, yra Jotvingių Geležies Kryžiaus Ordino Kapitula“.

INSIGNIJŲ APRAŠAS:

1. Jotvingių Geležinio Kryžiaus Ordino 1487 m. privilegijoje aprašytieji insignijų pavyzdžiai turi purpurinio, dviejų skersinių Kryžiaus išvaizdą su šarvuoto Jotvingių Vyčio sidabrinu atvaizdu, Kryžiaus averse pavaizduotu kardu dešinėje ir skydu kairėje rankoje; be to, visa figūra su žirgu pasvirusi į dešinę.

2. Kryžiaus averse yra pirmoji didžioji Vado vardo raidė su uždėta Vado karūna (LDK Kunigaikščio kepurė?) ir Ordino įkūrimo metai – 1487.

3. Nešiojimui ant kaklo Kryžius pritvirtinamas prie Vado karūnos.

4. Iškilmingomis progomis, numatytomis Konstitucijos, Geležinis Jotvingių Kryžiaus ženklas gali būti nešiojamas pakabintas ant grandinės. Jis susideda iš

JKRO kancleris Antanas

JKRO magistro grandinė ir magistras Kaributas Skinderis. XX a. pradžia.

paprastų grandžių grandinės, Vado karūnos, karinio Rožės ženklo ir Jotvingių Vyčio.

5. Kitomis progomis Kryžius nešiojamas geležinėje plokštelėje, padarytoje su dviem juodais šoniniais raiščiais ir vienu purpuriniu viduryje.

6. Jotvingių vadų Įpėdinis, visi jo giminaičiai ir visi jotvingių, lietuvių, žemaičių ir lietuvių-rusų vadų palikuonys nešioja C.F.J. (Jotvingių Geležinio Kryžiaus) Ordino insigniją – sidabrinę aštuoniakampę Žvaigždę, kurios viduryje, apvaliame medalione, sidabrinėmis raidėmis įrašytas devizas – *IN ADVERSITATE ETIAM GLORIOSI*. Medaliono viduryje sidabriname fone ant auksinio skydo pavaizduotas Jotvingių vadų Įpėdinio giminės ženklas – Rožė; skydas papuoštas vado karūna ir apjuostas C.F.J. grandine; abiejose skydo pusėse arabiškais skaičiais parašyta data – 1487, o žemiau Jotvingių vadų senovinis ženklas – paauksuotas Stumbras raudoname lauke.

7. Jotvingių vadų Įpėdinis ir visi 6 skyriuje išvardinti kapitulos atstovai – kancleris, komandorai, Vado pavaduotojai, insignatorius (teismo pareigūnas), išdinininkas, ginklų magistras, sekretorius ir kapitulos komandorų pavaduotojai – nešioja baltą kryžių, o visi kiti C.F.J. vyčiai (raiteliai) – raudoną.

Istorinėje A. K. Skinderio nuotraukoje gerai matosi metalinės grandinės elementai, nesunku atpažinti ir jos grandis. Tai – tie patys simboliai, kuriais iliustruotas mūsų straipsnis. Kas jie – istorinės grandinės piešiniai ar juvelyro ruošti eskizai naujai gaminamoms insignijoms, remiantis cituotu aprašu? Kuo giliau į mišką, tuo daugiau medžių.

Tačiau neklaidu. Dabar ordinas – garbės ženklas, suteikiamas už ypatingus nuopelnus. Šiuo vardu vadinami apdovanojimai ir kilo iš viduramžių riterių ordinų – tokią informaciją nesunku rasti vikipedijose. Pradžioje ordiną sudarydavo

monarchui artimų, nusipelnusių riterių grupė. Patekimas į ją buvo ir garbė, ir apdovanojimas, todėl priklausyti tokiam ordinui buvo prestižiška. Riterių ordino narių skaičius būdavo ribotas, ordinui priklausyti galėdavo tik kilmingieji.

Pasaulietiniai riterių ordinai ėmė formuotis vėlyvaisiais viduramžiais. Asmuo, priimtas į riterių ordino narius, gaudavo atskiro ženklo – žvaigždę, kryžių ar juostą. Riterių ordino nariai galėjo užimti vieną iš trijų pakopų – būti paprastu ordino riteriu, būti ordino komandoru (karininku) ar net būti jo magistru. Europoje ordinai dažniausiai turėdavo 3-4 pakopas. Užimant aukštesnę pakopą buvo gaunama teisė nešioti aukštesnį atskiro ženklo, vėliau ordinais buvo imta vadinti naudojamus atskiro ženklo, žyminčius organizacijoje užimamas tam tikras pareigas.

1802 m. Napoleonui įvedus Garbės Legiono ordiną, šiuo tikriniu vardu imta vadinti ivairių valstybių aukščiausius apdovanojimus.

Karinio pavaldumo žymuo – armatiūra. Cituotoje 1487 m. Ordino Konstitucijoje aprašyta nešiojamoji atributika iliustruoja ir kitą istorinį procesą, prasidėjusį anuometinio karinio vieneto lygmenyje. Pažymėtina, kad ant grandinių nešioti geležiniai Vyčio kryžiai buvo ne tik hierarchijos, bet ir karinės priklausomybės konkrečiam junginiui ženklai, atlikdavę „armatiūros“ (pranc. *armature*) funkciją. XV a. besiformuojant karinei simbolikai, jie

JKRO didžioji emblema. Grafinis piešinys iš XX a. pradžios, pagal A. K. Skinderį.

„Jotvingiečiai“. JKRO emblemos viena iš šiuolaikinių meninių interpretacijų (dailininkas – straipsnio autorius V. Pūronas, 2008 m.).

buvo pradininkai skiriamųjų ženklų raidoje, savotiški tarpininkai, pereinant nuo karvedžio dinastinio herbo į valstybinio pavaldumo karinės sistemos emblematiką.

Aprašytasis karinės simbolikos formavimosi procesas dar bene tris šimtus metų vystėsi, tobulėjo visose Europos armijose, kol XX a. pradžioje baigė formuotis. Pirmajame Pasauliniame kare kiekvieno kariškio uniformą jau žymėjo simbolių sistema, rodanti valstybinę priklausomybę, ginklo rūšį, karinės hierarchijos laipsnį, apdovanojimus. Tebežymi ir dabar.

Insignija įnešė sumaištį heraldikoje. Išsamiau išsiūrėjus į XX a. pradžios JKRO emblema, kurios stilizacijos autorystę priskiriame garbiajam A. K. Skinderiui, galima atsekti pastangas 1497 m. Ordino Konstitucijoje aprašytas insignijas grafiškai „legalizuoti“ juodai-purpuriniu herbiniu skydu: čia ir grandinė iš simbolių, ir devizas, ir... aibė profesinių klausukų. Atkreiptinas dėmesys, kad šį herbą vainikuoja ne kunigaikščio kepurė, o heraldinė karališkoji karūna. Tai – prielaida tvirtinti, kad JKRO emblemos atkūrimas galėjo susišaukti su atkuriamos Lietuvos karalystės vizija XX a. pradžioje, su karaliumi Urachu. Tačiau istorinė kunigaikščio kepurė virš Geležinio Kryžiaus liko, tik jiedu buvo nukelti į grandinės centrą.

Kaip bevertintume heraldinius nukrypimus, jie savaip iliustruoja istorines tiesas: visais laikais gyvavusį patriotizmą, idealizmą, atkaklumą, dvasinę dorą. Juk kelis šimtmečius mus supo svetimšalė atmosfera, kuri mus dusino, bet ir grūdino, versdavo fenikais atgimti.

BAJORAI – KŪRĖJAI

Silvija PELECKIENĖ
Gulbės herbo bajorė

„UŽDIRBTA PASAULY ŠLOVĖ“

Pernai paminėjome Dionizo Poškos 250-ąsias gimimo metines, šiemet sukako 185 metai nuo šio vieno žymiausių XIX a. pr. žemaičių bajorų kultūros veikėjų ir kūrėjų mirties.

D. Poška gimė 1764 m. (tikėtina, kad spalio 9 d.) Lėlaičių dvare, tuo metu priklausiusiam Telšių pavieto Žemalės parapijai, kilmingų bajorų Barbaros Lopataitės ir Adomo Paškevičiaus šeimoje. Čia Dionizas gyveno iki motinos mirties (1769 m.), paskui su tėvu persikėlė į Maldūnus.

Mokslo pagrindus gavo namuose, 1773 m. įstojo į Kražių kolegiją, toliau mokėsi Kražių apygardinėje mokykloje, kurią baigė 1780 m. Mokslus tęsė teisinėje Raseinių palestroje. 1786 m. pradėjo dirbti Raseinių žemės teisme advokatu, vėliau dirbo įvairaus profilio teisininku.

1790 m. D. Poška apsigyveno Barzdžiuose. Čia jam priklausė apie 500 ha žemės ir 40 baudžiauninkų. Apie 1792 m. vedė bajoraitę Uršulę Sasnauskytę. Ją labai mylėjo ir vertino „už

jos jausmų pastovumą, gerą ir gailingą širdį, mokėjimą išsaugoti namų židinio ramybę, už šeimininkės darbštumą ir rūpestingumą“. Apie jų gražų gyvenimą kalba ir populiariojo Baublio lubose užrašyti D. Poškos žodžiai: „Tavo sienos du laiminguosius glaudžia, Dionizą su mylimiausiąja Uršule“.

Jo namai nebuvo vien tik žemvaldžio pastogė. Tai buvo intelektualo namai. Jis užsiėmė kultūriniais darbais, su svečiais diskutavo visuomeniniais, literatūriniais klausimais. Daug keliavo po Žemaitiją – rinko senienas, archeologines iškasenas. Barzdžių dvaro sodyboje tais metais atsirado senienų muziejelis, įkūnijęs jo kūrėjo D. Poškos svajones ir darbus tirti Žemaitiją, Lietuvos senovę.

1820 m. D. Poška baigė tarnybą teismuose ir pasišventė savišvietai. Daug skaitė ir studijavo. Tai liudija jo rankraštinė palikimo knyga „Bitelė Baublyje“. Tai – įvairaus turinio raštai, kuriuose

vyrauja žmogaus laisvės, moralumo problemų motyvai, Lietuvos valstybingumo klausimai. Visą savo dėmesį jis skyrė praeities tyrinėjimams, istorijos aprašymams. Rinko ir kaupė iškasenų ir senienų kolekciją, studijavo istoriografinę literatūrą. 1825 m. susidomėjo lingvistika. Pradėjo sudarinėti trikalbį lenkų-lotynų-lietuvių žodyną, jam skyrė visą savo laiką, tačiau nespėjo užbaigti.

D. Poška aukštino protą, švietė kitus, švietėsi pats. Mokėjo lotynų, vokiečių, slavų kalbas. Rašė ir spausdino istoriografinius straipsnius. Yra žinomas ir kaip naujadarų kūrėjas – jo dėka į mūsų kalbą atėjo tokie žodžiai, kaip klonis, miškininkas, trupiniai, vaistininkas ir daug kitų.

Labiausiai D. Pošką kaip poetą išgarsino jo poema „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“. Ją sudaro 164 eilutės. Kūrinyje poetas atskleidžia XIX a. pirmosios pusės baudžios vaizdą Lietuvos kaime, parodo skurdą, beteisiškumą, socialinę skriaudą. Savo mintis D. Poška išsako dialogo forma, pakiliu, retoriniu stiliumi. Svarbiausias D. Poškos kūrinys rankraščiu išgulėjo apie pusšimtį metų, o pirmą kartą pasaulio šviesą išvydo 1886 m. „Aušroje“.

Mirė D. Poška 1830 m. balandžio 30 d.

Palaidotas Kaltinėnų parapijos kapinėse šalia prieš keletą metų mirusios žmonos Uršulės. Ant akmeninio antkapio užrašyti tokie žodžiai: „Žinok, ateivi, jog tai kapas yra žemaičio mokyto ir garbingo vyro, kurs kalbą tėvų savo ištaisyti troško, o patsai vadinos Dionizas Poška. Metuos 1830 smertis užtiko, bet uždirbta pasauly šlovė jo paliko“.

*

Atskiro dėmesio nusipelno Baubliai.

1812 m. D. Poška išskobė baudžiauninkų nukirsdintą ir pargabentą į Bijotus už pusantro kilometro augusį, paskutinį pavasarį lapų nebeišleidusį, gerokai išpuvusį, piemenų bandytą išdeginti tūkstantmečio ažuolo kamieno vidų, uždėjo šiaudinį stogą, įtaisė duris, įstatė du langelius, įrengė kambarėlį. Čia sudėliojo savo senienų rinkinius iš aplinkinių piliakalnių. Pavadino šį nepaprastą gamtos kūrinių Baubliu, nes žmonės ažuolą taip vadino dėl vėjo drevėse, kuris, esą, „baubte baubdavo“. Pats įkūrėjas ažuolo vardo prasmę siejo su senovės lietuvių garbintu bičių ir medaus dievaičiu Bubilu. Esą Bubilas gyveno seno ažuolo uokse.

Baublys tapo D. Poškos darbo kabinetu, kuriame niekas netrukde jam dirbti. Čia gimė jo poema, gausybė istorinių, literatūrinių straipsnių. Čia buvo sukaupta daug lietuviškų senienų, archeologinių radinių – kardai, lankai, šarvai, strėlių antgaliai, taipogi senovės dievų atvaizdai, asmenybių portretai, daugiau kaip poros šimtų knygų biblioteka.

Vėliau šalia buvo pastatytas dar vienas Baublys, pramintas Baublio broliu.

Baubliai yra Bijotų dvaro teritorijoje, kuri įtraukta į Lietuvos kultūrinių vertybių sąrašą. Toji vieta visada buvo lankoma, pelnė mokslininkų dėmesį, ilgainiui virto ir lietuviškų švenčių rengimo vieta. 2012 m. prasmingai paminėtas pirmojo Lietuvos muziejaus 200 metų jubiliejus. D. Poškos Baublių muziejus atnaujintas, sutvarkytas dvarvietės parkas, Bijotų dvaro malūnas.

Baubliai – senovės lietuvių kultūros paminklas, akivaizdžiai menantis rašytoją bajorą D. Pošką. Atlaikę laiko žingsnius, Baubliai tapo gerų darbų prasmės ir amžinybės pavyzdžiu.

Aldona RUSECKAITĖ

Pasaulis pagal Žemaitę

Populiariausias rašytojos portretas.

Šiomet sukako 170 metų, kai gimė literatūros klasikė Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė. Jūsų dėmesiui – ištrauka iš tik ką baigto rašyti romano „PASAULIS PAGAL ŽEMAITĘ“. Knygos autorė – rašytoja, Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė Aldona RUSECKAITĖ

Skyrelis „ŽEMAITĖS BAJORYSTĖ“ parašytas specialiai „Lietuvos bajorui“

Žymantienė sėkmingai pasirašinėjo „Lietuvos žinių“ atsakingąją redaktore, nesuko per daug galvos, jokių pavojų nebuvo, jeigu ką – yra teisininkai, galop advokatas Bulota jai visada nemokamai padėtų, nieko blogo neatsitiks. Tačiau bėda driokstelėjo staiga kaip ir visos bėdos. 1914 metų balandžio 28 dieną į redakciją ji skubėjo gerai nusiteikusi, turėjo daug ką papasakoti bendradarbiams, nešė naujo apsakymo rankraštį. Pavasaris jau išsikerojęs, paukšteliai medžiuose vienas kitą vilioja, žmonių paltai atlapoti, plaikstosi

moterų lengvesni sijonai, jai irgi laikas išsitraukti naują plonąją balakoną, pasiūtą iš Petrausko dovano to milelio. Atidariusi redakcijos duris, darbuotojus pamatė susigrūdusius į vieną kambarį, kas sėdėjo, kas parimęs prie lango stovėjo, nosys nukabintos, veidai ištįsę. Pasirodo, spaustuvėje konfiskavo „Lietuvos žinių“ devyniasdešimtąjį numerį. Visi išsigandę sužiuro į Žymantienę, dabar jai teks aiškintis, provotis, gintis. Cenzūra įsikirto į paties redaktoriaus Jurgio Šaulio vedamąjį straipsnį „Balandžio 22 diena Valstybės Dūmoje ir kadetai“, žinoma, autorius pavardės neparašęs, tik kažkokias raides. Bet atsakingoji redaktorė nei išsigando, nei ašarų liejo, tegul rūpinasi, kas tuos reikalus išmano, tegul gelbstisi. Ji turėjo savų sumanymų. Vėl suko plauką aplink pirštą, kaip susitikti su Konstantinu. Per savo gimimo dieną, gegužės 31-ąją, rašė jam laišką pindama, regzdama pasimatymo tiltus. Birželio pradžioje Julija buvo pakviesta į Šiaulius, į gegužinę. Planavo būtinai važiuoti, todėl ragino ir Petrauską: *bus daug žmonių, lietuvių veikėjų iš toliau susirinkusių, bus vakaras, lošimas, choras, dainos... Pasipurtyk ir atvažiuok į Šiaulius! Ot, būtų laimė! Būtų giliukas!* Ir pataria, kad geriausia iš Joniškėlio atvažiuoti kartu su Elze, kuri vieši pas motiną Južę. Susimesti, nusisamdyti arklį ir atlėkti! Ir štai šioje gegužinėje jiedu vėl susitiko, vaikščiojo trise – Elzė, Konstantinas, Julija. Vyriškis, eidamas viduryje, kažkaip nenatūraliai juokavo, bet bobutė neįtarė, jog Petrauskas į Elzelę žvilgčioja... Gegužinė lėkė pralėkė su triukšmais, jiedu pasišnekučiavo tik tada, kai anūkė pakvietė šokti, Kostantas šokiams buvo netikęs, juk šlubas, nesulenkia kojos. Sėdėjo abu greta, ir žodžiu persimesdavo, ir tylėjo, dūsavo, nes mergelių būrys, tautiškai pasipuošęs, vis traukė dainą po dainos, o dainos liūdnos – apie bernelio skriaudą, apie nulaužtas rūtas ir suniokotą vainikėlį... Julija net pagalvojo – ko gi liūdnos, skausmu persmelktos lietuvių dainos? Kai ruoš kokį referatą, reiks apie tai pasvarstyti. Ji dažnai kalba apie moterų sodiečių dalį, mergaičių paniekinimą, vyrų rūstumą. Vaje, ką ji čia užsigalvojo... Petrauskas pasimuistė, matyt, jam nusibodo koncertas, šnibžtelėjo – noriu kvortą alaus išlenkti. Atsistojo, jos kartu nepakvietė, būtų mielaiėjusi, bet siūlytis nedrįso... Liko toliau klausytis liūdnujų dainų, dabar nuplaukė kažkur toli, į savo jaunystę, vėliau į moterystę – kiek vargo vargelio ir ji pati patyrė – iš kur imsi linksmas, nerūpestingas dai-

nas? Merginos jau susikibo rankomis, ėmė šokti ratu, kažkas pribėgo ir ją įtraukė į būrį. Sukosi linksmi, mušė polką, valsą, žaidimus. Gegužinėje Julija susitiko daugybę pažįstamų, ją kalbino, klausinėjo, buvo apie ką pasišnekučiuoti, reikalus aptarti, apie kūrybą pasipasakoti.

Išsiskirdami su Kostantu, vėl pasižadėjo – niekada...

Jau ir primiršo incidentą su „Lietuvos žinių“ konfiskavimu, stoji karšta vasara, laiške Elzei pasakojo, kad po Vilnių daug vaikšto, nes gyvena vienoje vietoje, pietauti skuba pas pažįstamus už kelių kilometrų į kitą pusę, pirmyn, atgal – nebegali visur suspėti. Džiaugiasi, kad sveika, linksma, tik batai bešiūruojant dyla, skundžiasi, jog vėl nežinanti, iš kur kokį grašgalį gauti. Pažįstama moteriškė atidavė gan brangius batus, bet gerokai per dideli, nuo kojų krenta. O ir kaliošus reikia būtinai nusipirkti, labai smagu aplink namus šliurinėti. Tačiau ir be apavo netrūksta rūpesčių rūpestėlių, net Konstantinui prisipažįsta: *visi tik ant žemės rėpliojame, žeminiais rūpesčiais rūpinamės, duona, skolomis...* Lakstė po Vilnių, kol surado Elzei manekėną, juk anūkė gera siuvėja, dabar nutūpusi Užventyje. Reikėjo manekėną išsiųsti per višokias stotis, užregistruoti, kad kas nenudaigotų dirbtinio pusžmogio, juk už jį, už jo įpakavimą nemažai suplojo – daugiau nei šešis rublius. Kad tik jis kur neprasmegtų! Kitas tų dienų rūpestis – vėl Liudvikas. Bobutė jį nori išmoksinti, ieško mokyklos, pinigų, giminėms rašo, nurodinėja, ką ir kaip jo labai daryti, kad tik vaikelis neliktų prie karvės uodegos, kiaulių gardo. Gyvenimas marmaliuoja, verda lyg puode uogienė – tai su cukrum, tai be cukraus, tai prisvyļa, tai vėl kvepia. Birželio pabaigoje pokšteli naujiena – ji šaukiama pas *sliedovatelį* kaip atsakingoji redaktorė. Vėl teko grįžti prie „Lietuvos žinių“ konfiskavimo. *Tardė mane, cypdė kaipo redaktorę už platinimą konfiskuoto numerio. No, aš riejaus, ginčijaus...* Cenzoriai siuto, kad gal paslapčiomis dalis tiražo vis dėlto buvo išplatinta, gal kas pagriebė iš spaustuvės, išnešiojo, išsiuntinėjo. Visi prisiekinėjo, liudijo, kad nė vieno numerio nepajudino nei į kairę, nei į dešinę. To dar negana, pradėjo kamantinėti, kas tą straipsnį parašė, koks autorius, juk ji atsakingoji redaktorė – privalo viską žinoti. Aišku, kad ji žino, bet spyriojasi: daug korespondentų, viskas painiojasi, kas ką rašo, ji nebeatmena, juk gali neatminti – ar jūs nematote, esu

jau sena moteriškė... Jurgio Šaulio nė už ką neišduotų – kaip galėtų, ji kokia skundikė ar silpnavalė? Negi ji turėtų atvirauti su nusmurgusiais ruskais! Dėl autoriaus tylėjo kaip užsiūta, tik dėl savęs dejavo, kad sena, be sveikatos, prašė bylą nutraukti. *Sliedovatelis* piktai vyptelėjo, dar pridėjo, kad tikrai nutrauks, jeigu ji atsimins, kas straipsnio raštininkas ir ateis pranešti jo pavardę. Žymantienė ėmė šaukti – ne, ne, jau ką pamirštu, tai amžinai, neatsiminsiu! Išleisdamas tardytojas nei jos parašo prašė, nei policijos priežiūrą skyrė, sumarmaliavo kažką rusiškai – lyg dar kvies rudenį, lyg ne... Išėjo į viską nusispjovusi. Ji ir toliau buvo redaktorė, ramiai pasirašinėjo „Lietuvos žinias“.

1914 metų pavasarį Vilniuje buvo ruošiamasi džiugiai ir iškilmingai paminėti lietuviškos spaudos atgavimo dešimtmetį. Julija taip pat spurdėjo, net savo drabužėlius susižiūrėjo, *bliuskos* apibrizgusios, nieko šventiško jau nebeturi, bet kaip nors išsisuks, pati nusinerė megztinaitį, juo ir pasipuoš. Iškilmių renginiai sukrito į balandį, gegužę, birželį. Pirmiausia buvo skaitomos paskaitos, kad visuomenė sužinotų istorinius įvykius, paminėtų knygnešius, prisimintų spaudos platintojus, kurie atkentėjo Sibiro tolybėse. Žymantienei, kaip gyvai liudininkei, irgi užsakyta paruošti referatą: *du sykiu reikės pažebelkuoti*. Numatyta daug visokių šventinių pramogų: *dainuos visi chorai, bus surengti gyvi paveikslai, vaidinimai*. Tačiau Julijai nelabai pavyko. Pirmiausia ji turėjo paskaityti referatą prie Šventojo Mikalojaus bažnyčios blaivininkų salėje, tačiau *pasijuto kaip musę prarijusį*, nes negavo iš gubernatoriaus reikalingo leidimo, kažkoks klebonas turėjęs tuo leidimu pasirūpinti, bet nesutikęs už lektorę garantuoti. *Mat klebonas manė, kad aš velniai žino ką blevyzosiu, bijojo uodegą įkišti...* Liepė pačiai leidimo prašyti, bet ji nėjo, jautė kai kurių asmenų priešišką nusistatymą, įtarė, kad net su leidimu iš salės ją išmestų. Kitas jos pasirodymas „Rūtos“ draugijoje. Čia referatą paskaityti pavyko, bet irgi nieko gero – buvo vėlyvas vakaras, klausytojų vos keletas, suprato, jog tos pačios jėgos prieš ją veikia: pasirodė *kelios davatkos, turbūt šnipinėjimui pasiųstos*. Dėl nepavykusių paskaitų Julija nesikrimto. Mestelėjo frazę – *viena mano paskaita nušlypo* – ir tiek.

Po kelių dienų buvo spektaklis, kuris Žymantiene labai prajuokino: vaidino „Ameriką pirtyje“, bet jau

Julija Žymantienė kūrybinio kelio pradžioje.

taip prastai lyg artistai būtų mediniai, o gerklės šiaudų gniūžtėmis užkimštos – nei matyt, nei girdėt. Ji mokėjo taikliai, gan kandžiai pasišaiipyti!

Šventės programa tęsiasi. *Pas mus tikra šienapjūtė* – praneša Žymantienė birželio pradžioje. Atidaryta spaudos paroda, „Rūtos“ draugijoje posėdžiai, skaitymai, studentų vakarai, ji visur suspėja, dalyvauja, į vieną vaidinimą bilietą gauna už dyką, į kitą – už pusrublį nusiperka. *Visą savaitę šoruojam ir šoruojam, vis greitai, vis skubiniai* – pasigiria laiške. Kai kurie įvykiai rašytoją nuvilia. Mat, kai ruošėsi minėti spaudos atgavimo jubiliejų, jai atrodė, kad visi yra vieningi, visos partijos ir visų kryptių veikėjų sparnai, ir kunigai nuoširdžiai bendrauja. Bet sutarimo nebuvo, darė kas sau, net vieni kitiems pakenkdami – *šit pasirodė vienybė visų lietuvių sykiu veikti...* O santykiai su kunigais, anot Žemaitės, su *kuniginiais* ir šiaip buvo prasti. Priežastis aiški – rašytoja kėlė krikščionišką širdį, mylėjo paprastus varguolius, ir jai atrodė, kad kunigai per toli nuo žmonių, turtus krauna, po vaišes bastosi, tuščiai pinigus leidžia. Tad kardai nuolat buvo surem-

ti ir kartais pažvangėdavo. Štai po spaudos atgavimo minėjimų atėjo Šeštinės, didelė lietuvių procesija keliavo į Kalvariją. Diena buvusi be galo karšta, žmonės alpė, o po pietų driokstelėjęs toks lietus, kad siūlelio sauso nelikę. *Kiek sveikatėlės padėjo žmoneliai ant Dievo garbės*. Tuo po to katalikiškoje „Viltyje“ pasirodė sarkastiškas straipsnis, pasišaiipantis iš tokių leidinių, kaip „Lietuvos žinios“: *kad visos ponios redaktorės su savo redaktorais būtų keliavę, būtų procesijos buvę daugiau kokį dešimtį porų*. Julija suprato, kad ir jai į kaktą metamas akmenukas, bet redakcijoje sutarė nieko neatsakyti. Po truputį žiebėsi ne tik valstybių karas, bet ir vietinis... Beje, kartais ji supykdamo ant kunigų ir tautiniu pagrindu. Kai grįždavo iš bažnyčios, kur mišias laikydavo lenkas, visada būdavo pikta, sakydavo: *gaila, kiaušinio neturėjau, būčiau ištėškusi tiesiai į kleboną*. Ir vis burbėdavo – jei kas paklius į dangų, tai tik lietuviai, jie tiek vargo matė...

Tačiau spaudos paroda Žymantiene pribloškė laikraščiu, žurnalų, knygų gausa. Ji nė neišsivaizdavo, kad tiek padaryta! Ir jos pačios knygelių priguldyta! Vaikščiojo po parodą nuščiuvusi, tyrinėjo, skaitė pavadinimus, prie kokio pažįstamo prisiartinusi stebėjosi, gėrėjosi – ar matote, kiek visko daug išleista, kokie mes darbininkai, kokie mes, lietuviai! Ją apėmė didžiulis pasididžiavimo jausmas – kai norime, tiek daug padarome dėl savo Tėvynės. Grįžo iš parodos apsvaigusia galva, susimąsčiusi, bet džiugi, net nesėdo prie vakarienės stalo, atsiprašė Bulotų, sakė niežti ranką rašyti, užsidarė, iki vidunakčio degino žiburį. Tiesiog krūtinėje netilpo įspūdžiai, su kuo viską palyginti, su kuo?

Viršuje lapo didelėmis raidėmis užrašė pavadinimą „Metų laikai“. Žodžiai patys bėgo iš po plunksnos, bet visai apie kitus dalykus: pirmiausia apie žiemą, kuri *laiko visą prigimtį suspaudusi savo šaltais lediniais spąstais*, ir vandenį yra sustingdžiusi, ir medžius stagarais pavertusi. Viskas apmirę, lyg negyva, net žmoneliai sustirę, šaltis ir pro drapanas landžioja. Bet – *ima pavasariu kvepėti! Visi gyviai ir žmonės darosi linksmesni, našesni*. Ir tada Žemaitė lyg vaikščiotų tolimais laikais po savo kaimus, mato ir vieversėlį, ir pempe, ir varnėną, *gužutis kalena, vabolė bronzgina, varlės kurkia...* Šėlsta, užia pavasaris, gyvybė *čiulba, švilpauja, čirškauja, kala, putnoja, vinguriuoja, ulba, linksmiasi...* Suka lizdelius, užauga, skraido, *o rudenio ir žmogus sulaukė jau savo prakaituoto*

darbo vaisių... Ir tų paukščių paukštelyčių visur gausybę mato – *kaip debesys šiū, šiū, šiū varnėnai... Antys didžiausiais pulkais... Stybrakojų gužučių kaip didžiausi pulkai kareivių maršuoja... Kluonas knibžda karveliais, žvirbliais...* Rašytoja vis dar varinėja paukštelių, vardija jų gausią padermę. Kur ji lenkia? Jau rašins visai į pabaigą, o Žymantienė tik stebisi, kiek daug gyvybės į rudenį priviso. Tačiau jau daro staigų posūkį – *kaip paukšteliais nusistebime, būrius, pulkus rudenio pamatę, taip lygiai nusistebėjome, jėgę į spaudos parodą. Ak tu, Dieve, kiek čia knygų, kiek mūsų raštų!?* O tik dešimt metų praėjo, kaip spauda leista, tačiau kiek *priperėta, kaip tų paukščių, prisvajota, prigalvota, primarginta balto popieriaus!* Rodos, kad ir tų rašto darbininkų tik saujelė tėra, ir knygelių girdėjosi viena kita teisleidžiama, o štai parodoje, kai viskas vienoje vietoje – *nė į maišus nesutalpinsi*. Negalėdama spaudos turtais atsidžiaugti, šio vaizdelio pabaigoje sušunka: *garbė rašytojams, garbė leidėjams, garbė laikraštinkams!* Padeda paskutinį tašką, jaučiasi išsisėmusi, nes rašė susikaupusi, vienu atokvėpiu. Rytmetį, kol dar Bulota neišėjęs į miestą, įnamė pabeldžia į jo duris ir ištisia paskaityti. Julija virtuvėje geria arbatą, šeimininkas įeina plačiai šypsodamasis – gražiai Tamsta palyginai gamtą su rašto reikalais, gražiai, tik Tamsta taip moki...

Vilniaus jaunuomenė rengia vakarą „Rūtos“ draugijos salėje, pakviečia Žemaitę paskaityti savo kūrybos. Užbėga pas ją pora bernaičių, prašo, kad duotų tekstus, kuriuos ketinanti skaityti, jie neš cenzoriui, tas viską ištyrinės ir galbūt duos leidimą – be jo niekas viešai vykti negali. Julija pasikuičia savo stalčiuose, ištraukia trumpą nekaltą dalykėlį apie šeimyninį ginčą, despotą vyrą, pažada, kad paskaitys ir daugiau, bet dabar po ranka neturinti. Leidimą gauna. Jaunimas gražiai papuošia salę, stato scenos krašte elegantišką stalelį, kėdę, nukreipia specialią šviesą ir čia pasodina rašytoją. Jau salė pilnutėlė, visi linksmi šurmuliuoja, laukia pradžios, bet staiga virst durys ir išdidžiai įžengia naujas lietuvių laikraščio cenzorius su dviem palydovais. Publika nuščiūva, dirščioja į Žemaitę, ar šioji pastebėjo, bet kurgi ne – žinoma, ji mato nekviestus, nelauktus svečius. Tad giliai įkvepia oro ir pradeda skaityti patvirtintą kūrinių. Dažnai pakelia galvą nuo popieriaus, gyvai pasižvalgo, tarsi dar

kažką neparašyto prideda, pakelia balsą, nuleidžia, skaito vaizdžiai ir garsiai, lyg pavaidindama. Pabai-gusi nelaimingos šeimos istoriją, sulaukusi daug aplodismentų, kuičiasi po savo lapus, išsitraukia apsakymą apie lietuvių inteligentų vestuves, kuriose nemažai linksmų nutikimų. Cenzorius su savo pakalikais klausosi atidžiai, bet nėra agresyvūs ar surukę, kartu su visais ir ploja, ir juokiasi. Galop Julija išsišiuogždena iš savo popierių ir trečią kūrinėlį, jis vadinasi „Spaudos draudimo laikai“. Kol skaito pradžia, dar niekas nesusigauja, apie ką bus: *aušta rytmetys... žemė rasota... vanduo upelyje mirga*. Visi žmonės dar miega, tik viena senelė nubudusi dairosi, šnabžda: *užtekės ir man skaisčioji saulelė... Nuvai-kys mano priešus kaimynus, užgulsius mano žemelę...* Įsiklausius aiškėja, kad ta senelė – visai ne senelė, o pati Lietuva. Klausytojų odomis pradeda lakstyti skruzdėlės, jie paslapčiomis žvilgčioja į cenzorių, bet šis išplėtęs akis klauso, į šalis nesidairo. Dar lapelis, dar vienas, o jau ir *per mišką atvažiuoja vežimas žandarų... Reikia lėkti namo lietuviškus raštus suslėpti arba sudeginti... Visi sėdi persigandę, bet rašytoja „pa-baugina“ žandais ir užbaigia skaitymą. Garsiai trenkia plojimai lyg norėtų apkurtinti rūstųjų cenzorių. Žymantienė atsistoja, juokiasi, patenkinta – paskaitė, ką norėjo, kas nebuvo patvirtinta. Ir nieko – pasirodo, cenzorius gan išsilavinęs žmogus, jis apsimetė ne viską supratęs, mandagiai atsiveikino ir skubiai išėjo. Jaunimas puolė Žemaitę sveikinti, dėkojo už drąsą. Gerai pasibaigė! Ir cenzoriui dėkui, nes galėjo nutikti daug liūdniau: prie vienos dar neatliktos bausmės prisidėti ir kita...*

Per kitų rūpesčius, per nuolatinį skubėjimą, per darbus, kurių pilnos rankos, Žymantienė jau ir primiršo „Lietuvos žinių“ konfiskavimo bylą, manė, kad viskas panaikinta, nutraukta. Tačiau 1914 metų gruodžio vidury pašaukė Juliją teisman. Konstantinui praneša trumpai: *sėdėjau teisme ant apkaltinamo suolo, teisė mane už tą straipsnį apie Valstybės Dūmą ir kadetus, nuteisė uždaryti į tvirtovę ant dviejų savaitių*. Kai kulniavo į teismą, lydėjo visa „Lietuvos žinių“ redakcija, taipogi jos globėja Aleksandra Bulotienė, kompanija šmaikštavo, buvo linksmi, blogo nesitikėjo. Jų bylą svarstė į dienos pabaigą. Žymantienę vis dar ėmė juokas, ji negalvojo gauti bausmę, atrodė, jog vis-

Žemaitė JAV, Bruklina.

kas vyko lyg vaidinimas ar pagąsdinimas. Bendradarbiai irgi buvo puikiai nusiteikę, jie pasamdė patyrusį advokatą ir ramino Juliją, kad šis reikalą sutvarkys. Tačiau bausmę paskelbė – dvi savaitės kalėjimo! Visi nusiminė, nosis nuleido. Atsakingoji redaktorė Žymantienė supyko, emocingai šokosi, kad jau tuoj pat norinti atlikti bausmę – juk pasėdėti *dešimtį dienų – tai tik kaip degtinės stiklėlį išlenkti*, tačiau bičiuliai ją perkalbėjo, nuramino, nusprendė duoti apeliaciją į Peterburgo senatą. Julija vėl įkrito į darbus ir rūpesčius, vėl tikėjosi, kad baigsis geruoju, be bausmės. Bet senatas, deja, skundą atmetė ir 1915 metų gegužės mėnesį Žymantienė buvo pašaukta į kalėjimą – vieną rytą prisistatė žandarai ir jau varytų, tačiau advokatas Bulota dar susitaria, kad pats po dviejų dienų nusikaltėlę atves. *Per tas porą dienų taisomės kaip į atlaidus, reikia pasiimti skalbinių, indų, valgio*. Susiruošė, vėl eina su palyda. Iš pradžių policininkas manė, kad ji į kalėjimą sodinama už degtinės vartymą, o kai sužinojo, kad už

politiką, pakėlęs galvą ilgai žiūrėjo, o paskui ėmė kaip skerdžiamas paršas iš juoko žviogti – už politiką, na jau tie litovcų politikai – senos bobos! Nustūmė Juliją į laikiną areštinę, atėmė pinigus, sakė po kalėjimo sugrąžins, bet moteris paslapčiomis įsimitė į bala-kono kišenę sauja smulkių sidabrinukų. Dar kartą apklausę, apžiūrėję dokumentus, perdavė sargybiniui, kad su visa manta nuvarytų į Lukiškes, kartu suruošė du jaunus vyrus, jiems uždėjo geležinius antrankius. Rašytoja irgi atkišo rankas, bet sargybinis piktai mostelėjo, stumtelėjo durų link – *stupaitė* (eikite). Varo visus tris, Žymantienės manta sunki, kojos kaip vatinės, ji kyšt sargybiniui sidabrinį pinigėlį, šis pašaukė vežiką. Lukiškėse kaip pavojingą politinę kalinę įgrūdo į atskirą kamerą. Kalėjimas ją sukrėtė. Slėgė keturios sienos, kamera be oro, purvina, langas aukštai, nepasiekiamas, tad džiaugėsi galinti pasivaikščioti po kiemą, bent dangų pamatyti, kokį paukštelį pavasarį išgirsti. Vargino baisia prastas maistas, kai kuriomis dienomis tiesiog badavo, aplink sukinėjosi grubūs prižiūrėtojai. Niekam kalėjime nebuvo svarbu, kad ji garsi lietuvių rašytoja, kad solidaus amžiaus, kad pablogėjo sveikata. Sėdėk kaip žmogžudžiai, vagys, kaip pasileidusios moterys! Prisiklausė visokių istorijų – kraupių, netikėtų, neįsivaizduojamų. Gal būtų ką rašiusi, bet prižiūrėtojos atėmė ir popieriaus skiautes, ir pieštuką, dar ir pinigėlį kišenėje radusios nugvelbė, bet kalinė vieną kitą sidabrinuką sumaniai siūlėse paslėpė. Dalį Julijos atsinešto maisto prižiūrėtojos surijo. Ji stebėjo aplinką, su viena kita kaline šnabždomis žodį persimesdavo, kai slampinėjo po kiemą ar ėjo į pirtį. Žymantienė nebuvo rami kalinė, nuolat reikalavo karšto vandens, duonos, geresnio maisto, beldė į duris, šūkavo. Julija buvo politinė ir ją maitinti privalėjo per dieną už dvidešimt kapeikų, o maitino kaip kriminalistes – už devynias. Labai greitai rašytoja išmoko papirkinėti prižiūrėtojas, kurios tik ir laukė sau kokios naudos, bet šiek tiek ir pagelbėdavo. Į pabaigą sėdėjimo, kai visai nebeturėjo ko valgyti, per papirktą prižiūrėtoją gavo iš kitos kameros naujos pažįstamos tris apelsinus, vieną apelsiną sugebėjo apsimainyti į pusę svaro cukraus su dar kitos kameros kaimyne. *Tas tris dienas ir mitau vien užsaldintu vandeniui; dėl kvapo įmesiu šmotelį apelsino, prisigersiu su duona, kiek telpa...* Rašytoją baisiausia nervino, kad visą tą laiką leidžia

tuščiai, o karo pabėgėliams reikia jos rankų. Bausmė baigėsi. Išleista iš kalėjimo, išslinkusi pro geležinius Lukiškių vartus, markstėsi prieš ryškią pavasario saulę, tačiau dar reikėjo sugrįžti į tą laikiną areštinę, kurioje liko jos pinigai, keletas daiktų. Dabar visai neturėjo jėgų eiti, nusibadavusi, nusilpusi, vėl brukta pinigėlių sargybiniui, šis most vežiką, dar ir kitą bobą, paleistą iš kalėjimo, kartu pevežėjo. Areštinės kanceliarijoje Julija ėmė kelti triukšmą, kodėl ją maitino tik už devynias kapeikas, tai neteisybė, netylės, juk esanti politinė kalinė. Tol ginčijosi su *činauninku* (valdininku), tol gąsdino pasiskųsianti gubernatoriui, kol šis netekęs kantrybės atidavė jai pusanatro rublio kompensaciją. Paleido. Buvo išsikankinusi, pikta, bet pamatė jos belaukiančius Bulotas, susigraudino, ašaros ėmė riedėti. Nuslinko pasirodyti ir „Lietuvos žinių“ redakcijon. Visi ją glėbėsčiavo, nors juoko ir linksmumo nejuto – kaip ir nepatogu buvo prieš Žymantienę, kuriai už svetimą straipsnį teko kalėjimo duonos paragauti. O po kelių dienų, gegužės trisdešimt pirmąją, didysis rašytojos jubiliejus – sukaks septyniasdešimt metų! Grįžusi iš kalėjimo, Julija susirgo, matyt, bjauriai paveikė drėgmė, pelėsis, kankino krūtinės skausmas ir dusulys, kol galop išlindo plaučių uždegimas. Gyveno pas Andrių ir Aleksandrą Bulotas, jie slaugė, rūpinosi, lepino. Savo jubiliejinę dieną gulėjo, liga prikaustė prie lovos, tačiau priiminėjo sveikinimus ir telegramas, skaitė laikraščius, kuriuose apie ją buvo daug rašoma. Visi pripažino didelį, unikalų Žemaitės talentą, nors dešinioji spauda nepagailėjo ir didelio šaukšto deguto. „Viltis“ vėl papylė ant jos nešventinių, įžeidžiančių, žeminančių drumzlių, kad ji, susidėjusi su kairiaisiais, pražudė savo gebėjimus, susiteršė vardą, lietuvių literatūroje esanti nesvarbi, o prie visko dar ir kunigų šmeižikė... Žymantienei buvo skaudu, tačiau nieko kito ji negalėjo tikėtis, nes daug nervų dešiniesiems, o ypač kunigams buvo prigadinusi, tad šyptelėjo skaitydama, ir tiek. Tačiau kituose laikraščiuose pagarbos, dėmesio buvo daug, geri žodžiai ją gydė labiau nei vaistai. Kai pasveiko, per „Lietuvos žinias“ padėkojo – *už viską ir visiems tariau širdingą ačiū!* O kalėjimas Julijai irgi paliko ženklų, ji ėmė rūpintis kaliniais, ypač tais, kuriuos kišo už politiką, ruošė jiems maisto ryšulėlius, prašydavo kokio jaunuolio, kad nuneštų į Lukiškes, žinojo, kaip maitina, kaip marina, kaip kankina...

Kažin kaip būtų jai sekęsi „prašokti“ savo jubiliejų, jeigu ne liga, kuri gal buvo skirta kaip pagalbos pirštas. Nes, grįžusi iš kalėjimo, sužinojo, kad pažįstami vilniečiai, redakcijos žmonės jai rengia iškilmingą septyniadešimtmečio jubiliejų, kviečia iš Puziniškio atvažiuoti Gabrielę Petkevičaitę. Kokia nesąmonė! Kuo greičiausiai muša Bitei laiškely, kad ši iš vietos nejudėtų. *Aš jubiliejaus neprisiimu, o jei manęs neklausys, tai tą dieną tikrai susirgsiu, su lova manęs neneš...* Išsikalbėjo, taip ir įvyko – su lova nenešė. Julijai buvo baisu ir pagalvoti – kokia čia šventė – juk vyksta karas, kraujas, ašaros, o *dykaduoniai užsiima tokiais kvailais niekais...* Jai didžiausia gėda būtų švesti, kai tiek vargdienių, pabėgėlių, tiek darbo jais rūpintis. O dar nežinia, kas darosi Ušnėnuose, Užventyje, ar ten gyvi jos artimieji, ar namų nenusiaubė karo gaisrai? *Mano širdis dreba apie viską pagalvojus...*

ŽEMAITĖS BAJORYSTĖ

19 amž. pab.–20 amž. pr. lietuvių literatūratėjusios garsios rašytojos moterys buvo bajorės: Gabrielė Petkevičaitė–Bitė, Marija Pečkauskaitė–Šatrijos Raganą, seserys Sofija ir Marija Ivanauskaitės, rašiusios bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. Žinoma, ir Žemaitė buvo bajorė. Tačiau visų šių rašytojų bajorystė buvo greičiau kilmės ir prigimties reikalas, nei viena iš jų negalėjo pasigirti dideliais turtais, nei viena lengvu gyvenimu. Buvo kilusios iš nedidelių dvarelių, įgijusios vienokį ar kitokį išsilavinimą, skaičiusios knygas, suvokiančios Lietuvos valstybės savarankiškumo idėją ir būtinybę. Jų visą gyvenimą neapleido bajoriškas altruizmas, užuojauta ir pagalba silpnam, vargstančiam žmogui. Kiek galėdamos paaukoko savo laiką, sugebėjimus, netgi lėšas vaikų ir suaugusiųjų švietimui, ligonių priežiūrai, Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlių globai.

Žemaitės tėvas Antanas Beniuševičius ir motina

Julijona Scepuraitė buvo bajorai. Motina, kaip rašo Žemaitė savo „Autobiografijoje“, „sakėsi iš aukštos giminės kilusi. Jos tėvas paėjęs iš Vilniaus, kame daug giminės buvę; tarpe jų buvęs vienas kanauninkas Scepura. Bet mano motinos tėvas, nežinau koku būdu, atsikraustęs į Žemaičius. Čia labai vargingai gyvenęs, apie vaikų mokslą nė manyti nemanęs: prakutę vaikai ėję tarnauti. (...) Rašyti mama nemokėjo, tik ant knygos skaitė, bet savo bajorišką kilimą ir lenkišką kalbą labai gerbė.“ Tėvas Beniuševičius taip pat nebuvo turtingas, iš gausios bajorų giminės, kurioje kiekvienas turėjo galvoti, kaip užsidirbti duoną. Taip du neturtingi bajorai susitiko Bukantės dvare (Plungės raj.), kuriame Scepuraitė tarnavo už šeimininkę, o Beniuševičius užėmė urėdo pareigas. Čia vienas kitą išsižiūrėjo ir susituokė. Bukantės dvaras priklausė grafams Pliateriams. Julijos tėvai jame tarnavo daugiau kaip dvidešimt metų, čia ir gimė 1845 m. gegužės 31 d. būsimoji klasikė. Šeimoje augo keturios dukterys, kurias namuose mokė tėvas, vėliau dėdienė, taip pat bajorė, kartu su savo vaikais Šėmose, netoli Lauksodos, kur Julija gyveno nuo 1856 m. iki 1863 m. rudens. Tada jaunoji Beniuševičiūtė išėjo tarnauti kambarine į Džiuginėnų dvarą (Telšių raj.), kur ištekėjo už dvaro eigulio, buvusio baudžiauninko Lauryno Žymanto. Julijona Beniuševičienė labai verkė ir prašė, kad duktė už muziko netekėtų, kad į giminę neateitų prastos kilmės žentas. Tačiau altruistiška Julijos širdis nepaisė draudimų. „Autobiografijoje“ rašė: „Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus. Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė: muzikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo...“ Tačiau, nepaisydama jokių atkalbinėjimų, 1865 m. rugsėjo 20 d. Plungės bažnyčioje Julija ištekėjo už Lauryno ir tapo Žymantiene. Tada ir prasidėjo vargai vargeliai.

NUOTRAUKOS iš *Maironio lietuvių literatūros muziejaus fondų.*

SENELIUS PRISIMENANT

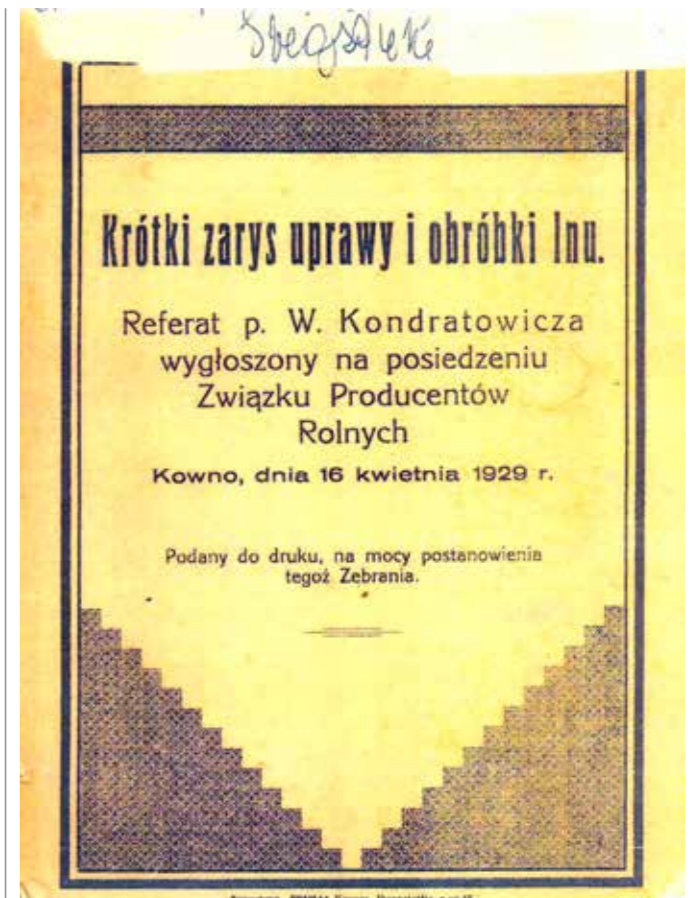
Vitoldas KONDRATAVIČIUS. Patriotizmas ir nacionalizmas, arba tautinis egoizmas

Mano senelis Vitoldas Kondratavičius (h. *Sirokomlė*) iš motinos Bronislavos Kondratavičiūtės-Švėgždienės pusės gimė 1874 m. Meškelių dvare, Vieksnių seniūnijoje, Mažeikių rajone.

Buvo auklėjamas dvare, mokomas mokytojų ir tėvo Vladislavo Kondratavičiaus (1824–1903).

Vitoldas Kondratavičius buvo labai gabus, imlus. Būdamas ketverių metų jau mokėjo keturias kalbas: lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių. Suaugęs baigė agronomijos kursus pas grafą Zubovą, domėjosi socialiniais, gamtos mokslais, linų auginimu. Viena linų rūšis pavadinta jo vardu.

1929 m. išleido knygelę lenkų kalba „Krotki zarys uprawy i obrobki lnu“ apie linų auginimą, apdirbimą, iliustruotą piešiniais ir foto nuotraukomis.

Domėjosi socialiniais klausimais. Pirmajam pasauliniam karui baigiantis, 1918 m. parašė knygą „Natura Magistra Vitae“, kurios ištrauką „Patriotizmas ir nacionalizmas, arba tautinis egoizmas“ siūlau „Lietuvos bajoro“ skaitytojams.

1941 m. birželio mėnesį senelis kartu su savo žmona Rozalija Kondratavičienė buvo išvežtas į Sibirą, kur 1942 m. mirė.

Senelė Rozalija Kondratavičienė po karo pabėgo iš tremties į Lietuvą, slapstėsi, mirė 1978 m..

Pagarbiai - Eugenijus Algirdas Švėgžda,
h. *Sirokomlė*, LBKS Garbės bajoras
Palanga

Kovoje už būvį nugalėti tas, kas turi daugiau jėgų. Todėl pastangos sukaupti kuo daugiau jėgų yra paskata kiekvienai gyvai būtybei, norinčiai gyventi, o ne išnykti nuo žemės paviršiaus.

Vienodomis sąlygomis du asmenys yra stipresni už vieną, didesnis būrys – už mažesnį, todėl jungimasis į didesnius būrius stiprina jėgas, tuo pačiu ir galimybę laimėti kovoje už būvį.

Kitomis vienodomis sąlygomis vieningesnis būrys bus stipresnis už ne tokį vieningą, todėl vis didesnis vienijimasis – iki suaugimo į vieną organizmą – stiprina jėgas, tuo pačiu ir galimybę nugalėti kovoje už būvį.

Meilė savo giminei, siekis užtikrinti jai sėkmingą egzistavimą, raidą ir valdymą yra motyvas, skatinantis vienytis atskiras gimines į didesnius, glaudesnius būrius.

Tai yra esminiai nacionalizmo principai.

Sėkminga susivienijimo – tautos – *salus populi* – raida yra jo svarbiausias priesakas. O jo idealas – galutinis tikslas – pasaulio užkariavimas savo giminei.

Nacionalizmas, kurio idealas yra kuo didesnis susivienijimo – tautos – vienybė ir monolitiškumas, laiko ją gyvu organizmu – visuma. O atskirus individus – tik tos visumos ląstelėmis. Demokratijos požiūriu, priešingai, tauta pripažįstamas nepriklausomų piliečių laisvas savitarpio pagalbos susivienijimas. Todėl nacionalizmo programos neatskiriamas dalis yra visiškas individų pasišventimas visumos labui.

Aukščiau minėtas susivienijimas susidaro ir egzistuoja su tam tikru tikslu – palengvinti jam kaip visumai kovą už būvį. Galima atskirti dvi jo stadijas. Pirmoji atsiranda dėl bendro pavojaus, keliančio grėsmę tam tikrai žmonių grupei, t.y. tam, kad būtų lengviau apsiginti nuo išorės priešų. Tai yra gynybinis nacionalizmas. Todėl šis jausmas labiau būdingas ir intensyviau jaučiamas silpnų tautų – žydų, čekų, lenkų, nes jiems tai yra būtinybė sunaikinimo grėsmės akivaizdoje. Suvienijusios jėgas šios tautos padidina savo atsparumą. Tuo tarpu stiprioms tautoms – rusams, anglams, amerikiečiams ir pan. – šis jausmas būdingas mažiau. Joms nebūtina pernelyg stengtis, kad galėtų viešpatauti.

Tačiau kai šis tikslas pasiektas ir nėra grėsmės būti sunaikintiems, gynybinis nacionalizmas išlieka. Tik dabar jo tikslas yra veiksmingiau pulti kitas silpnesnes tautas, užgrobti „saviškiams“ jų vietą po

saule arba išnaudoti jas.

Tai yra agresyvus nacionalizmas – tikrasis nacionalizmas.

Jo atsiradimo, egzistavimo ir sėkmės būtina sąlyga yra atitinkamų palankių sąlygų susidarymas. Tos sąlygos – tai pakankamas kiekis „ėdalo“, veiklos srities – kaimynystėje gyvenančių silpnų, atsilikusių, mažiau vertingų tautų, kurių syvais agresyvusis nacionalizmas minta.

Nacionalizmas visiškai gerbia stipriojo teisę. Todėl jo ginklas, aukščiausia išraiška, jo karūna – tai armija – budri, didelė ir vieninga. Kuo armija didesnė ir vieningesnė – tuo geriau.

Visi su ginklu rankose. Visa tauta tai viena armija. Toks yra nacionalizmo idealas.

Ši armija turi būti ne tik kuo didesnė, bet ir kuo glaudesnė. O tam būtinai reikalinga ir atitinkama dvasios kultūra sandraugoje – tautoje. Ši dvasia – beribė motiniška meilė ir aukojimasis dėl „savų“, o „svetimiems“ – akla neapykanta ir panieka. Tai ir yra nacionalizmo esmė. (Tokia dvasia labiausiai būdinga, pvz., žydų tautai).

Dvasios grūdinimas, būdingas nacionalizmui, tai toks asmenų dresiravimas, kad jie gyventų visumos, o ne savo atskiru gyvenimu. Dresiravimas paverčia individus organizmo ląstelėmis – suaugama į vieną kiek įmanoma tvirtą organizmą.

Meilė „saviems“ ir nuolatinė priešų baimė verčia nuolat siekti bendrijos nepertraukiamos įtemptos plėtos ir augimo, siekiant, kad svetimi neaplenktų ir patiemis juos aplenkti bei peraugti. (Toku būdu atsiranda išganinga savo pasekmėmis emuliacija tarp tautų).

Šiomis sąlygomis nacionalizmas klesti ir yra visagalis, nes yra reikalingas. Tačiau jo Achilo kulnas, jo liga ir žlugimas yra solidarumo dvasios išblėsimas susivienijime, tai yra vidinė nesantarvė. Chroniška nesantarvė, pvz., šiuo metu visą pasaulį apėmusi klasių kova, ardo nacionalizmo pamatus.

Vienintelė priemonė, kuria tokiu atveju nacionalizmas ginasi, yra raginimai vėl susitaikyti, grasinimai (visiškai pagrįsti) prarasti dėl nesantarvės materialinę naudą, arba išorės priešų, kurie tokiais atvejais neverčia savęs ilgai laukti, invazija.

Patriotizmas ir krikščionybė dažniausiai žengia išvien, nors kiekvienas link kito tikslo. Juos vienija pasišventimo dvasia. Ją skatindami patriotizmas ir

krikščionybė propaguoja (nors ir skirtingais tikslais) žmonių bendrijos susivienijimą į vieną organizmą (bažnytinį arba karinį), taip pat griežtai pasmerkia epikūrizmą, kurį laiko betiksliai energijos, reikalingos bendrijos plėtrai, švaistymu.

Tačiau patriotizmas neturi nukrypimų ir ydų, būdingų krikščionybei. Jis nestabdo dėl fikcijos veiklių žmonių energijos, jų neprakeikia ir nežemina, o, priešingai, visomis išgalėmis ir būdais juos remia ir proteguoja, net pasikviesdamas iš kitų šalių, jei pas save jų trūksta. Tokie žmonės patriotizmo yra apdovanojami, privilegijuoti ir tausojami. Patriotizmo struktūroje tokių žmonių yra visa hierarchija, nes jis suvokia, kad jie yra tautos pastato griaučiai ir atramos, be kurių jis neišvengiamai žlugtų.

Todėl nacionalizmas yra aristokratiška pasaulėžiūra.

Todėl nacionalizmas visiškai atitinka kardinalią nuostatą gamtos, pripažįstančios tik rases ir jų tobulėjimą kovoje už būvį. Be to, nacionalizmas griežtai laikosi stipresniojo teisės principo.

Nacionalizmas taip pat visiškai atitinka mūsų jausmus, nes kovoja už mūsų rasės, mūsų giminės gerovę*. Patriotinis jausmas kaip tikslas mums yra įgimtas.

Dėl harmonijos su gamta ir mūsų jausmais nacionalizmas yra toks stiprus ir paplitęs. Dėl šios harmonijos nacionalizmas yra primesta būtinybė visai žmonijai beveik be jokių išimčių. Žmonija šiuo metu yra po nacionalizmo ženklu. Ir net jam svetimoms pasaulėžiūros nori nenori (*volens nolens*) turi pataikauti nacionalizmui ir, laužydamos savo vienalytį stilių, klausytis jo nurodymų, išlaikyti, pvz., ne tik milžiniškas armijas, bet ir skiepyti joms svetimą bei keliančią pasibjaurėjimą šovinizmo dvasią, be kurios ta armija būtų kūnas be dvasios.

Rašau šiuos žodžius didžiausios pasaulio karinės suirutės metu. Karas – tai vienintelis nepamainomas bandomasis akmuo žmonių vertybėms ir pasaulėžiūroms įvertinti. Viskas, kas nori gyventi – tautos ar idėjos – turi išlaikyti tą išbandymą. Nacionalizmas jį išlaikė puikiai. Susivienijusios viso pasaulio demokratijos nesugebėjo susitvarkyti su viena gerai organizuota ir

* Tačiau tokią reikšmę nacionalizmas išsaugojo tik rasiniu atžvilgiu vienalytėje žydų tautoje. Kitose tautose ši reikšmė prarasta dėl bendro siekio asimiliuoti svetimus. Šiuolaikinės tautos – tai ne vienalytės giminės, bet įvairialypis, atsitiktinis žmonių mišinys, paprasta savitarpio pagalbos draugija (amerikiečių tauta ir pan.).

persisunkusia grobikiško nacionalizmo dvasia plėšikų gauja – Vokietija. Per šį karą tapo visiškai aišku, kad nacionalistinė Vokietija buvo stipresnė už kiekvieną kitą atskirą pasaulio valstybę. Todėl jų sistema yra geriausia. O ši sistema – tai sąmoningas, sistemingas ir atkaklus visų jėgų ir priemonių pašventimas visapusiškam savo galybės didinimui. Vokietijos priešininkai, norėdami jai nepralaimėti, neturėjo kitos išeities, kaip tik akiai ją mėgdžioti.

Laiminga šiandien ta tauta, nes jai priklauso ateitis, kuri yra persiėmusi nacionalizmo dvasia, kurios vyriausybė žvelgia į ateitį, o ne tenkinasi vien tik einamųjų reikalų atsikratymu (kaip, pvz., efemerinės respublikų vyriausybės), kurios armija laikoma savo vyriausybės aklu įrankiu, o ne „piliečių“ minia, kurios gyventojai save laiko medžiaga, trąšomis ateities kartoms, o ne neliečiamųjų stabų minia.

Tačiau pabrėžiu, kad tik šiandien, nes, deja, patriotizmas turi ir rimtų trūkumų, kurių negalima nepaisyti.

Visų pirma nacionalistinė santvarka negali būti tvirta ir anksčiau ar vėliau turi pasiekti savo ribą. Tai atsitiks, kai nacionalizmas taps nereikalingas, praras veikimo lauką. Tuomet jis turės apmirti, natūraliai išsilaikęs dar kurį laiką dėl įsibėgėjimo, dėl minties inercijos.

Nacionalizmas turi pasaulyje įgyvendinti labai svarbią misiją, bet tik laikiną. Ta misija – atversti visą žmoniją į vienintelį tikrąjį tikėjimą, kad pasaulyje triumfuotų tikroji pasaulėžiūra.

O tas vienintelis tikrasis tikėjimas, ta vienintelė neklystanti pasaulėžiūra – tai nuolatinė, įtempta, visapusė, kuo greitesnė žmonijos pažanga ir raida. Nes žmonijos tobulinimas – tai gamtos tikslas. Viskas, kas tam padeda, yra gėris, o kas trukdo – blogis.

Pateikiu kriterijus gėriui nuo blogio atskirti.

Aukščiau šio tikslo negalima kelti nieko, už tai gresia bausmė. Visi kiti siekiai turi nusileisti šiam tikslui, visų pirma žmonijos laimės siekis.

Žmonijos laimė ir raida – tai viena kitą paneigiančios sąvokos. Negali būti raidos be pastangų, aukų ir išsižadėjimų. O visa tai nėra malonu. Raida – tai energijos gaminimas ir kaupimas, o laimė – tai jos naudojimas. Vaizdžiai kalbant: raida – tai mokymasis, darbas ir taupymas, o laimė – žaidimas.

Tik tie, kas nuolat tobulėja, vystosi ir auga, tik tautos su tokia pasaulėžiūra niekam neleis savęs

aplenkti, tik jos sukaups daugiausia jėgų ir be nerimo žvelgs į ateitį. Nes pasaulis skirtas tobuliausiems – stipriausiems. Kitus kova už būvį, stipresnių tautų antpuolio forma, nušluos nuo žemės paviršiaus.

Geriausia ir vienintelė gera pasaulėžiūra yra ta, kuri dėl greičiausio jėgų kaupimo palengvina mums nenutrūkstamą, amžiną kovą už būvį**.

Idėjos grožis savaime, net ir vieningiausias jos adeptų pritarimas jai nieko nereiškia. Kova už būvį su tuo nesiskaito. Bet koks nukrypimas iš šio kelio iššaukia žiaurias bausmes žmonėms ir tautoms. Jei negrįš į šį kelią, joms gresia išnaikinimas.

Pavyzdžiui, milžiniškos tautos, išpažįstančios Budos religiją, yra bejėgės, nes jų tikslas yra ne raida, o išnykimas – nirvana. Musulmonų tautos taip pat morališkai žlunga, nes nemato reikalo dirbti dėl pažangos. Kam dirbti ir laužyti galvas, jei maloningasis Alachas jau prieš daugelį amžių viską geriausiai savo išpažinėjų labai apgalvojo ir nusprendė, o jo valia nesikeičia. Fatalizmas ir pažanga yra nesuderinami.

O jei vis dėlto ir pas juos ta pažanga pasireiškia, tai tik todėl, kad tarp jų, aklujų, atsiranda, nors ir nedaug, aiškiaregių vadovų ir vadų, kurie atmetė aklą tikėjimą Mahometo ir Budos neklystamumu.

Taigi, svarbi nacionalizmo užduotis yra tapti ta Dievo rykšte tautoms, kurios keliaklupsčiauja prieš netikrus Dievus. Kad mažiau vertingos ir apsėstos klaidingų pasaulėžiūrų, ir dėl to atsilikusios, tautos sulauktų karinių pogromų ir galų gale būtų racionaliai mąstančių ir veikiančių tautų absorbuotos. Kad pasaulyje nebūtų vietos bejėgiškumui ir kvailumui.

Kai tikrovė pradės pernelyg skausmingai mušti per galvą pamišusias tautas, jos įveiks savo mąstymo inerciją, atsikratys aklumo, atmes savo klaidingas pasaulėžiūras ir išgis. O neišgydomos tautos dėl nuolatinių kirčių praras savo dvasią. Nes gamta nuodėmingas tautas kitų tautų pagalba baudžia, o aklas ir pamišusias – kruvinomis pirtimis blaivina ir akis joms atveria. Nes tik tokios pamokos yra veiksmingos. Tik jos gali pralaužti tautų mąstymą.

Nacionalizmas – tai pasaulio teisėjas ir mokytojas.

Kai šią misiją jis įgyvendins, kai mažiau vertingos

tautos išnyks, o nuodėmingos pasitaisys, karai tarp jų turėtų aprimti, nes dėl jėgų ir priemonių pusiausvyros susirėmimų rezultatai, palyginus su nuostoliais, būtų labai menki. Pastangos kariauti būtų betikslis, nenaudingas energijos švaistymas. Kova, kai jėgos lygios, yra beprasmė. Todėl nacionalizmas yra reikalingas, pvz., tautoms, kurios turi kolonijų. Tačiau jam neturi atsirasti vietos tarp civilizuočių tautų.

Pasibaigus išorinėms kovoms, ryšiai, jungiantys žmonių susivienijimus, kaip įprasta taikos metu, sumažėjus būtinybei, turi susilpnėti ir laipsniškai išnykti. Tuomet turi prasidėti įnirtingų vidinių kovų laikotarpis, bet jau atitinkamu ginklu – protu; dėl to stiprėja žmonijos tobulėjimas.

Žmogus įveikė ir pažabojo visus mažiau vertingus gamtos kūrinius. Šiuo metu jis nuo žemės paviršiaus šalina mažiau vertingas tautas. Ateina mirties šalinimo iš savo namų epocha.

Tačiau iki tokios būklės dar toli. Dar du trečdaliai žmonijos yra kūdikystės būsenos, ir civilizauta žmonija turi galimybę dar plėstis. Šiuo metu gyvename laikotarpį, kai vertingesnės tautos kovoja su mažiau vertingomis, ir pasaulyje siautėja beprotybė. Todėl ir nacionalizmas dar yra būtinas ir turi kur pasireikšti.

Kol nacionalizmas tos savo misijos neįvykdys, kol dar turi pakankamai *pašaro*, kol turi galimybę, leisiu sau taip teigti, pasipelnyti, jis liks racionalia pasaulėžiūra. Jei, nepaisant to, šiuo laikotarpiu nacionalizmas kartais patiria pralaimėjimą, tai tik dėl to, kad, pažeistas krikščioniškojo humanizmo, jis sustoja pusiaukelėje, griebiasi kompromisinių priemonių ir nedrįsta iki logiškos pabaigos įgyvendinti savo tikslą – šalinti nugalėtuosius, kaip, pvz., patarė Mozė.

Antra: jei žmonijos tikslas yra tobulėjimas, tai nacionalizmas blogai vykdo savo užduotį. Nacionalizmas nėra tiesus kelias į šį tikslą, nes iki šiol, nepaisant ilgalaikio jo veikimo, vertybių skirtumai tarp įvairių tautų nėra dideli. Tačiau tie skirtumai yra milžiniški tarp atskirų individų pačiose tautose.

Nacionalizmo taikinyis yra ne tas, kuris turėtų būti. Nes juk negali žmonijos gyvenimo tikslas būti vienos kalbos ar papročio pakeitimas kitu. Tas tikslas – blogesniųjų pakeitimas geresniais. Kuo šis procesas vyks greičiau, tuo bus geriau. Tačiau nacionalizmas šio proceso ne tik nepalaiko, bet kartais ir labai trukdo. Jis prieštarauja gamtos siekiams.

*Technikos pažanga ir rasis tobulumas nėra du skirtingi dalykai, kaip galėtų atrodyti, o glaudžiai tarpusavyje susiję. Negali būti technikos pažangos be genialių išradėjų ir protingų bei ištvėringų vykdytojų – t.y. be geros kokybės individų. Technikos pažanga neįmanoma rasiškai nepilnavertėse tautose.

Nacionalizmas yra absurdas, nes kovoja su tuo, su kuo neturėtų kovoti. Jis sukuria apsimestinį solidarumą ir netikrus antagonizmus ten, kur jų neturėtų būti. Eikvoja jėgas kovai su daugmaž lygiavertėmis tautomis, užuot racionaliau panaudojęs tas jėgas kovai su mažiau vertingais elementais savo gretose. Nes jie, o ne kas nors kitas yra pavojingiausias pažangos ir žmonijos tobulėjimo priešas. Nes jie įneša vis naujo bejėgiškumo ir irimo raugo į žmoniją, stabdydami jos pažangą. Tie elementai įskiepia pernelyg ankstyvos mirties užuomazgas žmonių rasei. Jie yra svarmuo prie žmonijos kojų.

Šiuolaikiniuose tautiniuose sambūriuose dažnai matome, kaip bendrija gina protingą ir veiklą su kvailu sukriošėliu, susivienijusius prieš kitą protingą ir veiklą asmenį. Tai yra skandalas, nuodėmė prieš gamtą.

Nacionalizmas, dirbtinai sukurdamas priešų antpuolio pavojų, verčia dirbtinai ir prieštaraujant gamtai solidarizuotis veikliesiems su sukriošėliais, auksui su purvu. Ir tokiu būdu sugrupavo žmoniją į atsitiktinius būrius – be reikalo tarpusavyje kovojančias valstybes.

Tokiu būdu nacionalizmas sukūrė uždara ratą, iš kurio šiuo metu nesimato išėities, bet kuri būtinai turi būti rasta, jei žmonijos pažanga negali įstrigti.

Įvykdęs savo misiją tautinis egoizmas tampa svarmeniu prie kojos tolesniam žmonijos tobulėjimui.

Pvz., visuotinės karo prievolės loginė pasekmė yra visuotinė lygi rinkimų teisė. Ir ši teisė yra neprotinga ir neteisinga, nes, jai galiojant, genijaus nuomonė ir interesai reiškia tiek pat, kiek pusiau idioto. O šeimą išlaikantis ir įvairiais išpareigojimais apkrautas vyriškis neturi daugiau teisių už viengungį veltėdį. Tai kenkia ir pažangai, nes stengiamasi atimti valdžią iš geriausiųjų ir atiduoti ją skurdžios dvasios vidutinybėms, – o blogas medis negali duoti gerų vaisių. Žmonių lygybė yra klaidinga fikcija, tad ir lygi rinkimų teisė yra absurdas.

Kai kiekybinė persvara kovoje už būvį faktiškai nustojo būti lemiamas veiksnys, politiniame gyvenime yra nesąmonė ir anachronizmas. O karingasis nacionalizmas šiuo metu yra būtent tas svarbiausias veiksnys, fatališkai stumiantis mus į demagogijos prarają.

Jei nacionalizmas būtų nuolatinė būseną, tuomet, kadangi labiau vienalytis organizmas yra stipresnis

už mažiau vienalytį, pirmautų ne tobulesnės rasės, o tos, kurių nariai mažiausiai priešintųsi dvasiniam naikinimui. Tas naikinimas – laisvos ir mąstančios būtybės degradavimas iki bevalės ir neveiklios ląstelės organizme, gamybiniame ir kariniame – tai yra suaugimas į vieną organizmą. To daug sakančias užuomazgas matome, pvz., armijoje, kur kareivis negali pajudėti be įsakymo, taip pat didžiojoje pramonėje, kur pagal naujausius gamybinius metodus (Taylora metodas) darbininkas mechaniškai ir vienodu ritmu atlieka kelis nesudėtingus rankų judesius. O tai būtų tik vienpusis žmonių grupės tobulinimas, pakenkiant žmonių rasei. O juk batas sukurtas kojai, o ne atvirkščiai.

Nacionalizmas yra ydinga pasaulėžiūra dar ir dėl to, kad kovoja lengvabūdiško kumščio grubia jėga – negarbingu ginklu. Ir todėl tam kumščiu suteikia reikšmę, kurios jis nenusipelnė. O karuose, kurie yra nacionalizmo katechizmo svarbiausia dalis, jis naikina geriausią žmonijos elementą ir tuo didele dalimi prisideda prie žmonijos kokybinio atsilikimo.

Šiuo metu esame įstrigę tautinėse organizacijose ir, susiklosčius dabartiniams santykiams, jose turime lindėti. Tačiau būtinai turime stengtis išėiti iš jų, kaip iš anomalijos, nes nacionalizmas tarp lygiaverčių tautų yra anomalija.

Nemanome, kad patriotinę idėją būtų galima pataisyti, įdiegiant į nacionalizmo programą kovą su nepaslankumu, kurios šioje programoje iki šiol nėra dėl krikščioniškosios ideologijos įtakos. Ir nors tokios kovos įdiegimas nesutrikdytų nacionalizmo struktūros stiliaus (visiškai „stilinga“, pvz., būtų uždrausti tuoktis asmenims, netinkamiems karo tarnybai), tačiau tai būtų tik skylių lopymas. Ir tai nepanaikintų esminės nacionalizmo ydos – kuriant dirbtinius antagonizmus, kuriant veidmainiškas grupuotes ir nukreipiant kovą už būvį klaidinga linkme.

Aukščiau religinio, kalbinio, gentinio solidarumo turi būti solidarumas viso pasaulio vertingųjų prieš nepaslankumą visur, kur tik jis veši.

Štai vienintelė racionali grupuotė. Visi protingi, visi veiklūs – visi stiprūs dvasia, visi sveiki ir gražūs (nes tobulas žmogus turi būti ir gražus), - viso pasaulio žmonių aristokratija, - vienykitės. Veskite žmoniją į pažangą ir saugokite ją nuo degeneracijos ir nuosmukio.

Aristokratizmas

Kadangi gamta vienus individus daugiau, o kitus mažiau apdovanojo įvairiais vertingais privalumais, tie individai nėra lygiaverčiai. Priklausomai nuo to jie yra daugiau ar mažiau vertingi visoje vertinimų skalėje. Kadangi vėliau visų gyvų būtybių visos savybės, ir kūniškos, ir dvasinės, yra paveldimos, ne tik patys individai, bet ir jų palikuonys – jų giminė – yra daugiau ar mažiau vertingi. Tokiu būdu žmonija skirstoma į daugiau ir mažiau vertingus individus ir gimines. Faktas, kad ne visada palikuonys yra panašūs į savo tėvus, nekeičia aukščiau pateiktos taisyklės ir yra paaiškinamas atavizmo dėsnio – atsigimimu į kažkurį tolimesnį protėvį. Be to, kadangi visoje gamtoje be išimties vertingesni individai nugali mažiau vertingus, tokie patys santykiai turi egzistuoti ir žmonių rasėje.

Tai yra pagrindiniai aristokratizmo principai.

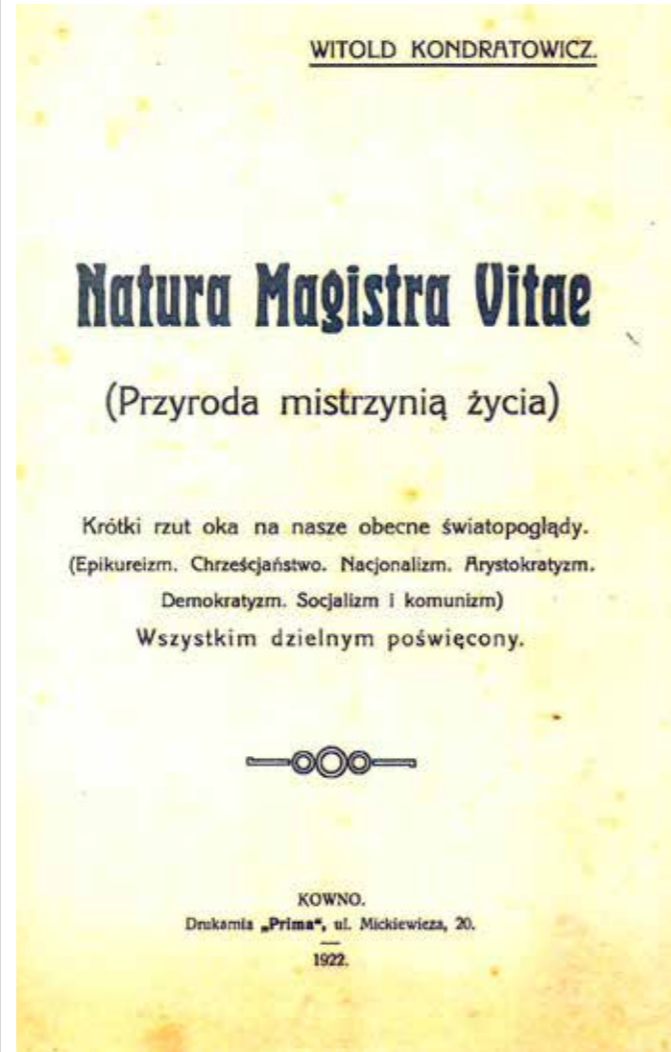
Todėl aristokratizmas griežtai neigia žmonių lygybės principą.

Egzistuoja nuvalkiota nuomonė, kad aristokratijos valdymas – jau pamiršta praeitis. Toks požiūris atsirado dėl klaidingai suprantamo žodžio „aristokratija“, kai šiuo terminu apibūdinama vadinamoji gimininė aristokratija; tai yra palikuonys buvusių šaunių karių iš tų laikų, kai žmogaus protas dar nebuvo išradęs tobulų ginklų ir kovos vykdavo tik naudojant fizinę jėgą. Fizinė jėga nulemdavo kovos baigtį, ja buvo palaikoma ir valdžia. Taigi, vadinamoji gimininė aristokratija – tai dažniausiai palikuonys fiziškai stiprių žmonių, sugebėjusių judėti su sunkiais šarvais, skydu ir iškęsti sunkumus per ilgus karus.

Todėl gimininė aristokratija – tai fizinės jėgos aristokratija.

Tačiau žmonių giminėje tai yra anomalija. Nes žmogaus tikrasis ginklas, jo skiriamasis bruožas – protas. Fizinė jėga – laukinio žvėries ginklas.

Ateityje kova už būvį vyks proto lauke, todėl ir jos baigtį lems dvasios milžinai. Tad ir fizinės jėgos aristokratija, kaip nereikalinga anomalija, buvo pašalinta iš gyvenimo arenos. Todėl iš arenos pasitraukė fizinės jėgos pseudoaristokratija, o ne tikroji aristokratija – dvasios aristokratija, kuri vienintelė žmonių giminėje turi teisę naudotis

šiuo titulu. O toks požiūris atsirado tik dėl termino „aristokratija“ neteisingo supratimo, nes juk jis reiškia „geriausiųjų valdymas“.

Tai ar tas geriausiųjų valdymas jau yra praeitis? Ar dabar žemėje šeiminkauja blogesni, o gal blogiausi? O gal dėl pusiausvyros, laikantis demokratijos principo, visi iš eilės perima valdžią?

Visa tai netiesa. Sunkus menas valdyti pasaulį neprieinamas skurdžios dvasios žmonėms. Niekur ir niekada skurdžios dvasios prastuomenė nevaldė ir nevaldo. Visur ir visada prastuomenę valdė ir valdo protingi ir išmintingi – dvasios aristokratija, tikroji aristokratija.

Iš lenkų kalbos vertė Tadas Radzivilovičius

GIMINĖS ISTORIJA

Irena Antanina SUVEIZDIENĖ
h. *Lada* bajorė

KOVALEVSKIAI, KOVALIAUSKAI, KAVALIAUSKAI. HERBAS „LADA“

Mūsų šeima – tėvas Antanas, mama Marija ir dukros Marija, Irena, Danutė. Kaunas, 1938 m.

Giminės pavardė yra paplitusi Lietuvoje, Lenkijoje, Ukrainoje ir kitose valstybėse. Apie „Lada“ giminės ištakas istorikas Janas Dlugošas rašė, kad suskilo giminė. Ji priėmė naujas pavardes, vadinosi įgytų žemių ar vedybų keliu gautais vardais, bet visi naudojo tą patį – „Lada“ – herbą. Pirmas man žinomas Kovalevskis buvo Rožanės teisėjas. Nuo 1600 m. dažnai minima Kovalevskių pavardė – tai įrašai apie notarinius veiksmus, paveldėjimus, kanauninkų paskyrimus. Karinių tarnybų įrašai įvairiose Mazovijos vietovėse skamba kiek netikėtai, gal čia mūsų giminės ištakos?

Istorine giminės tema domėtis privertė pats gyvenimas, įvairios aplinkybės ir aplinka. Mano mama Marija Kavaliauskaitė, nebaigusi II-ojo farmacijos kurso, ištekėjo. Aš, vidurinioji iš trijų dukterų, gimiau 1930 metais. Mano tėvelis, nepriklausomas

Lietuvos kariuomenės kūrėjas, savanoris, kapitonas Antanas Staranevičius 1939 m., kylant patriotinei bangai, nutarė sulietuvinti savo pavardę į Staronis. Mano mamos tėvelis, Ariogalos vaistininkas bajoras H. P. Kovalevskis susirūpino: gal ir jam sulietuvinti pavardę? Po 1863 m. anticarinio sukilimo, kai caro žandarai prosenelį Tomą tikrindavo, jis prisistatydavo: „Esu lietuvis, žemaitis, Survilų dvarininkas, sukilimo dalyvis“. Bet šeimoje jis dažniausiai kalbėdavo taisyklinga lenkų kalba, o mes, Lietuvos karininko vaikai, kalbėjome lietuviškai. Tada man buvo duota pirmoji šeimos kilmės pamoka.

Sovietams okupavus Lietuvą ir žiauriai pasikeitus gyvenimo sąlygoms, pildant anketas, supratau, kad per daug atvirauti neatsargu. Reikėjo vengti nepatogių klausimų apie tremtis, partizanų judėjimą. Man buvo trukdžių studijuoti mediciną, giminę apšaukė „liaudies priešais“. Tai dėl tėvelio tarnybos kariuomenėje ir senelių bajoriškos kilmės.

Tėvelis buvo ištremtas į Norilską, žuvo 1944 m. Taišete. Mama dėl saugumo sudegino istorinius bajorų kilmės dokumentus.

Taip susiklosčius aplinkybėms, apsigyvenau Kaune pas dėdę Tada, mamos brolių. Baigus gimnaziją, man būtina reikėjo gauti darbininkės charakteristiką, kad galėčiau pridengti „neaiškia“, sovietams netinkančią „buržuazinę“ tėvų ir senelių praeitį. Dėdė Tadas Kovalevskis, chemijos farmacijos fabriko „Sanitas“ vyriausiasis inžinierius, įdarbino mane fabrike, stiklo pūtimo ceche.

Dėdė turėjo storą lenkišką enciklopediją, kurią su malonumu vartydavome, nes joje buvo rašoma ir apie Kovalevskių giminę. Mums visada buvo įdomu bendrauti, gilintis į praėjusius laikus. Jis mane mėgdavo vadinti ir pristatyti kaip savo antrąją dukrą.

25 metus išdirbęs vyriausiuoju inžinieriumi, dėdė tapo techninės kontrolės skyriaus viršininko pavaduotoju, o nuo 1982 m. iki išėjimo į pensiją dirbo eksperimentinio cecho meistru. Buvo labai kvalifikuotas specialistas, kūrė naujas technologijas ir produkcijos rūšis. Ypač domėjosi bičių produktais – sukūrė bičių nuodų, bičių pienelio, bičių pikio,

Stanislovas Kovalevskis. Ariogala, 1940 m.

žiedadulkių preparatus ir jų gamybos technologijas. Buvo labai darbštus, reiklus sau ir kitiems, išvalgaus proto, mėgo savo profesiją. Senatvėje, jau ligos prikaustytas prie lovos, dažnai kartodavo: „Man pasisekė – turėjau laimingą vaikystę ir įdomų darbą“.

Prasidėjus sąjūdžiui,ėjau į Lietuvos valstybės istorijos archyvą, Vilniaus universiteto biblioteką, LMA Vrublevskių skaityklą ieškoti žinomų istorikų knygų ir herbų. Istorikas Bartošas Paprockis rašo, kad herbas „Lada“ yra žinomas nuo 1248 m., Piastų dinastijos laikų. J. Długošo teigimu, giminė Lados pavadinimą gavo nuo lenkų dievaitės vardo arba nuo vietovės pavadinimo. Dar kitas istorikas Kasparas Niesieckis Lados vardą sieja su Didžiosios baltų deivės vardu ir tvirtina, kad turėti šios deivės vardo herbą buvo labai garbinga. Jis taip apibūdino herbą: skydo raudoname arba melsvame lauke balta pasaga, virš jos – auksinis kryžius, abipus pasagos – strėlės, žemiau – du ragai (parakinės), ant šalmo karūnos – karūnuotas liūtas, laikantis letenoje aukštyn iškeltą kardą. Literatūroje minimos kelios herbo „Lada“ atmainos. Šis herbas priklausė dvidešimt devynioms bajorų giminėms, tarp jų ir Kovalevskiams. Nuleistas

Teisininkas Liucijonas Kovalevskis buvo baigęs Maskvos imperatoriškąją universitetą. Po bolševikinio 1917 m. spalio revoliucijos perversmo buvo kalinamas tai viename, tai kitame kalėjime, 1937 m. sušaudytas Luzoje (Kirovo sritis). Maskva, apie 1915 m.

antveidis herbe reikė priklausymą kariams, o pakeltas – gautas už kitokius nuopelnus valstybei.

Herbas „Lada“ Kovalevskiams buvo suteiktas už drąsą. Dar istorikas B. Paprockis giminę apibūdino kaip „bebaimius ir karingus didžiavirius ir, kas dar svarbiau, paprastus“. Šie bruožai išliko giminėje iki šių dienų.

Pagal legendą atvykęs riteris karys tarnauti Lenkijos karaliui mūšio lauke pasižymėjo – nuo mirties išgelbėjo patį karalių, nes buvo stiprus kaip kalvis ir drąsus kaip liūtas. Tad karalius jį pavadino Koval-levskiu (lenk. *kowal* – kalvis, *lew* – liūtas), apdovanojo turtais bei žemėmis, suteikė herbą „Lada“.

Vėlesni palikuonys buvo ne tik kariai, studijavo žymiausiuose Europos universitetuose arba akademijose (Romoje, Krokuvoje), gabieji likdavo tarnauti prie karaliaus arba popiežiaus dvaro. Pavyzdžiui, Kas-

paras XVI a. buvo Blonio, vėliau Valkininkų seniūnu, mokėjo lotynų, ispanų, italų, vokiečių, čekų kalbas, pažino imperatorius Ferdinandą ir Maksimilijoną, bet gyventi Vokietijoje nepasiliko. Per karaliaus Žygimanto Augusto laidotuves jis buvo paskirtas vyriausiuoju lydinčiuoju iki Krokuvos, kartu su Chodkevičiumi kovėsi su maskoliais. 1582 m. buvo pasiūstas pas turkų sultoną. Be to, rūpinosi kultūros reikalais, pastatė bažnyčią, mokyklą ir, „nors ir turėjo labai daug pavyduolių, jo daromi geri darbai leido jam gerai jaustis ir ramiai numirti“. Kasparo brolis Stanislovas narsiai kovėsi su valachais. Apsirgęs kelionėje mirė, palaidotas Llove.

Lietuvos Valstybiniame istorijos archyve yra senąja rusų kanceliarijos kalba rašytų dokumentų apie „Lada“ herbo bajorus Kovalevskius: (f.391, ap.7, b.1852, l.63-64. Pirkimo sandoris 1686-06-18) Stanislovas Kovalevskis įsigijo Šeduvos apskrityje (*ujezd*) esantį Voitkaičių dvarą su valstiečiais. Dovanojimo sandoris (anūkams) sudarytas 1730-10-13 ir 1794 m. Dvaras buvo parduotas Ivanui Voitkevičiui.

Pagal to paties archyvo išduotą genealoginį medį išryškėjo bent aštuonios bajorų Kovalevskių kartos nuo XVIII a. iki XX a. pradžios. Išvardinti 54 asmenys. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje pasirodo moteriški vardai, tarp jų ir mano mamos Marijos.

Pardavus Voitkaičių dvarą, giminės išsiskirstė, pirkosi naujus dvarus, išsikėlė į Vilnių, Lenkiją, Ukrainą, dar kitur, mokėsi, studijavo ir dirbo valdiškoje tarnyboje. Visi turėjo savo skirtingus gyvenimus, šeimas ir likimus.

Štai Tomas Kovalevskis, gimęs 1822 m., gyveno Butkiškės parapijoje, Survilų dvare, valdė 360 ha, jo sesuo Ana Vendzegolska – 460 dešimtinių, o Juzefa Vendzegolska 120 dešimtinių ten pat, Butkiškės parapijoje. Ši vietovė yra šalia Ariogalos. Tai – buvęs Kauno rajonas (dabar – Raseinių).

„Lados“ herbo Kovalevskiai buvo pažangūs, dalyvavo 1794, 1831 ir 1863 metų anticarinuose sukilimuose, kentėjo tremtyje. Tomas po 8 metų katorgos Magadane turėjo teisę grįžti tik į Seinus. Ten jis susipažino ir vedė teisėjo dukrą Mariją Stenpien (Stępien). Pagaliau jie grįžo į Survilų dvarą. Jų šeimoje

gimė 13 vaikų: 4 sūnūs ir 9 dukros. Sūnūs baigė Imperatoriškąjį universitetą Maskvoje ir įgijo provizoriaus, gydytojo, juristo ir veterinarijos gydytojo specialybes. Dukroms lavinti samdė guvernantes.

Bajorai Kovalevskiai, kurie gyveno dar ir XX amžiuje, tai mano artimiausi giminės, Tomo Kovalevskio sūnūs.

Henrikas Petras – vyriausiasis sūnus, gimęs 1869-01-19, baigė Maskvos imperatoriškąjį universitetą, nes Vilniaus universitetą caro valdžia buvo uždariusi. Jis valdė Survilų dvarą ir Ariogalos vaistinę, vieną iš seniausių Lietuvoje. Henrikas Petras buvo energingas žmogus. Tai – mano senelis. Survilų dvaras klestėjo: šeima augino žirgus Lietuvos kariuomenei, pristinėjo karvių pieną „Pieno centro“ pieninei, grūdus – valstybei, vaistažoles – vaistinei. Pastatė didžiulius ūkinius pastatus, įsigijo modernios technikos. Savo giminėms, vaikams ir jų draugams įvairiomis progomis ruošdavo pobūvius, vakarėlius. Svetainėje stovėjo fortepijonas, nes šeimoje buvo mokančių skambinti. Pas senelį yra lankęsis aktorius ir režisierius Borisas Dauguvietis, kuris bendravo ir su kaimynais Tvirbutais. Atvažiuodavo mano krikštaitėvis pulkininkas leitenantas Alfonsas Sklėrius, kartais su savo broliu, žymiuoju akvarelininku Kajetonu Sklėriumi. Jie abu čia tapydavo, liedavo akvareles.

Stanislovas buvo gydytojas, dirbo savo darbą daugiau kaip 60 metų, jaunystėje – chirurgu, vėliau – terapeutu. Barnaule įsteigė ligoninę ir prieglaudą-mokyklą beglobiams vaikams. 1900 m. su kolegomis organizavo Kauno Raudonojo kryžiaus ligoninės statybą. 1953 m. jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio gydytojo vardas. Stanislovas ilgus metus gyveno Paklonių (Poklonių) dvare, kuris buvo netoli Raseinių, be to, mieste turėjo nuosavą namą, savo rentgeno kabinetą.

Broliai Henrikas Petras ir Stanislovas buvo labai panašūs: aukšti, augaloti, pražilę, praplikę, su baltomis trumpomis barzdelėmis ir ūsais. 1942-ųjų liepą Henrikas Petras staiga mirė. Po laidotuvių Stanislovas išėjo pasivaikščioti po Survilų dvaro apylinkes. Eidamas Ringės upelio šlaito taku, pamatė link Putrių skuodžiančią moteriškę, kuri vis atsisukdavo į jį ir žegnojosi. Vėliau jis tai papasakojo namiškiams ir juokė-

Herbas „Lada“.

Tadas Kovaliauskas, mano mamos jauniausiasis brolis, provizorius, vaistų fabrikui „Sanitas“ atidavęs didžiąją savo gyvenimo dalį.

Survilų dvare, grįžus iš Maskvos po Pirmojo pasaulinio karo ir bolševikinio spalio revoliucijos perversmo. Sėdi: Ričardas Skirgaila, Marija Stenpien-Kovalevska, Elena Kovaliauskaitė, Jadvyga Kovaliauskaitė, Henrikas Petras Kovaliauskas, Stefanija Kovalovska-Skirgailienė. Stovi (iš kairės): Jonas Skirgaila, Marija Kovaliauskaitė, Jadvyga-Teklė Urbanovič-Kovaliauskienė, nežinoma panelė, Česlovas Kovaliauskas, antroje eilėje – Andriejus Kovalevskis ir Bogdanas Skirgaila.

si. Suprato, kad ji paskleis gandą, jog jai pasivaideno miręs Henrikas Petras Kovaliauskas. Senatvėje Stanislovas persikėlė gyventi į Kauną. Žaliakalnyje, netoli Prisikėlimo bažnyčios dalį seno medinio namelio stomatologė Ona Mikuckaitė ir Marutka Zubrickienė, Povilo Višinskio dukra, perleido giminaičiams Kovaliauskams. Nors čia buvo labai ankšta, visi šiaip taip sutilpo. Seneliui net skyrė atskirą kambarį. Kauno klinikos jam suteikė terapeuto konsultanto etatą. Senelis Stanislovas dar ilgai dirbo Kauno klinikose.

Liucijonas buvo juristas. Baigęs Maskvos imperatoriškojo universiteto Teisės fakultetą, liko gyventi Maskvoje, ten vedė, turėjo šeimą. Po Rusijoje įvykusio spalio perversmo Maskvoje buvo įmestas į kalėjimą. Stalino teroro metais nuteistas (1937-10-17) ir sušaudytas Kirovo srityje (1937-12-21). Reabilituotas 1990-06-06.

Maksimilijonas Jeronimas – lenkų armijos raitosios kavalerijos veterinarijos tarnybos pulkininkas, Stalino įsakymu nužudytas 1940 m. Charkove. 2007 m. po mirties Lenkijos valstybė jam suteikė brigados generolo laipsnį (pagal Katynės sąrašą Starobelsk, ID 5703). Prieš pat karą jis dar spėjo atvažiuoti iš Lenkijos į Ariogalą atsisveikinti su giminėmis. Matyt, kažką žinojo, nujautė.

Mano giminės istorijoje daug gražių pavyzdžių, kaip reikia mylėti artimuosius, rūpintis kultūra, tarnauti tautos ir valstybės gerovei, nežiūrint iš kur būtų kilęs ar atkeliavęs, ypač jei šimtmečius čia gyvenir dirbi. Bajorų Kovalevskių giminė turėjo tos išminties, kuria dalijosi su visais. Kad Kovalevskių giminės takų ir pėdsakų likučių neužpustytų laiko vėjai, surinkau archyvinių dokumentų faksimiles, nuotraukas, artimųjų prisiminimus.

Angelė Ona JARMALIENĖ
Bajorų Chmieliauskų anūkė

AUKSINĖS VESTUVĖS PASKATINO PRISIMINTI GIMINĖS PRAEITĮ

Chmieliauskų (Chmieliewskių) giminės herbas Jastrzębiec (Naktikowis, Vanagas).

Giminės pradžia – Šiaurės Mazovijoje, Lenkijoje. Pavardė kildinama iš Chmielovo kaimo (liet. – Apyniai), kuris yra Zakročymsko žemėje. Pirmieji žinomi giminės žmonės – Stanislas Ostrolenkos apskrityje (g. 1471 m.), Gžegožas, Zakročymsko seniūno pavaduotojas ir mokesčių rinkėjas (1601-1627 m.), Wojciechas (g. 1669 m.), Adamas, Anžejis, Antonis, Jokūbas, Marcinas, Wojciechas (XVII a. antroji pusė) iš Zakročymsko žemės, Francišekas, Kazimieras, Mateušas, Povilas, Wojciechas iš Polocko (XVIII a.; pastarasis – Polocko miesto burggrafas). Julijanas, Feliksas, Vladislavas, Jozefas – Petranopolio valdų Kauno gubernijoje paveldėtojai, dvarininkai (1882 m.).

1885 m. į Kauno gubernijos, o po metų į Vilniaus gubernijos šlėktos knygas iš viso įrašyti 66 giminės asmenys. Visuose metrikų įrašuose nurodyta, kad Chmieliauskai buvo bajorai, tai patvirtina fondų

„Vilniaus gubernijos bajorų deputatų susirinkimo“ ir „Kauno gubernijos bajorų deputatų susirinkimo“ dokumentai.

Chmieliauskų šeimos genealoginėje lentelėje, 2002 m. gruodžio 11 d. išduotoje Lietuvos valstybės istorijos archyvo (Nr.10R-1081), pirmuoju įrašytas Benediktas Chmieliauskas, gimęs apie 1771 m., gimimo vieta – Balninkai, Molėtų rajonas.

Antanas Chmieliauskas (Angelės senelis) 1896 m. vedė bajoraitę Antaniną Pauliną Lopacinską (giminės herbas *Liubič*).

Jauniausioji jų dukra Liudvika Chmieliauskaitė (Angelės Jarmalienės mama) gimė 1907 m. rugpjūčio 12 d. Liudvikos tėvas mirė, kai jai buvo ketveri, mama – kai suėjo šešeri metai. Penki vaikai tapo našlaičiais, jiems padėjo giminės, vyresnieji vaikai. Sūnus Feliksas vedė turtingą ūkininkaitę. Dvaras buvo parduotas, išmokėtos skolos ir pasogos keturioms dukroms. Liudvika, gavusi savo dalį pinigais, išvyko laimės ieškoti į laikinąją sostinę Kauną. Čia susipažino su Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos raitosios policijos apsaugos karininku Alfonsu Druskiu ir sukūrė šeimą.

Jauna šeima, nusipirkusi iš grafių Godlevskių žemės, pasistatė namą Kaune, atidarė kepyklėlę-parduotuvę. Kaune gimė Angelė, būsimoji Jarmalienė. Kai prasidėjo antrasis pasaulinis karas, Kaune gyventi tapo neramu, ir šeima nutarė išvažiuoti iš Kauno.

Likimo valiai buvo palikti namai, visas užgyventas turtas. Prasidėjo sunkios klajonės po kaimus. Šeima apsigyveno Ukmergės rajone, Antakalnio kaime pas Liudvikos brolių Feliksą Chmieliauską. Alfonsas, kaip buvęs karininkas, turėjo slapstytis.

Nors karas ėjo į pabaigą, aplinkui vyko žudynės. Paskui prasidėjo trėmimai į Sibirą. Visi gyveno baimėje. Namus lankydavo sribai, juos reikėjo maitinti, jie nesikuklino, atimdavo ir paskutinį kąsnį. Naktimis reikėjo priglausti miško brolius.

Laimė šioje šeimoje buvo retas svečias. O vieną dieną namus, tiek metų gyvenusius tik šeimos rūpesčiais, nutolusius nuo politikos, kaip didžiausius priešus apsupo būrys kareivių ir suėmė šeimos tėvą Alfonsą. Namuose kilo sumaištis, tikėtasi blogiausio, kad ištremtų visą šeimą.

Kad neišvežtų į Sibirą, šeima skubiai sugrįžo į Kauną, į užimtus namus, kuriuose atgavo porą

Tai – viena mūsų šeimos archyvinių nuotraukų, kurioje – grafas Mauricijus Ignacas Lopacinskas, kuris vedė 24 metais jaunesnę bajoraitę Celiną Snarskytę. Ji mirė jauna, pagimdžiusi dvi dukras. Grafas daugiau nevedė, vienas užaugino dukras Antaniną Pauliną (ji – Angelės Jarmalienės močiutė) ir Mariją. Išliko toks prosenelių vedybų įrašas bažnytinėje knygoje: „Blogorodnych Mauricija z Lopacinskich junošu 48 liet s Celinoju Snarskoju deviceju 24 liet oboix iz imenija Nidoki“.

kambarėlių. Jau Kaune vaikai baigė mokslus, kūrė šeimas, gyvenimas tapo šviesesnis. Angelė ištekejė už Antano Algirdo Jarmalos ir pagal paskyrimą išvyko gyventi į Panevėžį, gražų lygumų kraštą.

Antanas Algirdas Jarmala kilęs iš Dzūkijos. Nusipelnęs inžinierius, jo projektai, skirti gamtosaugai, įgyvendinti daugelyje Lietuvos vietų. Angelė nemažai metų dirbo automobilizmo ir turizmo Panevėžio skyriaus vadove. Tai buvo Lietuvoje pirmaujantis skyrius. Organizuotos kelionės automobiliais ne tik po Lietuvą, bet ir po demokratines šalis.

Užaugus vaikams, Jarmalų šeima apsigyveno Vilniuje.

Daug laiko šeima skiria visuomeninei veiklai, aktyviai dalyvauja LBKS veikloje. Angelei Jarmalienei

Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos raitosios policijos apsaugos karininkas Alfonsas Druskis.

teko būti Panevėžio skyriaus kanclere, šv. Kazimiero ordino Panevėžio skyriaus vadove. Abu su vyru yra šv. Vaitiekaus (Adalberto) riterių ordino nariai.

Surinkta daug istorinės medžiagos apie giminę, ruošiamas leidinys. Tai - padėka vaikams ir anūkams, kurie, pagerbdami tėvus, šiomet surengė nuostabią auksinių vestuvių šventę.

– Prie jūros Palangoje, rugpjūtį,
Auksinėje vestuvėj Jarmalų
Antano ir Angelės reikia būti,
O damoms ir riteriams tai privalu.

Tokias eiles parašė poetas Gintaras Patackas, kurio tėvai buvo Angelės Jarmalienės mokytojai.

Šventė buvo nuostabi. Ji vyko ant jūros kranto, antruosiuose auksinės poros namuose. Angelė ir

Antanas Algirdas Jarmalai – projektavimo firmos “Gabija” savininkai, sulaukę gražaus amžiaus, antraisiais namais pasirinko Palangą ir įsikūrė Plaušės kvartale, prie Ašarėlės upės tvenkinių.

Rugpjūčio 1-oji – dar ir Angelės gimimo diena. Po lietingos savaitės ji išaušo saulėta, lyg gailėdama gražiai pasipuošusių svečių. O susirinko jų gausus būrys iš visos Lietuvos. Iškilmingą Auksinių vestuvių ceremoniją vedė Kęstutis Ignatavičius – Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos garbės vadas, Kauno ceremonmeisteris. Šventėje dalyvavo Ričardas Kliučinskas – šv. Adalberto (Vaitiekaus) riterių ordino Didysis Komtūras, Gertrūda Kliučinskienė – tautodailininkė, Ordino dama, jų sūnus Laimonas – bajoras, riteris, taip pat bajorų Chmieliauskų palikuonė, dailininkė Elena Bacvinkienė su sūnumi Augustinu, bajorė Zinaida Terentjeva su dukra Irina ir dar daug poros

Smetoniška Kauno pora Liudvika Chmieliauskaitė ir Alfonsas Druskis.

Druskių šeima su giminaitėmis ir aukle.

giminaičių bei draugų.

Šventę surengė jubiliatų vaikai: dukra Sonata – Botanikos ir genetikos katedros profesorė su vyru profesorium Rimantu Daugelavičiumi, verslininkai sūnus Nerijus su žmona Neringa. Vaikai nustebino savo pagarba ir dėmesiu tėvams, šeimai. Šventei marti Neringa sukūrė proginį šeimos žurnalą „Auksinis laikas“. Palangoje visa šeima nuvyko į fotosesiją, kad liktų prisiminimas būsimoms kartoms. Iš miesto centro svečiai limuzinu atvyko švęsti į vilą „Auska“. Auksinė santuokos ceremonija vyko ant jūros kranto, aidint Mendelsono vestuvių maršui. Trys anūkai atnešė aukso žiedus, barstė rožių žiedlapius. Savo sukurta tautine juosta jubiliatu apjuosė G. Kliučinskienė. Buvo sudainuota “Ilgiausių metų”. Šventės metu skambėjo K. Ignatavičiaus atliekama muzika. Kai apgaubė sutemos, vaikai pakvietė visus į eiseną su žibintais prie jūros pasidžiaugti šventiniu fejerverku.

Štai tokiu tapo gražusis karininkas, Stalino valdžios nuteistas 25 metams kalėti, kaip politinis kalinys ir ištremtas į Komi ATSR. Mirus Stalinui, reabilituotas.

Nerijaus JARMALOS nuotraukose: Auksinių vestuvių akimirkos.

Bajorė Rožė Čorba (Róża z hr. Żółtowskich Czorba) su apie 1871 m. siūta suknele. Tai vakarinė „crinolette“ tipo suknelė, kaklą ir pečius dengia tiulis ir nėriniai. Šiam laikotarpiui būdinga trumpa talija, nes dirželis pakeltas į juosmens viršų. Paryškinantys turniūrą sijono šonai puošti raukšliniais ir kutais (nuotrauka iš Izos Broškovskos (Izy Broszkowskiej) rinkinių).

MES IR PASAULIS

Danielis KAMINSKIS

KĄ APIE MADĄ BYLOJA SENOSIOS FOTOGRAFIJOS?

II dalis. 1872–1890 metai

XIX a. 7–8 dešimtmečiuose įvyko dar viena mados revoliucija. Atsirado naujas išradimas, vadinamas turniūra (žodis kilęs iš prancūzų kalbos žodžio *tournure*); tai tam tikra pagalvėlė, dedama po suknele žemiau juosmens iš užpakalio suknelei išpūsti. Ši mada tapo pagrindiniu dviejų dešimtmečių mados bruožu. Pirmosios turniūros atsirado XIX a. 7-ajame dešimtmetyje. Jos buvo panašios į mažas pagalvėles iš pakulų arba ašutų ir buvo pririšamos po krinolinu. Maždaug nuo 1867 m. ją pakeitė „crinolette“, kuri buvo mažo krinolino ir turniūros junginys. Kai aštuntojo dešimtmečio pradžioje krinoletės išėjo iš mados, prasidėjo turniūros karaliavimo laikotarpis.

Išliko gana daug 1870–1890 m. nuotraukų, kurių

datas, sprendžiant pagal sukneles, galima nustatyti maždaug 5 metų tikslumu. Mada per dvidešimt metų kelis kartus keitėsi, todėl tai palengvina nuotraukų datos nustatymą. Norint tai padaryti reikia žinoti visus mados niuansus.

1872–1878 metų mada

Septyniadešimtųjų metų mada, išstūmusi didelius krinolinos, sulaukė ne tik damų, bet ir konservatyviųjų ponų kritikos. Suknelės tapo dar mažiau praktiškos ir nepatogios. Ilgi palankai šlavė dulkes ir purvą, o nepatogūs ir stipriai suspausti korsetai buvo įvairių ligų ir negalavimų priežastis. Be to, madingi pastorinimai ant sėdmenų daugeliui žmonių atrodė keistai ir net vulgariai. Tačiau mada

Antanina Mankovska (Antonina Chłapowska, późniejsza Mańkowska z Brodnicy) maždaug 1875 m. nuotraukoje. Ji apsirengusi oficialioms progoms skirta taftos suknele, kurios apačia puošta tuo laiku labai madingomis klostėmis. Priekyje ir nugaroje ant turniūros ji dėvi surauktas ties klubais dvi prijuostes (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorė Klementina Šembek (Klementyna z hr. Dzieduszyckich Szembek z Poręby-Żegoty) su vizitine suknele (1878 m. mada). Sijono medžiagos perteklius surauktas nugaroje ties keliais ir puošta kokarda. Ant turniūros krinta aksominė juostelė (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

turi savo įstatymus ir, kritikų pykčiui, turniūra greitai paplito visame pasaulyje.

Norint pasiekti trokštamą madingą formą, dėmesys buvo kreipiamas į apatinius rūbus. Jie - tinkamos kūno formos pagrindas. Atsirado visiškai naujo modelio korsetai, kurie gaubė klubus ir pakėlė krūtinę. Be to, buvo stipriai suspaudžiamas juosmuo ir klubai, taip buvo išryškinamas plonas liemuo ir pabrėžiami klubai. Suknelės viršutinė dalis siuvama taip, kad įvairūs papuošimai nestorintų talijos, o ją netgi paplonindavo siūlėmis.

Po korsetu buvo dedama turniūra, kuri truputį priminė krinoliną. Tai iš tiesų buvo maži, įsiūti į audinį ar ažūrinės juostas spyruoklinio plieno lankeliai, nuo klubų palaipsniui išplėsti žemyn. Buvo nešiojamos ir ilgos turniūros, besibaigiančios ties keliais ar net kulkšnimis. Ši konstrukcija buvo labai

lengva ir lanksti, netrukdydavo sėstis. Ant turniūros vilkdavosi apatinį sijoną, kuris dažniausiai buvo priekyje lygus, o nugaroje susiūtas krakmolintų raukinių eilėmis. Jeigu suknelė buvo su šleifu ar puošta raukiniais, tai suteikdavo jai paslankumo (jeigu kartais kas užmintų kraštą). Ant apatinio sijono vilkdavo sagutėmis susegtą, o ypatingomis progomis raišteliais suvarstytą suknelę. Tuo metu buvo madingi trapecijos formos sijonai: priekyje jie krito statmenai, o nugarinė sijono dalis nuožulniai rėmėsi į tvirtesnę pasijonio dalį. Sijonai dažniausiai buvo puošiami juostomis, dekoratyviai surauktomis ant klubų, arba įvairiai sudėtomis klostėmis. Įdomiausia suknelės dalis visgi buvo turniūra, kuri, nepaisant didelio klosčių kiekio, buvo labiausiai puošiama kokardomis, nėriniais, kutais ir žiedais. Vėl tapo madingi blizgantys karoliukai, kristalai, užmiršti nuo Napoleono laikų.

Bajorė Jadvyga Kvilecka (Jadwiga hr. Załuska, późniejsza Kwilecka z Kwilcza) maždaug 1880 m. nuotraukoje. Ji dėvi šio laikotarpio vakarinę suknelę su maža turniūra. Rankovės baigiasi raukiniais, kurie buvo madingais XVIII a. Prancūzijoje (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorė Jadvyga Kvilecka (Jadwiga z hr. Załuskich hr. Kwilecka z Kwilcza) su maždaug 1887 m. kasdienine suknele. Liemuo yra žemesnis nei prieš keletą metų, puošni prijuostė paryškina klubus (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorės Ana Branicka ir Marija Radvilienė (Anna hr. Potocka, późniejsza Branicka z Wilanowa i Maria Biszeta hr. Branicka, późniejsza Radziwiłłowa z Nieświeża). Ponių suknelės atspindi 1878-1883 m. madą: pailgintas juosmuo ir nuleisti žemyn klosčių ir nėrinų papuošimai (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorė Henrika Załuska su dukra Jadvyga (Henryka z Ruckich hr. Załuska z córką Jadwigą) maždaug 1885 m. Ir motina, ir dukra apsirengusios būdingomis šio laikotarpio suknelėmis, kurių sijonai puošti klostėmis ir prijuostėmis (nuotrauka iš Janušo Pževlockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorė Jadvyga Kvillecka (Jadwiga z hr. Zaluskich hr. Kvillecka z Kwilcza) su karnavaline suknele apie 1887 m. Suknelė pasiūta pagal 1655 m. „švedų tvano“ madą: tai rodo sijono kirpimas, dekolte puošimas, pūstos rankovės bei suspaustas juosmuo ir turniūra. Suknelė tikriausiai pasiūta karnavalui Krokuvos siuvyklose, kuriose buvo siuvas tautiniai ir istoriniai kostiumai (nuotrauka iš Janušo Pževolockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Bajorė Ana Branicka (Anna z hr. Potockich hr. Branicka z Wilanowa) maždaug 1887 m. Trijų sluoksnių puoštos medžiagos sijonas remiasi į turniūrą (nuotrauka iš Janušo Pževolockio (Janusza Przewłockiego) rinkinių).

Taip pat grįžo buvę populiarios XVIII a. rankovės iki alkūnių, puoštos sluoksniniais nėriniais.

Svarbus elegantiškos moters akcentas buvo šukuosena. Šiuo laikotarpiu moterys dėvėjo nuleistas ant kaktos mažas ir beveik plokščias kepuraites, kurios atrodė trapios, lengvos. Šį įvaizdį sustiprino aukštai surišti plaukai.

Išlikę to laikotarpio nuotraukos ir suknelių pavyzdžiai liudija, kokį meniškumą ir meistriškumą rodė to meto dizaineriai. Būtent tada buvo kuriami pirmieji mados namai, kurie varžėsi tarpusavyje siekdami tobulo rezultato. Žinomaisi buvo Varšuvoje Boguslavo Herse (Bogusław Herse) mados namai, kurie be pertraukos veikė iki XX a. 4-ojo dešimtmečio.

1878–1883 metų mada

Šis trumpas laikotarpis turniūros istorijoje pasižymi tuo, kad jos beveik nebeliko – ji buvo pakeista maža raukinių pagalvėle, kuri švelniai paryškino moters figūrą. Diržo ir įvairių puošnių aksesuarų nuleidimas žemyn dar labiau pabrėžė moters liemens plonumą ir ilgumą. Sijono medžiagos perteklius, surauktas nugaroje ties keliais, suformuodavo šleifą. Pavyzdžiui, kokarda, kuri anksčiau buvo siuvama aukštai juosmens linijoje, dabar dedama žemiau, ties keliais. Toks

suknelių modelis buvo vadinamas „Princese“. Grįžo į madą „nameliais“ vadinamos skrybėlaitės, kurios nešiotos ant pakaušio ir tvirtintos prie plaukų segtukais.

1883–1890 metų mada

1883 m. vėl tapo madinga turniūra, tik kur kas didesnio dydžio. Suknelės buvo labiau papūstos sėdmenų aukštyje dėl padidintų turniūros lankų. Atsirado trumpos ir labai lengvos ažūrinės turniūros, kurios susispausdavo sėdantis. Raukiniai išskirtinai liko tik vakarinių bei dvaro suknelių puošmena, o kasdienės ir vizitinės tapo kuklesnės. Suknelės juosmuo, nors ir toliau pabrėžė talijos lieknumą, buvo trumpesnis, o juostos ar diržo paraukimas ties juosmeniu dar labiau išryškino klubus. Devintojo dešimtmečio pabaigoje pasikeitė siaurų rankovių forma. Atsirado iškilūs raukiniai ties pečiais ir tai buvo madinga per visą kitą dešimtmetį. 1890 m. laikomi turniūros pabaigos metais, nors nedideli pastandinimai ar mažos pagalvėlės dar buvo nešiojamos keletą metų.

Iš lenkų kalbos vertė Egidijus MATULEVIČIUS (h. Komar).

Krikščioniškosios ikonografijos ženklai ir simboliai galėjo atsirasti Lietuvoje po pirmojo krikšto XIII a. viduryje. Ši problema buvo nagrinėta mažai. Straipsnyje „Krikščioniškų ženklų ir simbolių atsiradimo Lietuvoje XIII–XIV a. prielaidos“ pradėjau analizuoti anksčiausiai pasirodžiusių simbolių objektyvias plėtros priežastis.¹

Lietuvių sakralinė ir valdovų heraldinė ženklų sistemos, apie kurių egzistavimą žinome tik iš monetų bei antspaudų, galėjo būti veikiami Aukso Ordos ir Krymo chanato ženklų sgrafistikos, vėliau – iš Bizantijos per Rusiją plintančių rytų krikščionybės konfesijos ikonografinių ženklų.²

Besikuriančiai valstybei aktualu buvo turėti savitą religinių simbolių ir valdovų išskirtinumo ženklų sistemą. Nesant taikaus sambūvio ne visada buvo paranku naudoti svetimus. Priartėjimas prie Rytų ar Vakarų krikščioniškų konfesijų nešamos kultūros negalėjo likti be pėdsakų, taip pat negalime neigti galimos runų rašmenų įtakos, Romos imperijos provincijose naudotų simbolių. Panašus į bizantišką lygiakryžmį kryžių ženklas Lietuvoje buvo žinomas, naudotas religinėse apeigose, kabučių-amuletų puošyboje nuo II amžiaus. Spėjama, jog apibrėžtas ratu jis galėjęs simbolizuoti dangiškąją ugnį, Saulę. Originalių baltiškų ženklų bei simbolių stilistiką išsaugojo žalvariniai, gintariniai ir rago papuošalai. Daugelio mokslininkų nuomone, jie turėjo betarpišką ryšį su senąja religija, todėl mums yra svarbūs jų meninėje raiškoje naudoti, šiandien pamiršti, APSKRITIMO, KVADRATO, SKRITULIO, TRIKAMPIO, SVAISTIKO (svastikos) ženklai. Taip pat turėtume įminti simbolių kompozicijų – Kvadrato, kurio centre kiauraraštis kryžius apskritime, komponavimas didesniame rate, Švaistiko rate ar kvadrato ir kt. – prasmes. Ne tik atskiri ženklai, bet ir jų kompozicijos byloja apie egzistavusią baltišką simbolių sistemą. Su ja XV a. susidūrė Vakarų ir Rytų krikščioniškų konfesijų misionieriai.

XX a. pradžioje lietuviškojo ornamento kilme domėjosi dailėtyrininkas Paulius Galaunė, kuris pripažino, jog „tarp teorinių mokslų apie meną ornamentas užima visai atskirą ir savarankišką sritį. Gvildenti ornamento kilmę, sekti jo plėtojimąsi, jo savitumus ir svetimas įtakas bei priemaišus, reikštų – rašyti visai atskirą veikalą.“³ P. Galaunė aprašė grafinių (įrėžtinių) geometrinių ornamentų

ŽENKLAI IR SIMBOLIAI

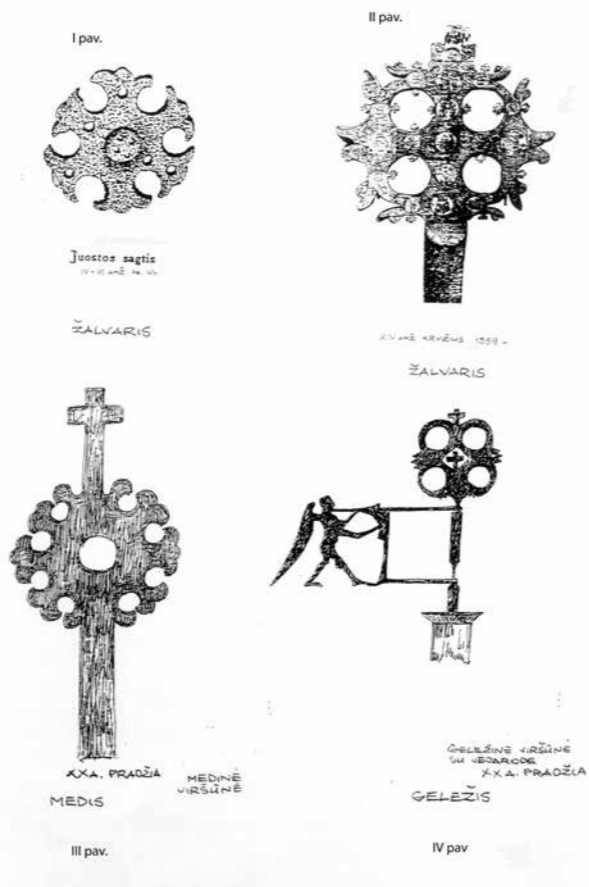
Arūnas KAZYS KYNAS

KRIKŠČIONIŠKŲ ŽENKLŲ TIPOLOGIJA IR PAPLITIMO AREALAS LIETUVOJE XIV–XX AMŽIUOSE

bei ženklų grupę, ją papildė samprotavimais apie mažai tyrinėtus zoomorfinius (gyvulių, paukščių, roplių), floramorfinius (augalų), antropomorfinius dekoratyvius atvaizdus, naudotus žalvario gaminių puošyboje. Prie baltiškojo dekoru savitumų galime priskirti zoomorfinių, floromorfinių, antropomorfinių žalvario, gintaro, rago papuošalų ar ritualinių įnagių ženklinimą papildančiais geometriniais ženklais. Gal todėl susidurta su neįmintomis mįslėmis. Taškas viename ar keliuose apskritimuose senovės Egipte reiškė Saulę. Lietuviai šį simbolį galėjo suprasti kiek kitaip juo buvo ženklinami papuošalai – amuletai, aukojimo įnagiai, tačiau jis pastebėtas ir mirusiųjų kapaviečių organizavime. Mirusiojo laidojimo vieta (Taškas) būdavo apjuosama vienu ar keliais akmenų Ratais, rituališkai ratui suteikiant apsaugos prasmę. Nėra iki galo suplastas tikslas ženklinti Taško apskrityje dekoru apyrankes ar žeberklus, todėl, nagrinėdami baltų sakralinių ženklų kompozicijas, negalime beatodairiškai taikyti žinomas kosmopolitines reikšmes. Kryžinės ir koncentrinės apskritimų konstrukcinės sistemos, vėliau – paukščių, šliužų (žalčių, gyvačių), augalų (aguonų, grybų, lapuočių ir spygliuočių medžių lapų, žiedų) meniniai motyvai, atsiradę I-ame tūkstantmetyje, išliko ir vėlesnių amžių dekoravimo tradicijose, dažnai nesuprantant pamirštų baltų religijos sakralinių ištakų.

Įvairių konstrukcijų ir pavadinimų krikščioniški ženklai Lietuvoje ypač paplito XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje, jėzuitams pradėjus antrąją christianizaciją. Lietuvą užtvindė krikščioniškų ženklų ir simbolių srautai. Šių oficialiai valstybės remiamų kosmopolitinių ženklų įtakai atsispirti buvo sunku.

P. Galaunės nuomone, „geležinių kryžių galų rutuliojimosi sekimas mus vėl priveda prie tos išvados, jog jie, kaip ir mediniai kryžiai, yra mūsų žilosios senovės religinės simbolikos liekana, jie išaugo iš Saulės ir Mėnulio kulto. Ryškiai išplėtotos kryžmos galėjo atsirasti ne anksčiau XVIII a. Iki to laiko buvo vartojami tik Saulės, Mėnulio ir kiti simboliai. Tą mūsų nuomonę patvirtina tas faktas, jog kryžių užbaigos Saulės (antras simbolis virš kryžiaus – A. K.) buvo vartojamos ir medinės. Galima spėti, kad šios pastarosios buvo geležinių užbaigų prototipai“.⁴ Papildant šias mintis, galima teigti,

jog kosmopolitinių ženklų įtakai buvo atsispirta. Meninis ornamentavimas, būdingas seniesiems žalvario gaminiams, vėliau buvo perkeltas į medines ir geležines mažosios architektūros statinių viršūnes (I, II, III, IV pav.). Pateikti pavyzdžiai mus kelia iš IV–III a. pr. Kr. į 1359 m. ir į IX–X a., vėliau panašūs meniniai motyvai mažosios architektūros statinių viršūnėse pasikartoja XX a. pradžioje. Svarbiausia, jog iš amžių glūdumos į krikščioniškąją epochą persikėlė, be P. Galaunės paminėtų SAULĖS, MĒNULIO, ŽVAIGŽDŽIŲ – senojoje religijoje garbintų simbolių, taip pat MEDŽIO, AUGALŲ (gėlių), VĖJO (gamtos jėgų) meninės išraiškos ženklai. Pateikiama mažosios architektūros statinių geležinių viršūnių simbolių tipologinė lentelė (V pav.), t. y. krikščioniškų ikonografinių ženklų, konfesinių naujadarų ir kitų sakralinių ženklų sąvadas, leidžia išpildyti 1912 m. Jono Basanavičiaus nurodymus: „... pirmiausia turėsime iš jos (lietuviškų kryžių ornamentikos) išskirti krikščionių dailės elementus (...), iš dalies pačius ant stogelių stovinčius kryžius bei kryželius, kurių tarpe tačiau nemažai yra tokių, kuriuose, kaip vėliau matysime „krikščioniškos“ išvaizdos nedaug terandasi“.⁵

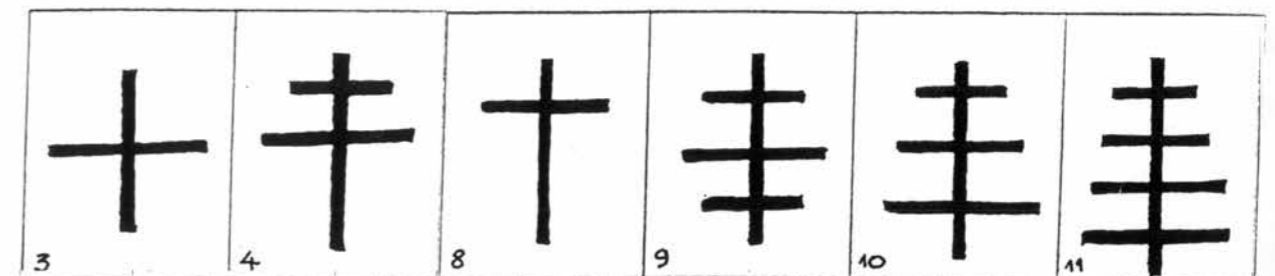
Atskirose lentelėse paaiškinama smulkiau apie ženklų atsiradimo priežastingumą, ištakas. Kosmopolitinių simbolių reikšmes aiškina pasaulyje žinomų autorių ir leidinių argumentai. Ikonografinių ženklų radimviečių žemėlapiai parodo geležinių viršūnių simbolių paplitimą atskiruose Lietuvos regionuose. Ši informacija bus dar ne kartą tikslinama ir papildoma, tačiau susisteminiamas turi padėti besidomintiems mūsų tautos praeitimi ir jos kultūros raida.

LYGIŲ KRYŽMŲ „GRAIKŲ, BIZANTIŠKAS“ KRYŽIUS

Į Lietuvą šis ženklas (I lentelė, 3 pav.) buvo atneštas seniausiai, II–IV a. jis randamas iš Romos provincijų atvežtiniuose žalvariniuose papuošaluose. Įbrėžtas ar kiauraraštis kryžius apskrityje ar kvadratu galėjo reikšti ir simbolizuoti Dangiškąją ir Žemiškąją ugnį, Saulę. IX–X a. lygiakryžmį kryžių populiarino Rytų krikščionybė – rusų stačiatikiai jį buvo pasiskolinę iš Bizantijos imperijos, gausiai naudojo šventyklų dekoravime, jų statybos architektūriniuose planuose.

Istorikai J. Bartninkas, J. Kairys, Z. Duksa teigia: „archaiškiausiai Lietuvos valstybiniu ženklu reikėtų laikyti Algirdo ietigalį su KRYŽELIU LYGIOMIS KRYŽMOMIS“. Kiti mokslininkai – E. Ivanauskas, M. Balčius ietigalį su kryželiu priskiria kunigaikščiams Kęstučiui ir Vytautui: ietigalio, sukomponuoto su kryžiumi, ženklas sutinkamas tikrai Vytautui priskiriamose monetose, R. Kiersnovskio datuojamose 1401–1430 m.⁶

Istorikas A. Vijūkas-Kojelavičius galvojo, jog Lietuvos herbą Vytis – ginkluotą raitelį – pirmas pradėjęs naudoti karalius Mindaugas. „Raitelio skyde jis pridėjęs du kryžius, pažymintčius, jog buvo priimtas krikščionių tikėjimas“.⁷ Autorius savo samprotavimų nepagrindė, todėl jie priimami kaip istorinė versija.

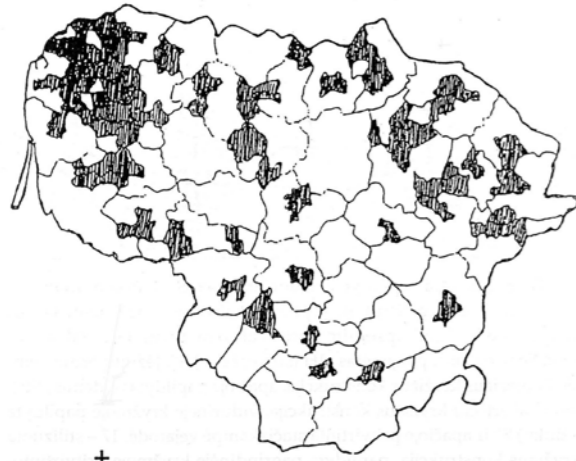
KATALIKIŠKAS, DIDYSIS, KANČIOS, LOTYNŲ, crux immissa KRYŽIUS

Tai kryžiaus ženklas su ilgesniu vertikaliu statmeniu (I lentelė, 8 pav.). Istorikas J. Grinius pripažįsta: „su viešuoju tautos krikštu, kada krikščionybė tapo jau valstybine religija, ne tik galėjo, ir turėjo Lietuvos žemėn ateiti didysis kryžius, statomas kiekvienoje didesnėje krikšto vietoje, ten krikščionybę įvedus. XV–XVI amžiuose jis negalėjo būti populiarus tarp paprastų kaimiečių, nes krikščionybė jų tarpe plito palengva“.⁸

Vienas iš katalikiškų ženklų ir simbolių atsiradimo prielaidų Lietuvoje šalininkas J. Grinius samprotauja: „XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje jėzuitai pradėjo antrąją, bet šį kartą pagrindinę ir sėkmingą Lietuvos christianizaciją. Dviem frontais. (...) Viename ir antrame fronte jėzuitai vartojo skirtingus metodus. Aristokratų protestantizmą stengėsi nugalėti savo moksliniu pranašumu, o pagoniškus kaimiečių papročius sukrikščioninti, iš dalies prie senųjų prisitaikant ar duodant jiems krikščionišką prasmę.“⁹ (1 žemėlapis)

DVIGUBAS NELYGIAKRYŽMIS, KARDINOLŲ, PATRIARCHO, METROPOLIJOS KRYŽIUS

Lietuvos istorijai šis ženklas (I lentelė, 4 pav.) yra ypač svarbus, kadangi susijęs su dviem krikšto procesais ir katalikiškos metropolijos steigimu. Dažnai painiojamas su didžiojo kunigaikščio Jogailos heraldiniu ženklu – DVIGUBU LYGIAKRYŽMIU KRYŽIUMI. Patriarcho kryžius Lietuvoje galėjo atsirasti XIII a. viduryje, Mindaugui tapus karaliumi. Šis ženklas, kitose Europos pakrikštytose valstybėse atsirasdavo pereinant iš stambeldystės į katalikybę, todėl Lietuvoje jis galėtų vadintis KRIKŠTO ŽENKLU. Mindaugo

2 žemėlapis. † Dvigubo nelygių kryžmų (Metropolijos) kryžiaus paplitimas

valdymas ir artėjimas prie katalikybės aprašomas taip: „norėdamas būti pilnateisiu valdovu, Mindaugas padarė dar vieną politinį ėjimą. Jis pasiuntė pas popiežių savo valdžios vyrus ir gavo Inocento IV 1251 m. liepos mėn. 17 d. raštą, kuriuo jam ir jo valstybei suteikiamos šv. Petro nuosavybės teisės. Tai reiškė, kad Lietuva lieka feodališkai aukščiausioje popiežiaus nuosavybėje, jo vasalinėje priklausomybėje. Rašte sakoma, kad valdovas, būdamas ištikimas popiežiui (apaštalu sostui), visada džiaugsis jo globa ir apsauga, ir kad tokias pat teises gaus tos žemės, kurias Mindaugas užkariaus“.¹⁰ Istorikas M. Kondratas rašo: „sunkūs Lietuvos valstybės metai, vienijimosi procesas pasibaigė 1253 m. liepos mėn. 6 d. Mindaugo karūnavimu. Vykdydamas popiežiaus įpareigojimą, Kulmo vyskupas Henrikas, asistuojamas aukštų dvasininkų, patepė Mindaugą šventaisiais aliejais, o Livonijos ordino magistras Andrius uždėjo karaliaus karūną.“¹¹ Karalius Mindaugas įsteigė dvi vyskupystes, atliko visas katalikiškos Metropolijos steigimo procedūras. Kitas viduramžių monarcho karūnavimas aprašomas taip: „Vengrijoje šis ženklas (dvigubas nelygiakryžmis kryžius) buvo paplitęs ir vartojamas jau nuo 1000-ųjų metų, priėmus vengrų karaliui Steponui I-jam krikštą, kurio proga Romos popiežius Silvestras II atsiuntė jam karaliaus vainiką ir patriarchalinį kryžių. Po to dvigubas kryžius, dažniausiai įrėmintas į skydą, vartotas Vengrijos valstybės ženklu ir piniguose“.¹² Nors konkrečių su Mindaugo asmeniu ir jo karūnavimo apeigomis susijusių ženklų neišliko, galima spėti, kad Lietuvos karaliaus krikštas ir karūnavimas buvo toks pats ar panašus į Vengrijos karaliaus Stepono I karūnavimo apeigas. Abiem atvejais Patriarchalinio

(dvigubo nelygiakryžmio) kryžiaus įteikimas reiškė naujos katalikiškos Metropolijos įkūrimą – savotišką šv. Petro nuosavybės teritorinį riboženkli.

DVIGUBAS NELYGIŲ KRYŽMŲ kryžius, turėjęs ypač didelę svarbą lietuvių Metropolijos kūrime ir Lietuvos krikšte, dalinai atliko savo vaidmenį. Ikonografinių ženklų žemėlapyje radimviečių randama visose Lietuvos regionuose, ypač gausu – Žemaitijoje (2 žemėlapis). Šis ženklas buvo XV a. pradžioje statytos (sudegusios 1530 m.) antrosios Vilniaus katedros frontone, Vilniaus miesto herbe, šv. Kristoforo lazdos viršūnėje.

TRIGUBAS NELYGIŲ KRYŽMŲ (I lentelė, pav. 9, 10) kryžius vadinamas „Popiežiaus“ vardu, galėjo atsirasti Lietuvoje apie XVI a. vidurį, nes jo plėtra labai priklausė nuo religinių-politinių srovių (3 žemėlapis). Skirtingai nuo dvigubo nelygių kryžmų kryžiaus, kurio KARDINOLŲ KRYŽIAUS modifikacijoje kryžmų galai užsibaigė augaliniais TRILAPIAIS, šio kryžiaus 7 kryžmų galai buvo nukirsti stačiu kampu. Istorikas P. Ignatkin knygoje „Slovar architekturno restavracionich terminov“¹³ nurodo dvi – ankstyvąją ir vėlyvąją popiežių kryžiaus konstrukcines formas (I lentelė, pav. 9, 10). Ankstyvąją konstrukciją sudaro trys kryžmos, iš kurių vidurinė ilgesnė už kitas dvi lygias horizontalias kryžmas. Tokią išvaizdą patvirtina ir „Krikščioniškų ženklų sąvadas „Kryžiai“ internete“¹⁴, nors kai kurie šaltiniai šią kryžiaus konstrukciją priskiria rusų ortodoksams (sentikiams). Vėlesnė TRIGUBO NELYGIŲ KRYŽMŲ kryžiaus konstrukcija primena eglutės medžio formą.

ĮKYPAS DEŠIMTGALIS KETURIŲ NELYGIŲ KRYŽMŲ kryžius (I lentelė, 11 pav.) yra didžiausia krikščioniškų ikonografinių ženklų sąvade žinoma konstrukcija. Lietuvoje gerokai stilizuota panašaus tipo geležinė viršūnė rasta Kretingos raj., Kartenos miestelyje. Galima spėti, jog XVI amž. vis tvirtiau, išstumdamas ŽYMĖS STULPĄ-MEDĮ į Lietuvos sodžius, bažnytkaimius atnešamas KRYŽIAUS MEDŽIO simbolis, t.y. LOTYNUŲ, KANČIOS ar DIDŽIOJO kryžiaus ženklas. MEDIS senosios baltų religijos ortodoksams išliko šventas, kiek kryžmų, šakotumų jo konstrukcijai bepridėtų, todėl palaiptams atsirado konstrukciniai ir meniniai dvilypumai, kai virš KRYŽIAUS pritvirtinama papildoma viršūnė – Kryžius ar kitoks simbolis, dažnai SAULĖS ar VAINIKO ratas.

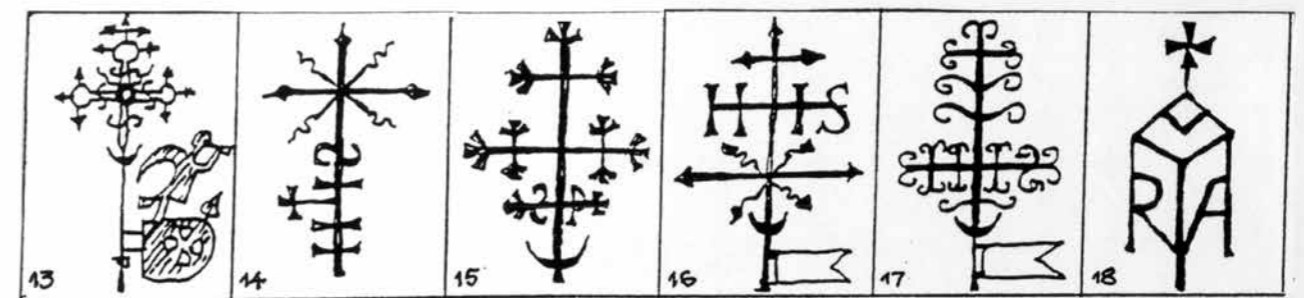
4 žemėlapis. Monogramų tipo simbolių paplitimas

MONOGRAMINIAI ŽENKLAI IR SIMBOLIAI

Jėzuitams pradėjus XVI–XVII a. didžiąją christianizaciją, prireikė naujų konstrukcijų bei meninių simbolių, kuriose dominuotų Jėzaus Kristaus ir šv. Marijos monograminės raidės (II lentelė, 13–18 pav.). Monograma „IHS“ buvo kartu ir jėzuitų vienuolių ordino simboliu. Tai graikiškai rašomo Jėzaus vardo santrumpa, įvairiais laikmečiais reiškus: J(esus) H(ominum) S(alvator) – Jėzus žmonių išganytojas, I(n) H(oc) S(igno) – Tuo ženklu nugalėsi.¹⁵ „IHS“ raidės dažniausiai buvo tvirtinamos prie kryžinių ikonografinių simbolių, vėliau komponuotos apskritimo viduje šv. MARIJOS MONOGRAMOS kartais sudarydavo originalią konstrukciją, kurios pagrindą sudarė „M“ raidė, o viduje išdėstytos kitos raidės sudarė pilno „Maria“ vardo pinutę. Monograminiai simboliai buvo paplitę šiaurės vakarų regione – Žemaitijoje¹⁶ (4 žemėlapis).

ŠIRDIES ŽENKLO SIMBOLIAI

Lenkta geležies juosta, primenanti žmogaus širdį

5 žemėlapis. Rasos lašo, lyros, ovalo, širdies formos geležinių viršūnių paplitimas.
● – rasos lašo, lyros, ovalo formos viršūnių paplitimas.
● – širdies formos viršūnių paplitimas

savo forma ir konstrukcija, buvo patogesnė ir išraiškingesnė „IHS“ monograminių raidžių komponavimui (III lentelė, 19–20 pav.). Išorinis ir neretai vidinis ženklo kontūras buvo puošiamas lapeliais, tiesiais ir vingiuotais spinduliais. Širdies formos simboliai randami tik Žemaitijoje¹⁷ (5 žemėlapis).

RASOS LAŠO SIMBOLIAI

Ši konstrukcija panaši į apverstą širdį. Sakraline prasme galėjo simbolizuoti SKAISTUMĄ (nekaltybę), DANGAUS ir ŽEMĖS santykį (senosios religijos reliktas), kadangi rasa visuomet iškrenta naktį. Rasos lašo kontūras taip pat buvo puošiamas lapeliais, tiesiais ir vingiuotais spinduliais. Kartais, kai simbolio viduryje būdavo komponuojama šv. Marijos monograma, naudoti lenkti spygliai (III lentelė, 21 pav.) (5 žemėlapis).

ŠIRDIES IR RASOS LAŠO SUDVEJINTI SIMBOLIAI

XVIII a. architektūros baroko stilius įtakojo ir mažosios architektūros statinių geležinių viršūnių

puošybą. Širdies formos simboliai, kurių viduryje buvo komponuojama „IHS“ monograma, kartais persipindavo su Rasos simboliu. ŠIRDIES, RASOS ir jų sudvejintus simbolius išradingi meistrai dažnai papildydavo viršuje ar apačioje pritvirtintomis judriomis vėjarodėmis (III lentelė, 22 pav.). Širdies ir Rasos formos viršūnės randamos Žemaitijoje – Kretingos, Mažeikių, Plungės rajonuose (5 žemėlapis).

LYROS IR OVALO FORMOS SIMBOLIAI

Lyros ženklas nuo Antikos laikų simbolizavo dieviškąją harmoniją ir harmoningą dangaus ir žemės ryšį. Į išorę lenktais galais forma lietuviams nebuvo žinoma ir yra akivaizdžiai atvežtinė, tačiau kaip ir Ovalas ar kitokia retai pasitaikanti išraiškos forma, praplėtė monograminių simbolių, konkrečiai raidžių „IHS“ komponavimo galimybes (III lentelė 23–24 pav.). Lyros ir Ovalo formos simboliai buvo puošiami, kaip Širdies ir Rasos, - lapeliais ar spinduliais. Simboliai paplitę Žemaitijoje, Telšių rajone¹⁸ (5 žemėlapis).

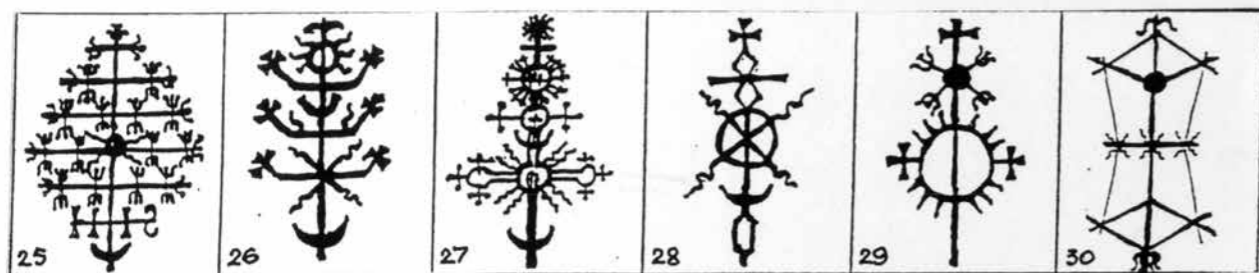
DAUGIAKRYŽMIO KRYŽIAUS (Pasaulio medžio) SIMBOLIAI

Tai didžiausia medžio išorinį kontūrą primenanti geležinės viršūnės konstrukcija. Jos vidinę sandarą sudaro 5–7 horizontalios kryžmos, ilgėjančios iki simbolio vidurio ir trumpėjančios apačioje. PASAULIO MEDŽIO simbolis, jei taip mes vadintume DAUGIAKRYŽMĮ kryžių, neturi nusistovėjusios kompozicijos (IV lentelė, 25–30 pav.). IV–III a. pr. Kr. archeologiniuose radiniuose 4-ių kryžmų kryžiaus viršūnėje tupėjęs paukštis. Retsykiais PASAULIO MEDIS vaizduojamas su viršūnėje komponuojama saule, kamieno viduryje – keliais Mėnuliais. „MEDŽIO“ kryžmos yra papildomai skaidomos vertikaliomis trumpomis kryžmelėmis, todėl gana tankiai meninėmis detalėmis užpildytas ženklų siluetas

6 žemėlapis. Daugiakryžmio kryžiaus – Pasaulio medžio tipo simbolių paplitimas

dangaus fone primena MEDĮ. Baltiškoje PASAULIO MEDŽIO kompozicinėje traktuotėje, viršūnėje dažnai buvo tvirtinamos vėjarodės, vaizdavo sparnuotą Žmogų Angelą. Didelė konstrukcija leido naudoti daug meninių priemonių: kryželių, spindulių tiesiais ir vingiuotais galais, raidžių, skaičių. Kūrėjų meninė fantazija pasireiškė per konstrukcines–menines priemones, nesusietas su MEDŽIO įvaizdžiu. Buvo vaizduojamos susikertančių kryžmų fone keturios saulės, laivo burę primenanti konstrukcija ar sauliu keturiais spinduliais, kryžių, geometrinių figūrų kompozicijos. Tai, deja, nebuvo ikonografiniai ženklai, tačiau turėjo kažkokį sakralinį pagrindą. Vienas seniausių PASAULIO medžio su tupinčiu viršūnėje paukščiu pavyzdys buvo rastas Kazachijoje, kasinėjant sakų (skitų) genties pilkapius, datuojamus I–II a. pr. Kr. Šio archajiško simbolio kompozicinė sandara turi nemažai panašumų su baltiškaisiais Pasaulio medžio simboliais. Floramorfine baltų senosios religijos sudėtis, suteikianti ypatingų galių augalams, ypač medžiams, natūraliai atsispindėjo sakraliniuose krikščionių religijos simboliuose. Archeologė M. Gimbutienė teigė, jog „nuo seno žmonės manė, kad dangus yra kolonos ar medžio – visatos stulpo ar medžio, – jungiančio žemę ir dangų, prilaikomas

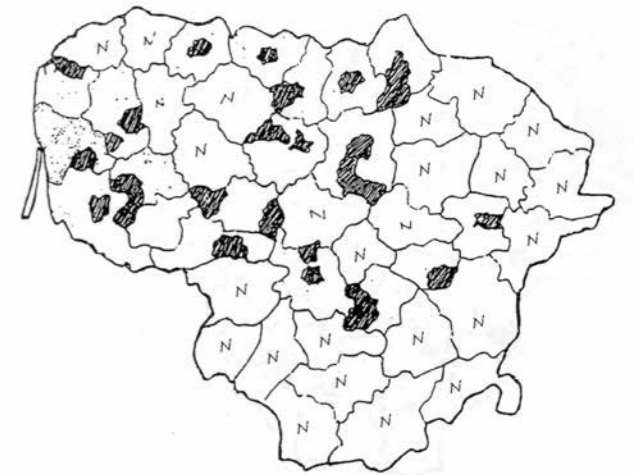

stogas. Kaip spėja (istorikas) Holmbergas, toks tikėjimas yra dar klajoklių kultūros laikų reliktas.“¹⁹

PASAULIO MEDŽIO simbolis, išlaikydamas regioninius savitus bruožus, buvo populiarus Žemaitijoje, Šiaurės, Vidurio ir Rytų Lietuvos regionuose (6 žemėlapis)²⁰.

VAINIKO SIMBOLIS

Šis neikonografinis krikščioniškas ženklas buvo plačiai naudotas mažosios architektūros statinių, ypač medžiu gausiai dekoruotų kryžių puošyboje (V lentelė, 31–36 pav.). Vainikas turėjo galias tradicijas senoje baltų pasaulėjautoje, jo sakralinė reikšmė yra išlikusi iki šiol. Vainikai, plukdomi vandeniu, galėjo spėti likimą, jais buvo puošiami apeiginiai stulpai, vėliau – vainikai aukojami mirusiajam, galop vainikais vainikuojami gyvuliai siejo baltų religijos floramorfines ir zoomorfines tikėjimo ir persikūnijimo prasmes. Ištakos galėjo siekti IX–X a., o atskirame regione, pavyzdžiui, Žiemgaloje, dar anksčiau. Nupjauti augalai, medžių šakos, javai senovėje buvo aukojimo apeigų pakaitalai. Kruviną gyvulių augintojų paprotį pakeitė ilgalaikės žemdirbių tradicijos, kurios, deja, ilgą laiką buvo persipynusios. Augalų vaizdavimas yra susietas su RATU, kuris gali būti dangiškos ar žemiškos kilmės. VAINIKAS, apibrėžtas Saulės ratu, galėjo turėti vienokią, o apibrėžtas APSAUGOS apskritimu – kitokią reikšmę. Saulės ratu apibrėžtas ir, reikiama sakralizuotas, Vainikas simbolizavo Laime, Pastovumą, Gerbūvį, gi laidojimui, kitoms panašioms reikmėms skirtas – kūno apsaugai, sielos ramybei. Gal todėl vainikų pynimui buvo naudojami žydintys, lapojantys augalai – mirusiuosius labiau saugojo spygliuočiai. Tokią Vainiko simbolio paskirtį liudija istorikas S. Daukantas, teigdamas: „lig ugnies neįnešus, vainikas pro stogą iškištas saugojo namus nuo viso pikto“. Istorikė N. Laurinkienė rašo: „Per Sekmines vainikuojami gyvuliai. Tai daroma, matyt, panašiais tikslais kaip ir žemdirbystėje – vaisingumo ir apsaugos sumetimais. Vainikas ir apskritimas yra giminingi simboliai. Vainikas galėjo atlikti sakralaus objekto vaidmenį. Jis žymi žmogaus ir kitų gamtos objektų subordinaciją dangiškajai kosmoso sferai, saugoja jį nuo pikto jėgų, laiduoja vidinę tvarką“.²¹ XIX a. pabaigoje A. Meržinskis aprašo KUPOLINĖS šventės apeigas Veliuonos,

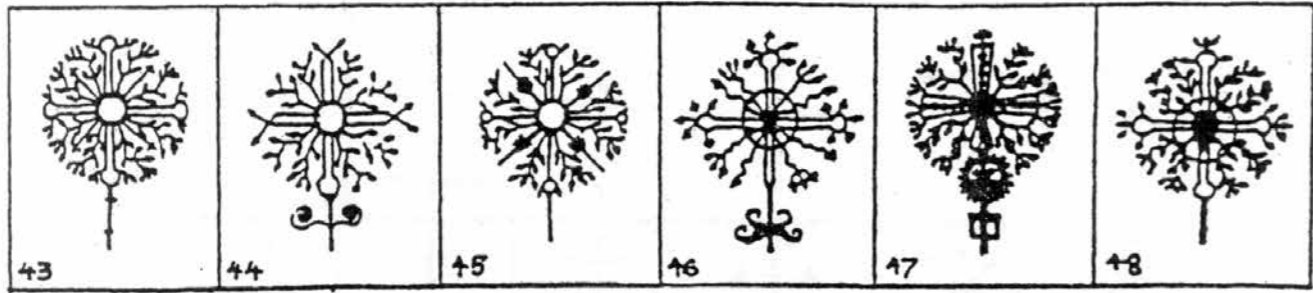
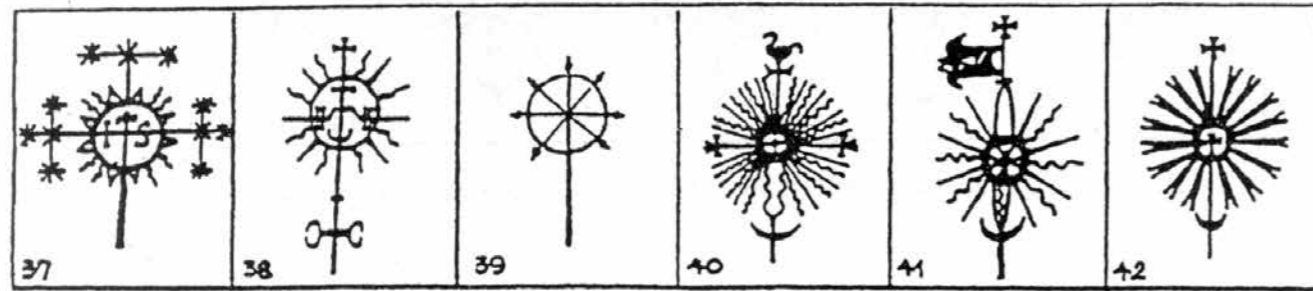
7 žemėlapis. Vainiko simbolio paplitimas

Širvintų, Būdviečių apylinkėse. Buvo puošiami lauko gėlėmis aukšta kartis, vadinama „KUPOLIS“, kurią įkasdavo javų galulaukėje ir pakaitomis dvi naktis saugodavo jauni vaikinai bei merginos. Stengtasi vainiką vieniems iš kitų pavogti.^{22 23} Vainiko simbolis yra paplitęs Šiaurės, Vidurio ir Pietvakarių Lietuvos mažosios architektūros paminklų – kryžių viršūnių puošyboje. Rastas Raseinių, Jurbarko, Kaišiadorių, Kauno, Joniškio, Pakruojo, Pasvalio, Biržų, Radviliškio, Panevėžio, Molėtų, Ukmergės, Širvintų, Šilalės, Kretingos, Šilutės rajonuose (7 žemėlapis).

XIV a. krikščionių katalikų liturgijoje pradėtas vystyti ERŠKĖČIŲ vainiko, kaip šventos relikvijos kultas²⁴, vaizduotas nupintas iš smulkių šakelių su spygliais, neturi nieko bendro su aprašomuoju lietuvišku Vainiko simboliu.

SAULĖS SIMBOLIS

Lietuvoje labiausiai paplitęs Dangaus šviesulio simbolis, sujungtas APSKRITIMO (ratas) ir ŠVIESULIO (spinduliai) ženklais (VI lentelė, 37–42 pav.). Išliko mažai pasikeitęs nuo priešistorinių laikų ir bronzinių papuošalų meninės stiliškos, Lietuvoje naudotos nuo IV–V a. Krikščionybėje Saulės simboliką sąlygojo Saulės kultas Graikijoje ir Romoje. Kopyltstulpių ir stogastulpių viršūnėse buvo gaminami iš medžio. Išlikę pavyzdžiai leidžia teigti, kad medžio pjaustyme, gręžime buvo kartojama archajiškoji vaškinių ruošinių metalui lieti technologija. Plastiškesnėje medžiagoje – geležyje taip pat išliko nemažai medžio pjaustymui, gręžimui būdingų priemonių. Tai iš esmės vienijo

visas tris papuošalų ir buities reikmenų gaminimo technologijas ir jų išgaunamas menines priemones. Istorikas G. Beili rašė: „Visuotinos dievybės simbolis Saulė dažnai buvo vaizduojama rato pavidalu. Pati paprasčiausia Saulės simbolio išraiška – ratas padalintas į keturis lygius segmentus. Spinduliai keitė stipinus, o centras, kaip ir visas apskritimas, buvo skaitomi tobulais“.²⁵ Kaip tik ši Saulės simbolio dalis krikščionių religijos tapo labiausiai sakralizuota, centre buvo iškertamos Jėzaus monograma „IHS“ ar kryželiai. Saulės simboliai nuo Ugnies ženklo – kryžiaus apskritime skyrėsi apie centrą išdėstytais vidiniais koncentriniais ratais, lyg surišančiais gausius vidaus spindulius – stipinus. Tamsus centras (taškas ir apskritimai) buvo suvokiami kaip NEMIRTINGUMO, AMŽINUMO ženklai. Neturint aiškios tipologijos, SAULĖS IR VAINIKO simboliai buvo vadinami vienu – „Saulučių“ pavadinimu. Akylesnė meninė analizė leido parodyti šių simbolių išskirtinumą ir paplitimo lokalizavimą. Randami visoje Lietuvos teritorijoje (8 žemėlapis).

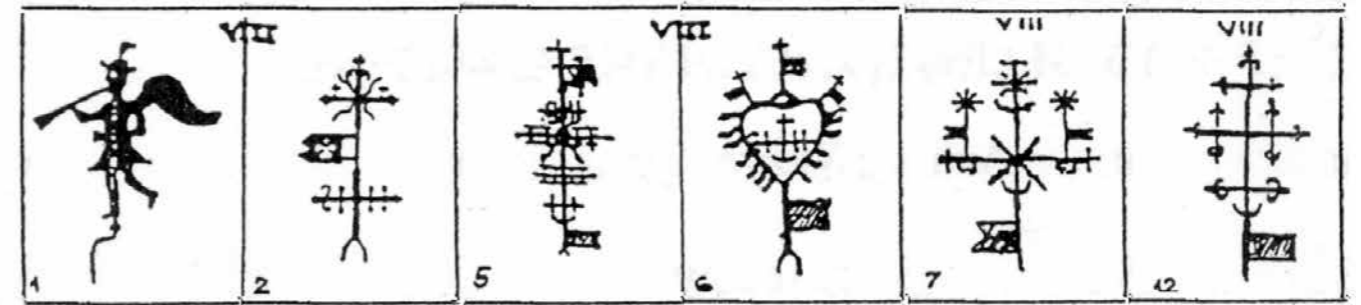
MEDŽIO LAJOS ar KRYŽIAUS MEDŽIO SIMBOLIAI

Taip sąlygiškai pavadinti šiaurės ir rytų Lietuvos regionuose paplitę kryžiaus ir medžio lajos konstrukciniai bei meniniai simboliai (VII lentelė, 43–48 pav.). Krikščionių ikonografijoje šis ženklas

vadinamas KRYŽIAUS MEDŽIU ir dažniausiai aptinkamas Vokietijoje ir Italijoje. Tai – „kryžius, išpuoštas lapais, žiedais ir vaisiais, simbolizuojančiais pergalę prieš mirtį. Kartais lapuotas ar vaisiais apkibęs medis su Nukryžiuotuoju asocijuojasi su pažinimo medžiu rojuje. Europoje žinomas nuo V amžiaus“.²⁶ Lietuvoje galėjo būti populiarus dėl ryšio su senoje baltų religijoje egzistavusiais tikėjimais apie mirusiųjų žmonių sielų persikėlimą į augančius medžius bei augalus (floramorfizmas). Dažnai kalvių darbo geležinės viršūnės būdavo dekoruojamas iš tarpkryžmų „augančiomis“ šakomis taip gausiai, jog centre konstrukciją laikantis lygių kryžmų kryžius tapdavo panašus į medžio kamieną su lapija. Šio

8 žemėlapis. Saulės simbolio paplitimas

tipo koplytstulpių ir stogastulpių geležinės viršūnės – paplitusios Rokiškio, Kupiškio, Zarasų, Ignalinos, Utenos, Anykščių, Panevėžio, Biržų, Pasvalio rajonuose – t. y. šiaurės, vidurio ir šiaurės rytų Lietuvos regionuose (9 žemėlapis). Vienintelis MEDŽIO LAJOS geležinis simbolis rastas Tauragės apylinkėse, turi išlikusią datą „1863“, gal sukilimo pažymėjimui?

GELEŽINĖS VIRŠŪNĖS SU VĖJARODĖMIS

Koplytstulpių ir stogastulpių sakralinių simbolių – geležinių viršūnių kompozicijose tvirtinta judri vėjarodė yra išskirtinis reiškinys (VIII lentelė 1, 2, 5, 6, 7, 12; II lentelė 13, 16, 17; III lentelė 19, 20, 24; V lentelė 33, 35; VI lentelė 41). Spėjama, jog vėjarodė senovėje galėjusi atstovauti su jūra susijusių baltų genčių – kuršių, žiemgalių pasaulėjautą. Vėjarodės populiarumas pajūryje ir Žiemgaloje paaiškinamas gentainių dalyvavimu jūrų žygiuose, kurie yra pakankamai plačiai aprašyti Lietuvos publicistikoje, - žvejyboje, „vaisbūnavime“ (prekyboje), vėjo varomose valtyse. Baltų genčių vardai minimi Baltijos jūros pakrančių gyventojų nuo VIII–IX a.

rašytuose metraščiuose.^{27 28 29 30} Galima prielaida, jog skandinavų vikingai, atplaukę į Lietuvos, Latvijos pajūrį, Rygos įlanką ir Dauguvos upės žiotis, tolesniam keliui upėmis link Juodosios jūros galėjo keistis su vietos gyventojais jūrinius ir plokščiadugnius upinius laivus. Vėjarodė iki XVII a. galėjo būti medinė, kokios yra buvusios ir Estijos pajūrio ir salų gyventojų naudotos.³¹ Lietuvoje archaiškas vėjarodės pavadinimas „vėlukas“, „vėlunga“ susišaukia su kitokią reikšmę turinčiais žodžiais „veliuoka“ (dvasia, vauduoklis).³² Lietuvių mitologijoje ir tautosakoje vėjas susijęs su vėjapačio vardu (vėjų dievu), judriu dievų pasiuntiniu ar jų valios vykdytoju. Kaip meninis elementas, pritaपęs prie krikščioniškų ikonografinių simbolių konstrukcijų, nebuvo baltų etnokultūros tyrinėtojų pastebėtas. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad funkcionalusis vėjo reliktas geležinių viršūnių kompozicijose liko svetimkūniu. Vėjarodė randama viršūnės viršuje, apačioje, po dvi – keturias vienoje viršūnėje, kartais dalinanti kryžiaus simbolį pusiau. Jos plokštumoje buvo vaizduojami sparnuoti žmonės Angelai, mitinių gyvūnų galvos, žuvis, paukščiai, kirveliai, plaktukai, „juodieji angelai“, iškertamos

9 žemėlapis. Medžio simbolio paplitimas

10 žemėlapis. Viršūnių su vėjarodėmis paplitimas Lietuvos teritorijoje

datos, užrašai, ženklai bei simboliai.

Vėjarodės geležinėje viršūnėje plėtra ir stilistika pajūrio³³, šiaurės ir vidurio³⁴ bei rytų Lietuvos³⁵ regionuose yra išnagrinėta ir publikuota (10 žemėlapis).

Į Lietuvos mažosios architektūros paminklų puošyboje naudotų simbolių ir ženklų tipologijos sąvadą geležinės viršūnės su vėjarodėmis įtrauktos kaip originalios, regioninę specifiką išlaikiusios, turėjusios savitą konstrukcinę ir meninę išraišką architektūnos, dekoravimo priemonės. Tipologijos lentelėse jos eksponuojamos greta įprastinių ikonografinių ženklų, nors dažnai buvo komponuojamos su beveik visais konstrukciniais geležinių viršūnių tipais.

Išvados

Šis straipsnis tik bendrais bruožais bando atsakyti į 1912 m. išsakytą J. Basanavičiaus mintį: „Neturint datų, tų dailės paminklų tyrinėtoji bus sunku ką nors iširti tiek apie jų stilius, tiek ir ornamentikos evoliuciją – to reikia labai gailėtis. Bet vis dėlto ilgai, be abejo, turės atsirasti koks mokslo vyras, kuris lietuvių kryžiais, savo forma ir ornamentais tiek daug naujų motyvų dailėn įnešusiais, plačiau užsiims ir juos tobuliau, negu man galima buvo, ištirs. O to jie būtent labai yra verti, nes juose sulig šiol liekti didi prosenovės lietuvių tautodailės dalis“.³⁶

Straipsnyje naudoti piešiniai – *autorias*.

Naudota literatūra:

¹Kynas A. Krikščioniškų ženklų ir simbolių atsiradimo Lietuvoje XIII–XIV a. prielaidos. *Autorias rankraštis. Liaudies kultūra*.

²Ivanauskas E., Balčius M. LDK lydiniai ir monetos nuo 1387–1495 m. V. 1994., P. 90.

³Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. K., 1930., P. 22.

⁴Ten pat, P. 229.

⁵Jaroševičius A. Lietuvių kryžiai. Įžanga J. Basanavičiaus. V., 1912., P. 21.

⁶Ivanauskas E., Balčius M. LDK lydiniai... P. 42.

⁷Vijūkas-Kojelavičius A. Lietuvos istorija. V., 1989., P. 140. LDK herbas.

⁸Grinius J. Lietuvių kryžiai ir koplytėlės. Roma, 1970., P. 62.

⁹Ten pat, P. 65.

¹⁰Lietuvos istorija I. II leidimas. V., 1986., P. 40.

¹¹Kondratas M. Lietuvių tautos ir valstybės istorija. I d., V., 1994, P. 103.

¹²Bartninkas M. Lietuvos Vytis. P. 85.

¹³Slovarj architekturno-restavracionich terminov. Kij., 1990., P. 72–73.

¹⁴X. A. Compendium of Crosses. Kryžių sąrašas. (il.) <http://www.amulet.co.uk/symbols/crosses/array.html>

¹⁵Ramonienė D. Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. V., 1997., P. 164.

¹⁶Kynas A. Žemaitijos mažosios architektūros statinių geležinių viršūnių meniniai ypatumai. *Tautodailės almanachas – metraštis*. Nr. I., 1997. P. 34–39.

¹⁷Ten pat P. 31–32 il.

¹⁸Ten pat P. 33–34 il.

¹⁹Gimbutienė M. Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene. V., 1994., P. 68–94.

²⁰Kynas A. Žemaitijos mažosios architektūros statinių geležinių viršūnių meniniai ypatumai. *Tautodailės almanachas – metraštis*. Nr. I., 1997. P. 34–39.

²¹Laurinkienė N. Vainiko simbolika lietuvių tautosakoje. *Mokslas ir gyvenimas*. 1987, Nr. 6, P. 32.

²²Kušner (Knišev). *Etničeskije teritorii i etničeskije granici*. M. 1951., P. 181 citata iš

²³Meržinski A. *Ramovė*. 1899., P. 429–430.

²⁴Ramonienė D. Krikščioniškosios ikonografijos žodynas. V., 1997., P. 106.

²⁵Beili G. *Poterianij jazyk simbolov*. M. 1996., P. 127.

²⁶Becker U. *Simbolių žodynas*. V., 1995., P. 123.

²⁷Mickevičius A. Kuršiai vikingų epochoje. *Mokslas ir gyvenimas*. 1987., Nr. 1, P. 15.

²⁸Zinkevičius Z. *Lietuviai ir kuršiai*. *Mokslas ir gyvenimas*. 1987., Nr. 2, P. 27.

²⁹Tautavičius A. Kuršių kilmės beiškant. *Mokslas ir gyvenimas*. 1985., Nr. 8, P. 15.

³⁰Dundulis B. *Normanai baltų kraštuose*. *Mokslas ir gyvenimas*. 1977., Nr. 4, P. 32–34.

³¹Kynas A. *Talino vėjarodės (Estijos kaimų)*. *Liaudies kultūra*. 1997, Nr. 4, P. 52–55.

³²Sereiskis B. B. *lietuviškai – rusiškas žodynas*. K. 1933, P. 1051.

³³Kynas A. *Vėjarodės pajūrio koplytstulpių ir stogastulpių viršūnėse*. *Liaudies kultūra*. 1995, Nr. 4–5, P. 19–31, P. 22–29.

³⁴Kynas A. *Vėjarodės šiaurės ir vidurio Lietuvos mažojoje architektūroje*. *Liaudies kultūra*. 1997, Nr. 1, P. 36–44.

³⁵Kynas A. *Vėjarodės rytų Lietuvos architektūros paminkluose*. *Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 1, P. 36–40.

³⁶Jaroševičius A. *Lietuvių kryžiai*. Įžanga J. Basanavičiaus. P. 29.

Bajorė Anna Rimeikienė.

SUKAKTYS

Žilvinas RADAVIČIUS

herbo *Rudnica* bajoras

BAJORĖS ANNOS VEIKLA DOMINA IR JAUNUS, IR PAGYVENUSIUS

Šiais metais LBKS signatarė, herbo „Trąby“ Lietuvos bajorė Anna Rimeikienė iš Kowzanų giminės šventė gražų jubiliejų.

Džiaugiamės, kad mūsų Sąjungoje yra tokių garbingų, inteligentiškų, intelektualių asmenybių kaip bajorė Anna, kuri drauge su kitais bajorų palikuoniais, vediniais gilios pagarbos Lietuvos istorinei praeičiai ir siekiančiais mūsų šalies dvasinio atgimimo, atkūrė LBKS ir aktyviai puoselėja bajorų kultūrą, istoriją, noriai diegia patriotizmo dvasią moksleiviams bei gimnazistams. Už tai ji buvo apdovanota ne tik LBKS, bet ir Vilniaus Senamiesčio vidurinės mokyklos Padėkos diplomais, aprašyta žiniasklaidoje¹.

Nuopelnus Bajorų sąjungai atspindi ir kiti jos darbai: 1996 m. drauge su profesoriumi Tadeuszu Kowzanu iš Prancūzijos parašė istorinę knygą apie Kowzanų giminę², daugiau nei dešimt metų tvarkė 1863 m. sukilėlių kapus Vilniaus Antakalnio Karių kapinėse, puoselėja bajoriškų antkapių atkūrimo tradiciją – 1997 m. Vilniaus Rokantiš-

¹Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga. Padėka. Bajorų rūmai, Trakų Vokė, 2009 09 06 Vilniaus Senamiesčio vidurinė mokykla. Padėka. Vilnius, 2015. Leszek Rodziewicz. *Rzeczpospolita Obojga Narodów - śladami jej patriotów*. //Gazeta Patria. 2015. Nr. 5. P. 5-6. LBKS. Bajorystės pripažinimo aktas Nr. 012.

²Tadeusz Kowzan, Anna Rimeikienė. *Z dziejów jednego rodu (Kowzanowie herbu Trąby) w powstaniu styczniowym na Ziemi Wileńskiej*. Wilno-Caen, 1996.

kių kapinėse savo tėvams ir broliui pastatė antkapinius paminklus su herbu „Trąby“, o 1863–1864 m. sukilimo 150-ųjų metinių proga Naujojoje Vilnioje Rytų gatvėje esančiose kapinėse įamžino savo prosenelių Rozalijos ir Jozefo (1863–1864 m. sukilimo dalyvio) Kowzanų, jų dukros Annos Bronislawos Kowzan –Dolženko (A. Rimeikienės senelės) atminimą³.

1998 m. rudenį A. Rimeikienė su žurnalistu, rašytoju, visuomenės veikėju Jerzy Surwiło (1941–2009) ir Lenkijos Respublikos ambasados Vilniuje karo atašė pavaduotoju Sławomiru Molsu, Trakų istorinio nacionalinio parko direktoriumi Gintaru Abaravičiumi ir jo pavaduotoju Algimantu Stankevičiumi aplankė Trakų rajono teritorijoje, Miciūnų kaime esančią 1830–1831 m. sukilime dalyvavusių ir carinės valdžios sušaudytų 200 kilmingų Vilniaus universiteto studentų galimos egzekucijos vietą⁴. Ne kartą A. Rimeikienė visuomenėje kėlė šio įvykio ištyrimo ir nužudytų studentų įamžinimo būtinybę, tačiau iki šiol nesulaukė prideramo palaikymo.

Besidaruodama Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), A. Rimeikienė surado keturių šimtų 1863–1864 m.

³Jan Lewicki. *Strażniczka pamięci rodu Kowzanów / Tygodnik Wileńszczyzny* / 2014 04 24-30. Rota. P. 7.

⁴Jerzy Surwiło. *Echa Powstania Listopadowego w Miciunach*. //Kurier Wilenski. 1998 10 08. Nr. 194. P. 9

Šeimos herbas Trąby.

kienė ne tik rašo istorinius straipsnius, bet ir teikia vertingos informacijos apie bajorus ir inteligentiją žurnalistams⁶. Vienas iš jos parašytų straipsnių yra „Italo studento žygdarbis Lenkijos-Lietuvos 1863 m. sukilime“. Autorė pristato Maskvos universiteto studentą italą Floriano D'Artiuzi, buvusį kunigo Antano Mackevičiaus (Antoni Mackiewicz) adjutantu ir kovojusį jo vadovaujame būryje, kurio išdininko pareigas ėjo bajoras, buvęs Šiaulių gimnazijos mokinys, 22 metų amžiaus Julijonas Radavičius (Julian Rodowicz)⁷. A. Mackevičius carinės valdžios sprendimu sušaudytas, F. D'Artiuzi ir J. Radavičius-ištremti į katorgą Sibire.

Nemažiau vertingas A. Rimeikienės darbas 1863–1864 m. sukilimo tema yra „Didžiosios Britanijos pavaldinys 1863 m. sukilime“. Skaitytojai sužino apie Didžiosios Britanijos piliečio, 34 metų bajoro Džono Biornso veiklą Augustavo gubernijoje. Sukilėlių revoliucinė vyriausybė suteikė jam įgaliojimus vykdyti bausmes asmenims, išdavusiems sukilėlių organizacijas, būrių stovyklaviečių vietas. Jis organizavo 12 baudėjų būrį. Carinė valdžia juos vadino „žandarais-korikais“⁸.

Dž. Biornsas buvo apsigyvenęs Suvalkuose. Rychlevskio (Rychlewski) ir Šukevičiaus (Szukiewicz) vadovaujamuose būriuose kariavo prieš rusų kariuomenę. Buvo suimtas ir ištremtas į katorgą 6 metams⁹.

LVIA A. Rimeikienė surado įdomius dokumentus apie

sukilime dalyvavusių ir į Rusijos gilumą ištremtų moterų sąrašus, kuriuos savo knygoje apie Vilniaus istoriją išspausdino istorikas, buvęs Lenkijos Respublikos ambasados Vilniuje I sekretorius Piotras Wdowiak⁵. Tokiu būdu ji ne tik reprezentuoja bajorų kultūrą, bet ir prisidėjo prie istorijos mokslo.

Įdomu, kad A. Rimeikienė ne tik rašo istorinius straipsnius, bet ir teikia vertingos informacijos apie bajorus ir inteligentiją žurnalistams⁶. Vienas iš jos parašytų straipsnių yra „Italo studento žygdarbis Lenkijos-Lietuvos 1863 m. sukilime“. Autorė pristato Maskvos universiteto studentą italą Floriano D'Artiuzi, buvusį kunigo Antano Mackevičiaus (Antoni Mackiewicz) adjutantu ir kovojusį jo vadovaujame būryje, kurio išdininko pareigas ėjo bajoras, buvęs Šiaulių gimnazijos mokinys, 22 metų amžiaus Julijonas Radavičius (Julian Rodowicz)⁷. A. Mackevičius carinės valdžios sprendimu sušaudytas, F. D'Artiuzi ir J. Radavičius-ištremti į katorgą Sibire.

Vilniaus šv. Jokūbo bažnyčios indėlį 1863–1864 m. sukilime. Šioje bažnyčioje veikė labdaringa šv. Vincento de Paul organizacija, kuri iš tikrųjų rėmė sukilimą. Draugijos veikla buvo išaiškinta, jos nariai (įskaitant ir 11 kunigų) nuteisti ir ištremti į katorgą Sibire¹⁰.

A. Rimeikienės vardas figūroja eilėje istorinių knygų ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. J. Surwiło išleistoje biografijų apie Vilniaus ir Vilniaus krašto inteligentiją po 1944 metų knygoje aprašytas ir jos gyvenimas, nurodoma bajoriška kilmė¹¹. Profesorius, Vilniaus garbės pilietis, buvęs JAV prezidento Jimmy Carterio patarėjas saugumo klausimais Zbigniewas Brzezinskišią knygą padovanojo JAV Kongreso bibliotekai¹². Profesorius Z. Brzezinskiš ir A. Rimeikienė palaiko dalykinius ryšius. Buvusio Lenkijos Respublikos generalinio konsulo Vilniuje, profesoriaus Mieczysław'o Jackiewicziaus išleistame lenkų biografiniame žodyne galima surasti trumpą A. Rimeikienės biografiją¹³, Jano Ciechanowicz enciklopedinio pobūdžio knygoje apie bajorus aprašoma visa bajorų Kowzanų giminė¹⁴.

2003 m. Baltijos televizijos laidoje „Arbata su citrina“ buvo parodytas reportažas apie A. Rimeikienę, trumpai pristatyta jos giminės istorija (dokumentinę medžiagą parengė žurnalistė Beata Čičkauskaitė–Nicholson, laidą vedė Ieva Kašauskaitė, prodiuserė Jurga Pukenytė).

A. Rimeikienė yra visuomeniška, energinga bajorė. Jos mintys, darbiniai įgūdžiai bajorų kultūros srityje gali būti panaudoti LBKS projektinėje veikloje tiek rengiant edukacines paskaitas apie 1863–1864 m. sukilimą, tiek pradedant istorinį tyrimą apie nužudytus Vilniaus universiteto studentus. Labai įdomus moterų dalyvavimo šiame sukilime faktas, kuris nepakankamai ištyrinėtas. Mažai žinoma apie F. D'Artiuzi bei Dž. Biornsą.

A. Rimeikienės veikla aktyviai domisi ir jos šeimos nariai – vyras Vytautas, inžinierius, dukra Jūratė Overlingienė, žinoma žurnalistė, anūkė Evelina, Edinburgo (Didžioji Britanija) universiteto absolventė, elektronikos-informatikos srities inžinierė, neuroinformatikos mokslų magistrė.

Viliuosi, kad šis straipsnis paskatins LBKS vadovybės susidomėjimą A. Rimeikienės veikla, kad drauge su ja bus įgyvendintas ne vienas su XIX a. bajorijos veikla susijęs edukacinis-visuomeninis projektas.

¹⁰ Autorius nenurodomas. Kara za dobroczynnośc. //Gazeta katolicka „Spotkania“. 1998 02 16-28, Nr. 4. P. 11.

¹¹ Jerzy Surwiło. Zostali tu z nami na dobre i zle : losy przedstawicielei przedwojennej inteligencji Wilna i Wileńszczyzny po 1944. Wilno, 2000. P. 223-227.

¹² Jerzy Surwiło. To wszystko było, jest w Wilnie. Wilno, 2000. P. 302.

¹³ Mieczysław Jackiewicz. Polacy na Litwie 1918-2000. Słownik biograficzny. Warszawa, 2003. P. 147.

¹⁴ Jan Ciechanowicz. Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego. To III. Rzeszow, 2001. P. 417-419, žr. prieduose esančią Kowzanų giminės genealogijos schemą bei knygos apie Kowzanus titulinį lapą.

IŠ ARCHYVŲ

1919-1939 METŲ LIETUVOS DVARŲ IR DVARELIŲ SĄRAŠAS

2007 metais parengė prof. Jerzy Żenkiewicz (Lenkija, Torunė, M. Koperniko universitetas). Lietuviškasis variantas – prof. Vytauto O. Virkau (JAV).

Pavardė, vardas	Dvaras, dvarelis, palivarkas	V alsčius, paštas	Apskritis
Rimgaila Stanislovas	Peliškės	Viešniai	Mažeikių
Rimgaila Zigmantas	N.Gilvyčiai	Kuršėnai	Šiaulių
Rimkevičius Antanas	Girdiškė	Panevėžys	Panevėžio
Rimkevičius Juozas	Vadakliai	Panevėžys	Panevėžio
Rimkevičienė Valerija	Nurkiai	Telšiai	Telšių
Ryba Jonas	Ronbaniai		Biržų
Rozen Petras	Gačėnai	Gačėnai	Utenos
Rozenbergas Kušelis	Penkėnai	Kybartai	Vilkaviškio
Rubaževičius V.	Selėnai	Kuršėnai	Šiaulių
Rudavičius B.	Padegliukai	Šiauliai	Šiaulių
Rudavičius Kazimieras	Gyvoliai	Viešniai	Mažeikių
Rupeikaitė Liucija	Kukiai	Seda	Mažeikių
Rusockis Arnoldas	Penkiniai	Vilkaviškis	Vilkaviškio
Rustejko Valerijus	Terespolė	Gudziūnai	Kėdainių
Ruščicas Gideonas	Bekapiai		Ukmergės
Ruščicas Gideonas	Jodiškiai		Ukmergės
Rutkovskis Oskaras	Šakaliai	Skapiškis	Rokiškio
Rutkovskis Zigmantas	Kazliškiai	Rokiškis	Rokiškio
Ruzga Jurgis	Račiai	Seda	Mažeikių
S			
Sadovskis Lubicz Vladimiras	Sugaudžiai	Viešnių	Mažeikių
Sakiel Antanas	Paežerė	Darbėnai	Kretingos
Sakiel Vladislovas	Palikšniai	Kelmė	Raseinių
Sakiel Zigmuntas	Pavandenys	Varniai	Telšių
Salmonavičius Stanislovas	Gudiškis	Gačėnai	Utenos
Sakne Augustas	Troškūnai	Panevėžys	Panevėžio
Sarnackis Stanislovas	Žegždrai	Kaunas	Kauno
Sarosiekienė Helena	Pagarmantis	Kaunas	Kauno
Savickienė Bronislava	Trepai	Batakliai	Tauragės
Savickis Boleslovas	Mitriūnai	Krekenava	Panevėžio
Savickis Petras	Panevėžys	Panevėžys	Panevėžio
Saunorius Jonas	Monkiškis I	Baisogala	Kėdainių
Selensovienė Marija	Leoniškis	Panevėžys	Panevėžio
Semaška Mykolas	Antašava	Gudziūnai	Kėdainių
Sienkauskienė Jadvyga	Padubysys II	Kelmė	Raseinių
Sienkevičienė Jadvyga	Kiaunoriai	Pašiaušė	Šiaulių
Sipavičius Juozas	Aukštieji Kopliai	Šėta	Kėdainių
Sipavičius Kazimieras	Čirtelė	Dotnuva	Kėdainių

Sirjatiavičius Boleslovas	Meštautai	Dotnuva	Kėdainių
Siveckis Adomas	Didvydžiai	Vilkaviškis	Vilkaviškio
Skačkovskis Alfonsas	Navaičiai	Šėta	Vilkaviškio
Skampskis Gustavas	Pusdešriai	Vilkaviškis	Vilkaviškio
Skausgirdas Petras	Meškos	Tryškiai	Šiaulių
Skinderis Mykolas	Padvarninkai	Panevėžys	Panevėžio
Skirgaila Jonas	Juškaičiai	Vilkai	Kauno
Skłodovskis Stanislovas	Taujėnėliai	Šėta	Kėdainių
Slaboševičienė Bronislava	Butkaičiai	Kaltinėnai	Tauragės
Slavinskis Vaclovas	Viežlaukis	Tauragė	Tauragės
Slonskis L.	Paeglesiai	Papilė	Papilės
Slovačinskienė Marija	Butkiškės	Kelmė	Kelmės
Smilgevičius Jonas	Užventė	Užventė	Šiaulių
Sobolevskis Stanislovas	Lubičiai	Krekenava	Panevėžio
Sokolauskienė Marija	Plaštokai	Ukmergė	Ukmergės
Sokolovskis Antanas	Rubežaičiai	Telšiai	Telšių
Sokolovskis Edvardas	Barsūniškis		Kauno
Sokolovskis Juozapas	Brezgiai	Ukmergė	Ukmergės
Sokolovskis Leonas	Veiveriškiiai		Kauno
Sokolovskis Marijonas	Lapiai	Ukmergė	Ukmergės
Sokolovskis Stanislovas	Preptūnai	Seirėjai	Alytaus
Sokolovskis Vladislovas	Burbiškė	Varniai	Telšių
Sokolovskis Vladislovas	Teofanava	Kaunas	Kauno
Sologubas Teodoras	Kaigaliai	Žeimiai	Kėdainių
Soročkinas Vladimiras	Sirutiškiiai	Gudžiūnai	Kėdainių
Soroka Bohdanas	Dobušiai	Kavarskas	Ukmergės
Sosnovskis Jonas	Daugžgiriai		Kauno
Stanevičius Steponas	Dapšiai	Seda	Mažeikių
Stanevičius Zigmantas	Naujoji Dalia	Panevėžys	Panevėžio
Stankūnavičius Kazimieras	Dovydaičiai		Ukmergės
Stankūnavičius Vladislovas	Pasraučiai	Šėta	Ukmergės
Starickis M.	Radviliškis	Radviliškis	Šiaulių
Stašinskis Jonas	Žemėgala	Viduklė	Raseinių
Staškevičius Mykolas	Didysis Pamūšis	Linkuva	Šiaulių
Stefanavičius Česlovas	Lapiai		Kauno
Stefanavičius Vladimiras	Senieji Šaukėnai	Šaukėnai	Šiaulių
Stomma Viktoras	Jasiuliškis	Taujėnai	Ukmergės
Stommienė Jadvyga	Šacūnai-Jaukaičiai	Kėdainiai	Kėdainių
Stopiežinskienė Marija	Paškaičiai	Krekenava	Panevėžio
Straševičius Valerijus	Augustava	Panevėžys	Panevėžio
Strauchmanas Adolfas	Montvidava	Krakės	Kėdainių
Stravilla Liudvikas	Kurkliai	Kavarskas	Ukmergės
Stravinskis Vytautas	Kaulakiai	Raseiniai	Raseinių
Strebeika Adolfas	Tugailia	Vepriai	Ukmergės
Strebeika Stanislovas	Daukšiai	Kėdainiai	Kėdainių
Strumyla Justinas	Žiezmariai	Žiezmariai	Kauno
Strumyla Kazimieras	Kaišiadorys	Kaišiadorys	Kaišiadorių
Strumyla Liudvikas	Sklioriškis	Šiaulėnai	Šiaulių
Stulpinas Viktoras	Žalšilė	Telšiai	Telšių
Surgautas Jonas	Šiaulaičiai	Kavarskas	Ukmergės
Sutkevičius Kazimieras	Juodėnai		Biržų
Svianteckis Kazimieras	Panemunė	Panemunėlis	Rokiškio
Sviechovskis Edvardas	Milakniai	Nemakščiai	Raseinių
Sviechovskis Juozas	Kairiai	Nemakščiai	Raseinių

Sviechovskis Marijonas	Kairiškiiai		Raseinių
Svirtūnienė L.	Būčiai	Lūša	Mažeikių
Svolkienas Andrius	Mimotai	Žeimiai	Kėdainių
Svolkienas Boleslovas	Bialozorava	Panevėžys	Panevėžio
Svolkienienė Marija	Drabiškė	Šėta	Kėdainių
Sirjatiavičius Henrikas	Pašušvis	Šiaulėnai	Šiaulių
Sirtautas Stanislovas	Užumedžiai	Raseiniai	Raseinių
Sirutavičius Juozas	Kairiškiiai	Tryškiai	Šiaulių
Sisojevas Vladimiras	Tučiai	Viekšniai	Mažeikių
Š			
Šablevičius Adolfas	Kekavičiai	Vandžiogala	Kauno
Šabunevičius Edvardas	Antanava	Pilviškiai	Ukmergės
Šackienė Irena	Gergždėlė	Kuršėnai	Šiaulių
Šalavkovienė Eleonora	Ružeikiai	Pagirė	Ukmergės
Šarkanskienė Leiba	Markava	Ukmergė	Ukmergės
Ščipkauskienė Jadvyga	Burbiškė	Raseiniai	Raseinių
Šemeta Konstantinas	Kaušankė	Jonava	Ukmergės
Šemeta Mečislovas,			
Šemeta Tadeušas	Gelgaudiškė	Šakiai	Kauno
Šešmencevienė Liudvika	Trepai	Skaudvilė	Tauragės
Šiaučiulis Feliksas	Songailiškis	Tauragė	Tauragės
Šimavičius Mečislovas	Džiaugėnai	Šilėlė	Tauragės
Šimkauskas Konstantinas	Ratautai	Vepriai	Ukmergės
Šimkauskas Povilas	Tarokai	Siesikai	Ukmergės
Šimkevičius Adomas	Lokėnai	Pandėlys	Ukmergės
Šimkevičius Antanas	Naciūnai	Kėdainiai	Kėdainių
Šimkevičius Juozas	Pavarčiai	Batačiai	Tauragės
Šiškienė Marija	Janopolis	Alytus	Alytaus
Šiukšta Jonas	Michališkė	Panevėžys	Panevėžio
Šiukšta Juozas	Kražiai	Kražiai	Raseinių
Šiukšta Karolis	Butkiškiai	Kražiai	Raseinių
Šiukšta Vladislovas	Vaiguva	Vaiguva	Šiaulių
Šiukštienė Zofija	Kražiai	Kražiai	Raseinių
Šletinskienė Marija	Rūkla	Jonava	Kauno
Šliogeris Jeronimas	Česničkiai	Kelmė	Raseinių
Šliogeris Vaclovas	Jurkaičiai	Kražiai	Šiaulių
Šolkovskis Jonas	Jotautai	Čekiškė	Kauno
Šteinas Mykolas	Leoniškė	Krekenava	Panevėžio
Šulcas Eugenijus	Lomiai	Tauragė	Tauragės
Šveikauskas Rapolas	Antanava	Raguva	Panevėžio
Šveikauskas Romualdas	Šveiniškė	Panevėžys	Panevėžio
Šveikauskienė Stefanija	Klevynė	Eržvilkas	Tauragės
Švedė Vladimiras	Lelaičiai	Mažeikiai	Mažeikių
Švoinickienė Franciška	Radai	Panevėžys	Panevėžio
Švoinickis Karolis	Juodakiai		Ukmergės
Švoinickis Zigmantas	Barklainiai	Panevėžys	Panevėžio
T			
Taborskis Vladislovas	Juškiškė	Skaudvilė	Tauragės

ATGARSIAI

Algimantas CHMIELIAUSKAS,
LBKS Garbės bajoras, h. *Gulbė*
Stasė JOKŠIENĖ, Žemaičių bajorų
draugijos kanclerė, h. *Leliwa*

ŽEMAITIJOS BAJORAI JUBILIEJINIAIS METAIS

Žemaičių bajorų draugija pasitiko jubiliejinius metus. Sausio 10 d. Žemaičių bajorų draugija (ŽBD) Telšiuose surengė šventinę naujametinę vakaronę, į kurią susirinko kelios dešimtys šeimų. Nors oficialiai paskelbti Šeimos metai baigėsi, tačiau tvirtų, meile ir santarve grįstų šeimų puoselėjimas toliau išlieka aktualus. Susirinkusieji, prisimindami Amžinybėn iškeliavusius artimuosius, susikibo rankomis, susijungė į bendrą malda. Nuostabią kalėdinę dainą ir šventinę nuotaiką padovanojo gimnazistė Agnė Jokšaitė. ŽBD vadas, Garbės bajoras Stanislovas Kasparavičius ir Tarybos nariai pasveikino susirinkusius, apžvelgdami nuveiktus darbus ir ateities gaires. Visus įkvėpė vyriausiojo šventės dalyvio, 92 metų Stepono Vaitkevičiaus prasmingi sveikinimo žodžiai ir sielos šviesa. Skambant muzikai, sukosi poros, liejosi dainos. Renginyje dalyvavusių bajorų šeimų atstovai parengė po šventinę staigmeną, tuo parodydami savo išradingumą. Iš kelių Žemaitijos miestų susirinkę ŽBD nariai sulaukė malonios staigmenos – skambant dūdmaišiams, pas juos atvyko ir keliomis kalbomis pasveikino puošni svečių pora iš Škotijos, kuriuos puikiai įkūnijo Raimonda Kasparavičiūtė ir Arnoldas Mažrimas. Jie apžvelgė

Škotiją ir Žemaitiją vienijančius ypatumus. Renginio dalyvius pralinksmino netikėtai į salę įsiveržęs būrys ožiukų ir juos besivejantis senas vilkas, kurie visus įtraukė į veiksmą, skambant lietuvių liaudies dainai „Turėjo bobutė žilą oželį“. Šventės dalyviai, sugiedoję „Ilgiausių metų“, vieni kitiems linkėjo laimės, džiaugsmo, sveikatos. Renginio vedėja – ŽBD senatorė Indrė Chmieliauskaitė, organizatorė – ŽBD kanclerė Stasė Jokšienė. Šventės akimirkas nuotraukose įamžino jaunoji fotokorespondentė A. Jokšaitė. Susirinkusiems muziką skyrė instrumentinė grupė „Senijo“.

O rugsėjo 12 d. Žemaičių bajorų draugija paminėjo 20-ąją veiklos jubiliejų. Per porą dešimtmečių pavyko nuveikti daug prasmingų darbų, puoselėjant istoriją ir kultūrą, kuriant gėrį ir grožį.

Iškilmingas 20-mečio paminėjimas vyko didingoje Biržuvėnų dvaro aplinkoje. Jo metu prisiminti per du dešimtmečius nuveikti darbai, pagerbti draugijos vadai, legitimuoti nauji bajorai.

Šventė prasidėjo bendra malda Telšių šv. Antano Paduviečio katedroje. Šv. Mišias aukojo klebonas Darius Trijonis. Pašventinus atnaujintą Žemaičių bajorų draugijos vėliavą bei regalias, iškilmių dalyviai išvyko į Biržuvėnų dvaro sodybą.

Didingoje dvaro aplinkoje, įnešus vėliavą bei uždegus bajorų vienybės ugnį, sugiedotas bajorų himnas. Renginį vedė Žemaičių bajorų draugijos vadas, LBKS Garbės bajoras Stasys Kasparavičius bei kanclerė Stasė Jokšienė.

ŽBD vadas susirinkusiems priminė svarbias senas bajoriškas tradicijas: „Vėliava susideda iš trijų dalių: viršūnės, marškos ir koto. Pašventinus vėliavą, patys garbingiausi giminės bajorai įkaldavo po vinį“.

Tęsdami šią tradiciją, po vinį įkalė visi Žemaičių bajorų draugijos vadai – Algimantas Chmieliauskas, Stasys Kasparavičius, Vladas Barodica, Kazys Rimantas Stanevičius bei LBKS Senato maršalka Mindaugas Sadauskas.

Senato maršalka tęsė renginį: Bajorystės pripažinimo aktus gavo Gintarė Vyšniauskaitė, Raimonda Kasparavičiūtė, Agnė Jokšaitė, Stasys Kasparavičius.

Buvo pasveikinti bajorai, pažymintys 70-metį: Romualdas Urbonas ir Arvydas Norvaišas.

Tiesos, garbės ir orumo visur ir visada linkėjo šventėje dalyvavęs Telšių rajono savivaldybės administracijos direktorius, *Ostoja* herbo bajoras Saulius Urbonas.

Koncertinę programą rodė ir renginiui talkino Žemaitės dramos teatro istorinio šokio kolektyvas (vadovė Ina Levickienė). Žemaičių bajorus sveikino

į iškilmes atvykę Vilniaus, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės kraštų bajorai.

Užgesinus bajorų vienybės ugnį, šventė tęsėsi „Aukšinio elnio“ dvare.

Salomėja MASILIŪNIENĖ
herbo *Naktikovas* bajorė

VALSTYBĖS DIENAI – YPATINGA PRASMĖ

Visoje Lietuvoje vis iškilmingiau ir aktyviau švenčiama liepos 6-oji, kuri primena didingą Lietuvos praeitį, jos ilgaamžiškas valstybingumo tradicijas. Prisimenama 1253-į liepos 6-oji, kai Kulmo vyskupas Henrikas uždėjo karūną ant pirmojo suvienytos Lietuvos valstybės vadovo Mindaugo ir jo žmonos Mortos galvos. Šiandieninės geopolitinės įtampos fone ši šventė įgauna ypatingą prasmę ir nepalieka abejingų.

Liepos 6-ją tarp gausybės renginių visoje šalyje įsimintinu tapo Biržuose, istorinėje Lietuvos vietoje – kunigaikščių Radvilų pilyje Šiaurės Lietuvos muzikos festivalio fone vykęs LBKS bajorų susibūrimas, kurio metu buvo įteikti bajorystės pripažinimo aktai naujai legitimuotiems nariams.

Šilta ir saulėta vasaros diena, istorinė aplinka, gražios pilies prieigos bei menės, gausiai susirinkusių bajorų palikuonių bei Biržų miestelėnų būrys suteikė iškilmingumo šiam renginiui.

Į šventę atvyko LBKS vadas Juozas Kameneckas, kancleris Algirdas Verbickas, senato maršalka Mindaugas Sadauskas, legitimacijų tarybos pirmininkas Artūras Rūkas-Daujotis, LBKS kraštų vadai, bajorai su šeimomis. Vėliavomis bei kita bajoriška atributika išpuoštoje menėje vos tilpo susirinkusieji.

Šventės pradžią paskelbė LBKS Panevėžio krašto vadas Egidijus Matulevičius, pasveikindamas susirinkusius ir pristatydamas svečius. Jis pakvietė LBKS vadą J.Kamenecką tarti sveikinimo žodį. Vadas kreipėsi į susirinkusiuosius, primindamas bajorijos vaidmenį valstybingume ir linkėjo nepamiršti reikšmių, kurias skelbia bajorų obalsis TIESA, GARBĖ, ORUMAS, pakvietė sugiedoti himną.

Šventę pajūvairino teatralizuotas Biržų pilies šeimininkų grafų Radvilų pasirodymas. Kaip ir dera šeimininkams, svečius jie sutiko perskaitydami sveikinimo tekstą ir palinkėdami geros nuotaikos. Kunigaikščius Radvilas įkūnijo Biržų krašto muziejaus „Sėla“ direktoriaus pavaduotojai Eugenijus Kuncė ir Edita Landsbergienė. Už ilgametį bendradarbiavimą ir indėlį rengiant šventes pilyje bajorai apdovanojo muziejų atminimo medaliu „Horodlės unijai 600 m.“.

Pirmoji iškilnių dalis prasidėjo įspūdingu rimtosios muzikos bei poezijos koncertu – Šiaurės Lietuvos muzikos festivalio koncertu „Yra tiktai tėvynė“.

Pakiliai ir iškilmingai iš aktoriaus Petro Venslovo lūpų nuskambėjo Justino Marcinkevičiaus poemos „Mindaugas“ eilės:

*O jau su kokia meile aš lipdžiau
Ir kūriau savo Lietuvą! Ak, seni!
Atidaviau jai viską: protą, širdį
Ir visą meilę, džiaugsmą, svajones,
Ir laimės ilgesį... Nėra žmogaus,
Kuris daugiau jai būtų atidavęs.
Dabar pasiklausyk: ar skamba?*

Poeziją keitė solisto Juozo Malikonio (bosas) atliekami kūriniai, fortepijonu akomponavo bajorė Virginija Daugirdienė.

Gausiomis ovacijomis publika dėkojo atlikėjams už nuostabią muzikos ir poezijos valandą, kuri kaip gaivus oro gūsis gaivina sielą, išgrynina mintis, pakylėja dvasiškai, skatina tobulėti ir būti geresniems.

Pasibaigus koncertui, prasidėjo bajorystės pripažinimo aktų įteikimo ceremonija. Savo kilme susidomėjo ir panorą turėti tai patvirtinantį dokumentą gausus būrys bajorų palikuonių iš visos Lietuvos, nuo vyresniojo amžiaus senjorų iki vaikų bei vaikaičių.

Stebint ceremonijos eigą, klausantis priimamos priesaikos žodžių supranti, kad daugeliui iš mūsų rūpi praeities pėdsakai, šaknys, protėvių gyvenimas, šalies istorija. Nuo to, su kokia pagarba nusilenkiama vėliavai, kaip giedamas himnas, susidaro įspūdis, kad ši ceremonija ne šiaip sau ritualas, o sielos būseną, esminių dalykų suvokimas. Šalia iškilnių bajorų giminių dalis mūsų protėvių buvo ne tokie ryškūs, ne visi galėjo pasigirti sėkme, tačiau visus vienijo siekis matyti laimingą Tėvynę, kiekvienas pagal išgales rėmė meną, kultūrą, buvo aktyvūs mecenatai. O bajorų palikuonys kartu su priesaika išsipareigoja ne tik didžiūotis protėvių šlove, bet tęsti ir branginti jų nuostatus, puoselėtas vertybes, aktyviai prisidėti prie šalies likimo puoselėjant kalbą, tradicijas, kultūrą.

Po fotoaparatus blyksnių įamžinant šią akimirka, po artimųjų sveikinimų ir palinkėjimų, paskendę gėlių jūroje susirinkome kavinėje taurei vyno ir trumpam pabendravimui.

Žinoma, šventė tęsiasi. Vieni arčiau, kiti toliau skubėjo grįžti į namus, kad spėtų įsijungti į bendrą grandinę himno giedojimui, kaip didžiausiam valstybės šventės akcentui.

tradicinis LBKS bajorų sąskrydis „Folkloro šėlsmas“.

Šiomet jis prasidėjo neįprastai. Nuo Kupiškio marių gražia Lėvens upe baidarėmis atplaukė ištvermingiausi mūsų sąjungos nariai. Nuostabių upės pakrančių pakerėti, jie buvo ir maloniai nustebinti. Tie, kas neplaukė baidarėmis, nosinaičių mojavimu pasitiko plaukikus. Truputėlį atsikvėpę visi sėdo prie šventinio stalo.

Šventė prasidėjo iškilmingu patrankos šūviu ir svečių iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Telšių, Mažeikių pristatymu. LBKS vadas Juozas Kameneckas Panevėžio apskrities skyriaus vadui Egidijui Matulevičiui įteikė LBKS 20-mečio jubiliejinį medalį.

Šventės dalyviai turėjo galimybę išbandyti laimę žuvaujant dvaro tvenkinyje. Žuvį bajorai viliojo įvairiais masalais. Įtemptas varžybas laimėjo jungtinė Juozo ir Gabijos komanda, sugavusi 17 žuvų.

Vakarop visus linksmo Biržų folkloro kolektyvas „Siaudela“ (vadovė Jūratė Garnelienė). Muzikantai kvietė ne tik paklausti, bet ir pašokti tiek jaunus, tiek pagyvenusius. Po smagių linksmybių, nusileidus saulei, visi buvo pakviesti prie bajoriško laužo. Pasi-džiaugta aktyviu jaunosios bajorų kartos dalyvavimu sąskrydyje.

Graži ir tyli vasaros gamta linkėjo visiems ramios ir šiltos nakties.

Ginovaita DEMONTAVIČIENĖ
herbo *Žaltys* bajorė

IŠKILMĖS LĖVENS SLĖNYJE

Laiko šimtmečius skaičiuojančiame Palėvenės dvare 2015 m. liepos 18-19 d. vyko kasmetinis

Šeima. Kokia didelė vertybė, kiekvieno mūsų pradžių pradžia ir tąsa, kiekvieno mūsų istorija! Kaip gaila, kad gyvenimo kelyje ne kartą bandyta ištrinti iš atminties šį neįkainojamą lobį, bandant įrodyti, kad gyvenama čia ir dabar ir nėra ko žvalgytis į praeitį, kai priešakyje būsianti puiki ateitis, šviečiant ryškiai „komunizmo saulei“. Taip, mes šioj Žemėj lyg viena šeima, bet kiekviena su savais likimais, savastimi, papročiais. Apmaudu, kad tos ideologinės „tiesos“ atitolino mus nuo protėvių gyvenimo, kultūros, jaukaus ir šilto namų židinio. Tačiau tikėjimas, viltis ir ryžtas sugražino mums laisvę ir vieną iš galimybių – domėtis savo praeitimi, pagaliau pažinti nutylėtą tiesą.

Gaila, kad esame bejėgiai prieš laiką, kuris taip greitai bėga, ir neturime galios pristabdyti tos tėkmės. Laikas nusineša daug neatskleistų tiesų, išveddamas pro Amžinybės vartus tuos, kurie dar daug galėtų papasakoti apie mūsų ištakas, praeitį, to laiko kultūrą, papročius ir kt. Kiek šiandien atskleisime savo šeimų praeities šydą, tiek tam tikra dalimi priklausys ir mūsų vaikų, vaikaičių, provaikaičių ateitis, jų vertybių samprata, kultūra.

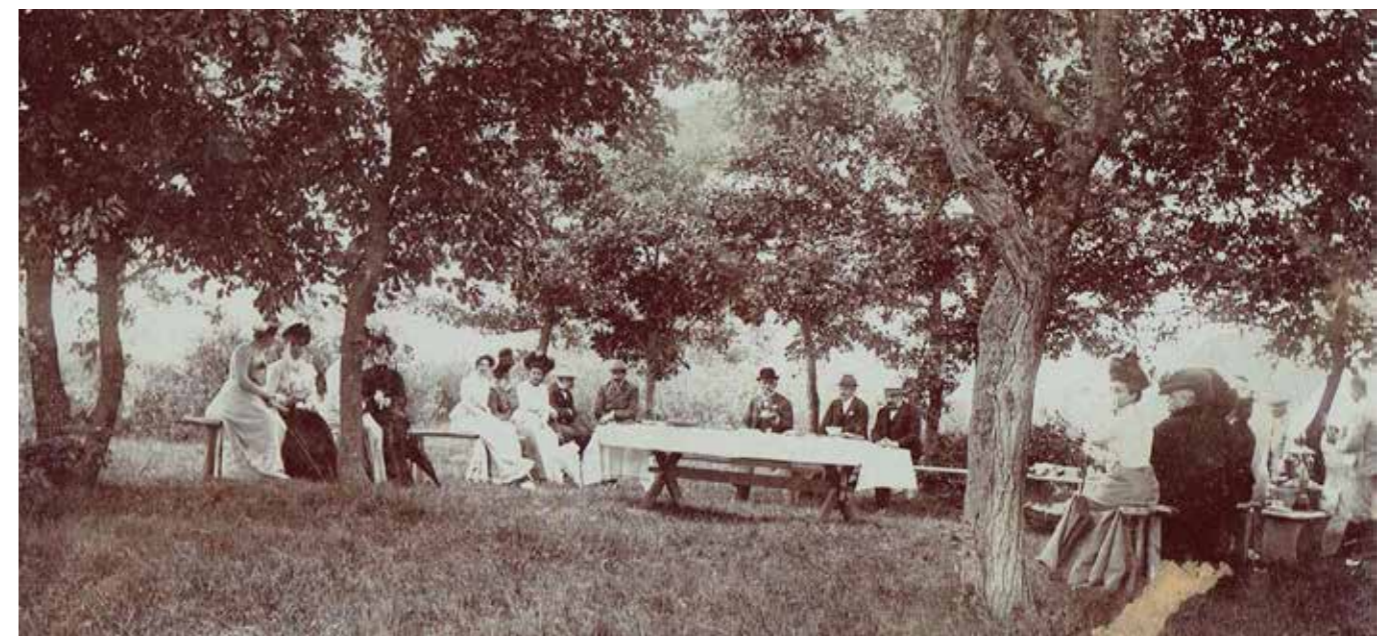
Komarų šeimos istorija Lietuvoje prasidėjo nuo XVII a., kai iš Padniestrės atvykęs Vladimiras Komaras Zabožynskis įsikūrė Palėvenėje, dabartiniame Kupiškio rajone. Taip ši vieta (dokumentuose vadinama Žemutine Palėvene) tapo Komarų tėvonija. Bėgant metams Žemutinės Palėvenės mažas palivarkas perstatytas į didelius reprezentacinius rūmus su oranžerija,

Nijolė MILAKNIENĖ
herbo *Komar* bajorė

IŠPŪDINGAS KOMARŲ GIMINĖS SUSITIKIMAS

*ŽĖRĖK, ŽĖRĖK, TĖVŲ SODYBOS ŽIBURĖLI,
PRIEŠ AMŽIUS UŽDEGTAS SENAJAM ŽIDINY,
PRO PIKTĄ NEGANDĄ, PRO NEVILTĮ TU VĖLEI
MANE NAUJŲ DIENŲ RYTOJUN VADINI.*

Bernardas Brazdžionis

Nuotraukoje iš Vladislovo SOBANSKIO asmeninio archyvo: Komarų giminės susitikimas prieš daugiau kaip šimtą metų.

Komarų giminės susitikimo dalyviai Kovalevičių dvaro parke. Šios ir kitų nuotraukų autorius – E. Matulevičius.

biblioteka, salėmis. Čia užaugo kelios Komarų kartos.

Esu Antrojo pokario vaikas, užaugusi nebylios tiesos laiku, tad apie kilmingąją šeimą, jos praeitį labai mažai žinojau. Kai tapome laisvi ir tai, kas buvo slepiama, tapo atvira, deja, nebebuvo tų, kurie galėtų tą tiesą atskleisti. Tik nuotraukos sename albume parodė rūmų prabangą, šeimyniškių vilkėtus išskirtinius rūbus. Šiek tiek daugiau apie šeimą sužinojau iš istorinių šaltinių bei lankydamą giminaičius, išsibarsčiusius po pasaulį.

Baisogalos dvaro savininko Vladislavo Komaro anūku Vladislavui Sobanskiui (Wladyslaw Sobanski) ir Palėvenės dvaro savininkės Janinos Komaraitės anūku Piotru Krasinskiui (Piotr Krasinski), gyvenantiems Lenkijoje, gimė puiki mintis – pirmą kartą šeimos istorijoje sukviesti „Komar“ herbo palikuonis į giminės susitikimą. Susitikimas vyko 2015 m. rugsėjo 5–6 d. P. Krasinskio dvare Kovalevičiuose (Kowalewice). Atvyko apie 70 giminaičių! Kiek buvo džiaugsmo, šurmulio, klegesio! Kai kurių atvykusių nepažinojome ir net nebuvo girdėję apie juos. Kadangi Kovalevičių dvaras erdvus, vietos viduje ir 4 ha išpuoselėtame parke pakako visiems. Už Komarų giminės gyvuosius ir mirusiuosius atvykęs kunigas aukojo šv. Mišias. Susirinkusieji nagrinėjo ir papildė Komarų genealoginį medį, dalinosi žiniomis, nuotraukomis iš išlikusių senųjų albumų. Jaunimas skambant gitarai linksminosi prie laužo, sportavo, mažiausieji žaidė įvairius žaidimus. Bendravimas, pasivaikščiojimas parko alėjomis, stabtelėjimas tyliam pamąstymui ir maldai prie parke esančios šv. Marijos skulptūrėlės, pasidalinimas žiniomis apie šeimą pakylėjo kiekvieno širdį ir paskatino puoselėti šeimos tradicijas.

Komarų giminės susitikimas baigėsi padėka organizatoriams, apsikeitimu suvenyrais, įsiamžinimu bendroje nuotraukoje. Palinkėję vieni kitiems šviesios, Dievo palaimą nešančios ateities, išsiskyrė su viltimi susitikti po dvejų metų Palėvenės dvare.

Sustabdytos valandos bendraujant garbingos giminės palikuonims įrodė, kad ne visada esame bejėgiai prieš laiką.

Susitikimo organizatoriai (iš kairės): Piotras Krasinskis, Nijolė Milaknienė, Vladislovas Sobanskis.

Komarų giminės genealoginio medžio aptarimas.

nansinės-ūkinės veiklos ataskaita už 2014 m. 9 mėn. bei pasiūlymai dėl LBKS biudžeto formavimo, kanclerių pareigybių įsteigimo LBKS padaliniuose. Pasiūlyta buhalterinę apskaitą vesti LBKS išdininkui.

4. Atidėti LBKS biudžeto projekto sudarymą 2015 m. iki kito Senato posėdžio, prieš tai išplatinus projektą visiems Senato nariams.

5. Priimti LBKS Senato darbo reglamento pakeitimus.

6. Atšaukti 2013 m. spalio 19 d. Senato nutarimą „Dėl VšĮ Dvarų kultūros centras likvidavimo“ ir laikinai paskirti D. Baikštį DKC vadovu.

7. Pritarti siūlymui LBKS vadui J. Kameneckui paprašyti svaivaldybės suteikti informaciją apie 2013 m. gruodžio 11 d. panaudos sutarties nutraukimo teisėtumą.

8. Įpareigoti LBKS Revizijos komisiją patikrinti uždaryto LBKS Vilniaus krašto filialo finansinius-ūkinius dokumentus iki kito Senato posėdžio.

9. Patvirtintas 21 naujai legitimuotas bajorų palikuonis: 14 – iš Vilniaus, 3 – iš Kauno, po 2 iš Šiaulių ir Panevėžio kraštų.

Gruodžio 13 d. įvyko LBKS 20-mečio paminėjimas Kauno Karininkų ramovėje. Minėjimo proga sumontuota pirmojo (1994 m.) ir trečiojo (1998 m.) Seimų Eduardo Leparsko filmuota medžiaga (A. Musteikienė). Renginio metu parodytas 15 min. klipas iš pirmojo Seimo. Komentavo D. Baikštys.

2015 METAI

Sausio 10 d. Vilniaus krašto bajorų sąjunga (VKBS) sukviėtė visus norinčius į pramogų ir poilsio centrą „Belmontas“ palydėti 2014-uosius ir sutikti Naujuosius

LBKS KRONIKA

2014 METŲ PABAIGA

Lapkričio 11 d. trečiajame 2014-2018 m. kadencijos Senato posėdyje nutarta:

1. 2015 metams nustatyti tokių nario mokesčių:

- 10 € - studentams ir pensininkams;
- 15 € - dirbantiesiems.

Naujai legitimuotiems nariams (įeina stojamasis, legitimacijos, BPA pagaminimo ir einamųjų metų nario mokesčiai):

- 90 € - studentams ir pensininkams
- 145 € - dirbantiesiems.

2. Išklaudyta LBKS Revizijos komisijos pirmininko A. Bučio ataskaita apie LBKS Revizijos komisijos finansinių-ūkinių dokumentų patikrinimo už paskutinius buvusio LBKS vado J. Ragauskio kadencijos metus. Akto patvirtinimas atidėtas kitam Senato posėdžiui, prieš tai išplatinus ataskaitą visiems Senato nariams.

3. Išklaudyta trumpa LBKS kanclerio A. Verbicko fi-

E. Matulevičiaus nuotraukoje: Panevėžio krašto bajorų vakaronė kino centre „Garsas“.

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Senato posėdyje.

metus. Koncertavo „Puelli Vilnenses“ (vadovė – Giedrė Strikulienė), M. K. Čiurlionio kvartetas (vadovas – Saulius Lipčius), Duetas – Kristina Zmailaitė ir Edmundas Seilius. Svečiavosi: I. Sapinska, A. ir J. Šleževičiai, šv. Kazimiero ordino magistras Henrikas Armoška-Eismontas ir kt.

Sausio 17 d. Klaipėdos krašto bajorų draugija pakvietė visos Lietuvos LBKS bajorų palikuonis ir jų svečius švęsti Naujųjų metų. Vakarą metu grojo ansamblis „Martvežiai“ iš Slengių kaimo, Klaipėdos rajono, vadovaujamas nenuilstamo entuziasto Jono Kavaliausko. Šio ansamblio muzikantai nuostabiai prakalbino senuosius Klaipėdos

krašto instrumentus. Labiausiai svečius sužavėjo Dailė Donienė, pademonstravusi ką galima išgauti iš močiutės paveldėtos kelių šimtų metų senumo arfos. Šventę papildė Klaipėdos miesto istorikas Norbertas Stankevičius, dviračiu išvažinėjęs ne tik Klaipėdos, bet ir Karaliaučiaus kraštą, įdomiai nušvietęs istorinio Oršos mūšio reikšmę Lietuvai, minint 500-ąsias šio mūšio metines.

Tą pačią dieną Šiaulių krašto bajorai paminėjo 20-mečio jubiliejų. Renginys vyko pramogų klube „Havana“. Minėjime dalyvavo svečiai: L. Bartkevičiūtė-Valienė, šv. Kazimiero ordino dama, K. Alminas, šv. Kazimiero ordino Šiaulių

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Nepriklausomybės dieną prie Valdovų rūmų.

komtūrijos vadovas, V. Puronas, dizaineris, kraštotyrininkas, Panevėžio skyriaus ir Žemaičių krašto bajorai.

Sausio 18 d. Vilniaus rotušėje vyko kunigaikščio Mykolo Kleopo Oginskio 250-ųjų gimimo metinių paminėjimas. Perpildytoje salėje renginį vedė aktorė Virginija Kochanskytė, dainavo tarptautinių konkursų laureatai dainininkai Giedrė Zeicaitė ir Liudas Mikalauskas. Sveikinimo žodį tarė LBKS vado pavaduotojas P. Vaisieta.

Sausio 24 d. Vilniaus krašto nariai susitiko su humanitarinių mokslų daktaru archeologu istoriku Gintautu Rackevičiumi. Prelegentas pasakojo apie Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų teritorijoje 2002-2009 m. vykdytus archeologinius tyrimus, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų renesansinius XVI a. koklius ir šioje rezidencijoje buvusių renesansinių krosnių rekonstrukciją.

Vasario 15 d. Panevėžio apskrities skyriaus bajorai organizavo vakaronę Panevėžio kino centre „Garsas“. Vakaronės metu buvo rodomas kinofilmas „Mes dainuosime“, paminėta Vasario 16-oji, pagerbti Panevėžio bajorai jubilatai.

Vasario 16 d. Vilniaus krašto bajorai Lietuvos technikos bibliotekoje paminėjo Lietuvos nepriklausomybės dieną. Prof. J. Vanagas pristatė savo naują knygą „Primirštas Antakalnis“. Koncertavo Vilniaus kultūros centro LRT jaunimo choro grupė.

Vasario 17 d. Panevėžio bajorai lankėsi Vilniaus knygų mugėje, kur dalyvavo režisieriaus Albino Kelerio videofilmo

„Juozas Miltinis: knygos gravitacija“ pristatyme, knygų „Juozas Miltinis. Teatras kaip Ugnies žemė“ ir leidyklos „Terra Publica“ leidinio „Lietuvos dvarai ir pilys“ pristatymuose.

Vasario 26 d. LBKS Garbės bajorė, buvusi Sąjungos vadė Undinė Nasvytytė Vilniaus Karininkų ramovėje pristatė savo atsiminimų knygą „Apie pulką ir mergelę“.

Vasario 28 d. ketvirtajame Senato posėdyje:

- LBKS vadas J.Kameneckas aptarė LBKS aktualijas;
- M.A.Vardziukevičius pateikė pasvarstymus apie panaudos sutarties nutraukimo teisėtumą;
- Parvirtinta Revizijos komisijos ataskaita apie LBKS finansinę veiklą 2012–2013 metais;
- Apsvarstytas ir patvirtintas LBKS veiklos ir kaupiamų lėšų poreikis 2015 metams.
- Patvirtinti 20 naujai legitimuotų bajorų palikuonių: 12 – iš Vilniaus, 8 – iš Kauno kraštų.

Kovo 11 d. Siekdami puoselėti ir kurti tikrąsias vertybes, skatinančias tautinę savimonę, garbės ir pareigos Tėvynei jausmą ir paskatinti LBKS vado pavaduotojo kultūrai P. Vaisietos, LBKS nariai su vėliavomis dalyvavo trijų Baltijos valstybių vėliavų pakėlimo ceremonijoje Nepriklausomybės aikštėje bei eisenoje-iškilmingame parade nuo Nepriklausomybės iki Katedros aikštės. Atvykę buvo ir LBKS vadas J.Kameneckas bei Žemaitijos bajorai.

Kovo 18 d. kartu su istoriku Vaidu Pamparu Klaipėdos kraštas paminėjo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 25-metį.

Kovo 28-29 d. ekskursiją į Rygą surengė VKBS nariai.

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Kelionės dalyviai prie Pakruojo dvaro.

E. Matulevičiaus nuotraukoje: Juodkrantėje prie laivo „Venus“.

Kelionės maršrutas: Pakruojis-Jelgava-Ryga-Joniškėlis-Vilnius. Latvijos sostinėje aplankytas spektaklis.

Balandžio 3 d. LBKS Klaipėdos krašto bajorų draugijos nariai dalyvavo išskirtiniame „Palangos dienų“ renginyje-koncerte „Tėvynei skiriu turtus, darbus ir gyvenimą“, skirtame kunigaikščio M. K. Oginskio 250-osioms gimimo metinėms paminėti. Nuostabias akimirkas dovanojo šio renginio siela – aktorė ir renginių režisierė V. Kochanskytė, dainininkė, tarptautinių konkursų laureatė G. Zeicaitė ir pianistė, tarptautinių konkursų laureatė Šviesė Čepiauskaitė. Koncerte skambėjo M. K. Oginskio laišakai, memuarų knygos „Atsiminimai“ fragmentai, romansai ir

kūriniai fortepijonui.

Balandžio 4 d. LBKS narys Žilvinas Radavičius (h. *Rudnica*) Lietuvos technikos bibliotekoje suorganizavo edukacinio projekto „Laba diena, Lenkija!“ finalinį renginį. Projekto tikslas – Vilniaus Senamiesčio vidurinės mokyklos, VšĮ mokyklos „Menachemo namai“ ir Privachos Marinos Mižigurskajos gimnazijos jaunimui pristatyti šiandieninę Lenkiją. Projektą pasveikino prof. Vytautas Landsbergis, Seimo nariai Aurelija Stancikienė ir Kęstutis Masiulis, visuomeninis ministro pirmininko Algirdo Butkevičiaus konsultantas, Lietuvos totorių bendruomenių pirmininkas Adas Jakubauskas, Lenkijos Respublikos

J. Pleskačiausko nuotraukoje: Vilniaus krašto bajorų pasodintame ažuolyne.

Lietuvoje ambasadorius Jaroslaw Czubinski. Tarp Padėkos diplomais apdovanotų aktyviausių šio projekto dalyvių yra LBKS nariai: Vilniaus krašto bajorų sąjungos vadas, Lietuvos technikos bibliotekos direktorius Kazys Mackevičius (h. *Gieralt*), dailininkė Emilija Gaspariūnaitė-Taločkienė (h. *Ostoja*), Anna Kowzan-Rimeikienė (h. *Trąby*) ir fotomenininkas Rimas Vilavičius, Jungtinių tautų Lietuvos asociacijos direktorė Jūratė Landsbergytė, Lenkų instituto Vilniuje direktorė dr. Malgorzata Kasner.

Balandžio 22–29 d. grupė LBKS narių dalyvavo lėktuvinėje kelionėje į Siciliją.

Balandžio 28 d. LBKS Klaipėdos krašto bajorų draugijos nariai Klaipėdos rajone, Kairių miške pasodino 1200 pušaičių giraitę. Ši prasminga akcija skirta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienai, jos 25-mečiui paminėti.

Gegužės 16 d. grupė Vilniaus krašto narių aplankė mažąją Lietuvos kultūros sostinę Naisius: Baltų dievų muziejų, Alkos kalną ir kasamą baltų areną, grožėjosi žemaitukais žirgyne. Aplankytas ir Pakruojo dvaras. Dvaro teritorija ir patys rūmai nuo ankstesnio apsilankymo (2008 m.) gerokai pasikeitę. Papietavę dvaro traktieriuje, kelionės dalyviai vaikštinėjo po rekonstruoto dvaro teritoriją. Gidai, aprenkti imituotais dvariškių rūbais, vedžiojo po rūmus, perdavinėjo svečius vieni kitiems: vieni vedė į bausmių rūšį, kiti – į žirgyną, tretį – pas Žaldoką, kuris vaišino alumi bei pas parfumerį. Kelionė pratęsta Rozalimo sveikatingumo keliu, apžiūrėtas legendomis apipintas akmuo „Marijos pėda“. Kelionei prisiminti sumontuotas 13 min. filmas ir 7 min. klipas, autoriai – A. ir V. Musteikiai.

Gegužės 30 d. penktajame Senato posėdyje:

- Išklaudyta LBKS vado J. Kamenecko informacija apie teismų eigą bei LBKS veiklą;
- Patvirtintos finansinės ataskaitos už 2014 m.;
- Patvirtinti 62 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 14 – iš Vilniaus, 15 – iš Kauno, 13 – iš Klaipėdos, 4 – iš Šiaulių, 12 – iš Panevėžio, 4 – iš Telšių kraštų.

Gegužės 30-31 d. Sąskrydis Klaipėdoje ir Klaipėdos krašto draugijos 20-mečio jubiliejus.

Po Senato posėdžio 18 val. prasidėjo šventinė programa „Amberton Klaipėda“ viešbučio restorane. Po gausių sveikinimų susirinkusius linksmino Klaipėdos muzikinio teatro Aurelijaus Liškausko šokių grupės šokėjai Inga Brezgelovaitė ir Ričardas Jenkevičius, dainavo G. Zeicaitė iš Klaipėdos koncertų salės ir jos kolega Vytautas Kazlauskas, buvo vakarienė, šokiai. Kitą dieną 12 val. kruizinių laivų terminalo šventės dalyviai ir svečiai trijų denių pramoginiu laivu „Venus“ iš Klaipėdos išplaukė į Juodkrantę. Klaipėdos krašto vadas Jonas Mockus įdomiai pasakojo apie uostą, kulinarijos ekspertas Arūnas Vincentas Sakas – apie bajorišką mitybą, vyko koncertas. Trumpam sustojus Juodkrantėje, ant marių kranto dainavo ir grojo buvęs LBKS vadas Kęstutis Ignatavičius. Apie tai

sumontuotas 17 min. filmas ir 9 min. klipas, autoriai – A. ir V. Musteikiai.

Birželio 13 d. Vilniaus krašto bajorai suorganizavo ekskursiją, kurios maršrutas – Žemaitkiemis, Aluonos malūnas, Šveicarija. Vienas iš kelionės tikslų – 2014 m. spalio mėn. LBKS 20-mečio proga pasodintas ažuolynas Skinderiškių parke. Kelionė pajavairinta Elonos Varanauskienės pasiūlytais dar keliais objektais, kuriuose laukė ir gražiai priėmė du LBKS nariai.

Pakeliui į Skinderiškių dendrologinį parką keliauninkai užsuko į Babtyną, t. y. į Žemaitkiemio dvarą, kurį XVI a. įkūrė dvarininkai Šiukštos, vėliau valdė Andrius Vilimavičius, Jokūbas Sauginavičius, grafai Prozoarai, dar vėliau – Burhardas fon Korfas, Giedraičiai, Benediktas ir Vanda Tiškevičiai, generolas Vladas Nagevičius. 1999 m. dvarą nusipirko Kauno verslininkas Mindaugas Šventoraitis, kuris ir dabar juo rūpinasi, turi senų automobilių ir motociklų kolekciją, kluone organizuoja koncertus.

Paaluonyje LBKS narys Stanislovas Knystautas aprodė šiuolaikinį malūną, kurio įrangą pirko Vokietijoje. Buvo įdomu susipažinti su malūno darbu, operacijų funkcijomis, išgirsti įdomų pasakojimą bei paragauti malūno produkcijos. Kiekvienas ekskursantas buvo apdalintas Aluonos miltais bei kviečių sėlenėlėmis.

Skinderiškių parke bajorai apžiūrėjo savo pasodintus ažuoliukus, apgenėjo, apkasė, apiplovė žolę, pasivaikščiojo dendrologinio natūralaus miško takais.

Kelionė užbaigta LBKS nario Jono Butkevičiaus sodyboje, ir ne bet kur, o... Šveicarijoje. Lietuviškasis

Šveicarijos kaimas minimas nuo XVIII a., nors žmonių čia gyventa jau senų senovėje. 2011 m. patvirtintas Šveicarijos herbas. Viešnagės metu apžiūrėtas kaimo centras bei apylinkės, vakarota šeimininko sodyboje, grožėtasi sūnaus ir tėvo darbais kieme ir muziejiniame namelyje.

Birželio 27 d. Šiaulių krašto bajorai organizavo šventę „Aristokratiška vasara. Pramogos Kurtuvėnų dvare“. Renginyje dalyvavo LBKS vadas J. Kameneckas, Kauno ir Žemaitijos kraštų bajorai. Ekskursijos metu susipažinta su Kurtuvėnų dvaro istorija, apžiūrėta atstatyta ratinė, lankytasi svirne, nusileista į šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios požemius, pasivažinėta „bričkėle“. Šiaulių krašto bajorų vadas Mindaugas Sadauskas supažindino su kroketo žaidimu, kurį šiame dvare mėgo žaisti grafai Pliateriai. Šventės dalyvius vienijo susitikimo, bendravimo džiaugsmas, patirti nauji įspūdžiai.

Rugpjūčio 1–2 d. Ekskursija kunigaikščių Radvilų keliais: Krėva, Miras, Nesvyžius, Naugardukas, Lyda.

Rugsėjo 26 d. Vilniaus krašto bajorų sąjungos nariai, prisijungus keturiems klaipėdiečiams ir dviems raseiniškiams, aplankė Zyplių ir Gelgaudiškio dvarus.

Klaipėdos krašto bajorų draugija dovana Rietavo muziejui plakatą su LDK kunigaikščiais.

Dvarų gidai įdomiai papasakojo dvarų istorijas, o apkūnus ponas pavedžiojo mus po Gelgaudiškio parką, kur sutikome medžiotojus, baudžiauninkus ir besilinksminančius ponus. Tokios teatralizuotos ekskursijos organizuojamos Gelgaudiškio dvare. Sumontuotas 15 min. filmas ir 7 min. klipas, autoriai – A.ir V. Musteikiai.

O Klaipėdos krašto bajorai kartu su Žemaičių bajorų atstovais įsijungė į M.K.Oginskio 250-ųjų gimimo metinių šventės atidarymą. Šventinėje eisenoje tarp kitų vėliavų plėvėsavo ir 12 bajoriškų vėliavų.

Spalio 3 d. iškilmingame šventiniame renginyje Vilniaus universitete Šventų Jonų bažnyčioje pasirašyta bendradarbiavimo deklaracija-sutartis tarp LDK istorinės atminties organizacijų: Lietuvos (LBKS ir LDK Atminties rūmai), Baltarusijos bei Ukrainos bajorų kilmingųjų organizacijų. Tuo deklaravome draugystės plėtojimą ir gyvo paveldo puoselėjimą bei atgaivinimą.

Spalio 10 d. Vilniaus krašto nariai susitiko su istoriku prof. Rimvydu Petrausku. Vakaro paskaitos ir diskusijų tema – Vytauto laikų didikų giminės. Daugelio senųjų Lietuvos didikų giminių likimas stebėtinai panašus: išnirusios iš anoniminio pagoniško elito pasaulio, jos greitai išgarsėjo, o vėliau viena po kitos per trumpą laiką išnyko iš istorijos ir iš žmonių atminties. Jų veiklos pėdsakus užtrynė laikas, gamta ir nauji žmonių darbai, todėl apie daugumą iš jų, be negausių dokumentų ir antspaudų, nėra išlikę jokių žinių.

Spalio 11 d. Klaipėdos krašto bajorų draugija pakvietė visos Lietuvos LBKS bajorų palikuonis ir jų svečius į Rietavo šv. Arkangelo Mykolo bažnyčią, į baigiamąjį renginį,

skirtą M. K. Oginskio 250 gimimo metinėms “Sugrįžimas į Tėvynę”. Po šv. Mišių klausėmės sakralinės muzikos koncerto, kuriame giedojo Kauno valstybinio muzikinio teatro solistė Rita Preikšaitė, vargonavo vargonininkė ir pianistė Beata Vingraitė, sakralinę poeziją skaitė aktorė ir renginių režisierė V. Kochanskytė. Tą šventinį savaitgalį LBKS Klaipėdos krašto narių gretas papildė 18 naujų bajorų palikuonių. Šventės dalyviai pagerbė naujai atidengtą paminklą, įamžinantį kunigaikščių Oginskių giminę. Šventinėje eisenoje dalyvavo ir Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos mokiniai.

Spalio 14-18 d. Kelionė lėktuvu į Madridą. Per tris dienas aplankėme žymiausias Madrido aikštes, Karalių rūmus, Prado bei kitus muziejus, Eskorialą, Žuvusiųjų slėnį bei senąją sostinę Toledo. Sumontuotas 44 min. filmas ir 9 min. klipas, autoriai – A.ir V. Musteikiai.

Spalio 21 d. Vilniaus krašto bajorų sąjunga dalyvavo konkurse „Žydintis Vilnius-2015“. Vilniečiai ir svečiai buvo raginami fotografuoti žydinčius įmonių, įstaigų, visuomeninių organizacijų ir savo daugiabučių, namų balkonų, palanges ir siųsti nuotraukas Vilniaus savivaldybei. Konkurso iniciatorius – Žilvinas Radavičius, sponsoriavo Vilniaus krašto bajorų sąjunga ir gėlių parduotuvė Glamour. Renginyje skambino J. Landsbergytė. Konkurse atrinkta 11 prizininkų, tarp jų – VKBS vadas Kazys Mackevičius (LTB kiemas su rožėmis) ir Audronė Musteikienė (gyvenamojo kiemo fotografijos). Prizininkai buvo apdovanoti Vilniaus mero R.Šimašiaus pasirašytais padėkos raštais, Vilniaus m. savivaldybės lankstiniais, Vaido Ra-

A. Musteikienės nuotraukoje: Prie nacionalinės bibliotekos Madride.

moškos sukurtomis Vilniaus angeliukų skulptūrėlėmis ir rožėmis.

Lapkričio 11 d. Kaune, šv. Jurgio bažnyčioje LBKS vado J. Kamenecko kvietimu įvyko posėdis, skirtas LBKS teisinės padėties aptarimui. Dalyvavo LBKS vado pavaduotojai A. Grybauskienė, A. Sirtautas, P. Vaisieta, kancleris A. Verbickas, kraštų vadai K. Mackevičius, K. Ignatavičius, J. Mockus, M. Sadauskas, E. Matulevičius, A. Stankus. Aptarti teisiniai veiklos aspektai. Teismas atmetė visas ieškovo – buvusio vado J. Ragauskio pretenzijas dėl LBKS Senato sprendimų bei LBKS Seimo sušaukimo ir priimtų sprendimų teisėtumo. Kitas teismo procesas dėl lėšų grąžinimo Turto fondui atidėtas, kol bus baigta baudžiamoji byla dėl dokumentų klastojimo. LBKS kreipėsi į teismą dėl J. Ragauskio neteisėto piniginių lėšų panaudojimo, iškelta civilinė byla. Teisminių procesų metu išryškėjusius organizacijos trūkumus siūloma spręsti teikiant LBKS Senatui sprendimus apibrėžti LBKS padalinius nuostatais, siekti, kad LBKS turėtų juridinius narius. Aptarti LBKS ir kraštų bajorų draugijų nario mokesčio rinkimo teisiniai aspektai. Aptartas LBKS renginių ir biudžeto vykdymas. LBKS kancleris

paragintas labiau koordinuoti piniginius srautus. Aptarti Lietuvos bajorų karališkojo universiteto kūrimo aspektai, pasiūlyta teikti spęsti LBKS Senatui. Aptartas LBKS įvaizdžio formavimas ir dalyvavimas visuomeninėse organizacijose.

Lapkričio 21 d. VKBS nariai išklausė VU Komunikacijos fakulteto prodekaną prof. dr. R. Laužiko paskaitą „Istorinė Lietuvos virtuvė. Ketveri pietūs su Radvilomis XVI-XIX amžiuje“. Po paskaitos renginio organizatorės Laima Bartkienė ir Daina Janilionienė visus pakvietė pasivaikinti pagamintais patiekalais pagal R. Laužiko knygoje „Istorinė Lietuvos virtuvė“ pateiktus receptus.

Gruodžio 5 d. Klaipėdos krašto bajorai surengė Adventinę vakaronę. Tomas Baranauskas pristatė savo knygą „Viduramžių Lietuvos viešpačiai“. Dalyvaujant puikioms atlikėjoms, dar kartą pasigėrėta M.K. Oginskio kūryba, jo gyvenimo detalėmis. Vakaronė užbaigta ragaujant adventinius patiekalus.

Parengė Audronė MUSTEIKIENĖ, h. *Pogonia IV*, LBKS senatorė, Vilniaus krašto tarybos narė, LBKS portalo autorė ir tinklaraštininkė

PRO MEMORIA

ELENA ANDRULIENĖ JASĖNIENĖ

2015 m. sausio 2 d. mirė LBKS narė nuo 1999 m. Elena Andrulienė Jasėnienė (h. *Pogonia IV*, Vambutų giminė).

Gimė 1923 m. kovo 20 d. Panevėžio apskr., Jotainių dvaro sodininko šeimoje. 1951 m. baigė Vilniaus akušerių mokyklą.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje prisiminė seną svajonę – pradėjo tapyti, 1967 m. įstojo į Lietuvos tautodailininkų sąjungą. Buvo Vilniaus bendrijos valdybos narė (1973–2001), tapytojų sekcijos pirmininkė (1973–2003), žurnalo „Rankdarbiai“ redakcijos kolegijos narė. Įvertinta meno saviveiklos žymūno (1972) ir kultūros žymūno (1983) ženklais.

Surengė 12 personalinių parodų, ne tik Lietuvoje, bet ir Vengrijoje (1984). Dalyvavo parodose Indijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Rusijoje, Latvijoje, Japonijoje. Yra paskelbusi apie 600 publikacijų Lietuvos tautodailės klausimais (reportažai, apybraižos, problematika).

„Pirmasis viešas debiutas parodų salėse įvyko 1972-aisiais. Tada Elena Andrulienė, jau liaudies meistrė, surengė savo mezginių parodą Liaudies meno salone.

Tarp melsvų, alyvinių (mėgstamos spalvos) suknelių, lino servetėlių kabojo keliasdešimt akvarelių ir piešinių. Dominavo jau minėti jūros, kopų, miško motyvai. Lankytojai susidomėjo mezgėjos tapybos bandymais, apie juos liko malonių įrašų atsiliepimų knygoje. Mezgimas ėmė trauktis, užleisdamas vietą atbudusiam pašaukimui“, - rašė žurnalistė Jadvyga Godunavičienė.

O ji pati apie save taip rašė: „Sėdėjau prie meldais apžėlusio seno tvenkinio, basomis kojomis teliūskuodama vandenį. Buvo pati vasaros pradžia. Vidudienį nuo saulės kaitros net seno parko medžiai nelingavo. Atsklido gegutės kukavimas. Tyla ir ramybė manyje kėlė nerimą, ilgesį...

Tai pirmieji įspūdžiai, patirti gamtoje ir su prisiminimais atsklidę iš ankstyvos vaikystės. Ir vėliau, ir visą gyvenimą giliai jaučiau gamtos didybės grožį. Ir ne tik ten, kur jis akivaizdus, kaip krištolo skambėjimas ar rožės žydėjimas. Įžvelgdavau grožį mus supančioje buityje, kasdieniuose paprastuose daiktuose, kaimo grytelėje su palangėje žydinčiomis piliarožėmis, pievomis nulingavusiame

vieškelyje, molio ašotėlyje su įmerkta lauko gėlių puokšte. Matyti daiktai ar vaizdai susikomponuodavo į apibrėžtą kompoziciją. Nuo tada pamėgau piešti. Buvau romantikė ir savo ateitį siejau su daile. Lieti akvareles pradėjau jaunystėje, o vėliau... širdyje išpuoselėta, mintyse subrandinta tapyba išsiliejo paveikluose apie 50-tuosius mano gyvenimo metus. Per penkiolika metų sukūriau ir atkartojau virš 1000 paveikslų“ (ištrauka iš 1998 m. parodos bukletto).

Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu 2005 m. spalio 25 d. Elena Andrulienė Jasėnienė suteiktas meno kūrėjo statusas. 2006 m. vasario 9 d. suteiktas Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus bendrijos Garbės nario vardas.

Spaudoje kartu su dukra Audrone propagavo Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą, nušviesdama jos kultūrinės veiklos renginius.

Paskutinė paroda surengta 85-ojo jubiliejaus proga.

Anot dr. Alės Počiulpaitės, E. Andrulienė „atkakliai siekė tobulėti kaip tapytoja, liko ištikima ir savo stiliui, ir žanrui. Daugiausia jos kūryboje peizažų ir natiurmortų. Bandė įvairias tapybos technikas, tačiau daugiausia yra sukūrusi akvarelių ir pastelių. Galbūt ši technika labiausiai leido atskleisti gamtos, miesto, ypač Vilniaus, vaizdų ar natiurmorto charakterį, spalvinius niuansus, nuotaiką.

Vienas iš Elenos Andrulienės Jasėnienės pieštų natiurmortų.

Mokėjimas džiaugtis gamta, gėle, sena gatvele, siekis tuo džiaugsmu dalintis kilo, man rodos, apskritai iš jos prigimties gyvybingumo, meilės gyvenimui, siekimo jame aktyviai dalyvauti.“

2015 m. sausio 5 d. velionė palaidota šalia savo pirmojo vyro Viršuliškių kapinėse. Šviesus Elenos atminimas išliks ją pažinojusių atmintyje.

GYDYTOJA, RAŠYTOJA, FOTOMENININKĖ

*Paliksiu visa, visa, ką radau, –
Paukščio skrydį, miško šneką,
Duris pravertas, baltą lapą –*

2015 m. vasario 19 d. netekome Leonos Petkevičiūtės-Korkutienės, gydytojos, rašytojos, Lietuvos fotomenininkų sąjungos, Vinco Kudirkos medikų literatų, Vydūno draugijų, Sausio 13-osios brolijos, Asociacijos už žmogaus gyvybę, Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos narės, herbo *Trimitai* bajorės.

Leona Petkevičiūtė gimė 1934 m. rugpjūčio 14 d. Radviliškio rajono Kaulališkių kaime. Mokėsi Šeduvoje, Klaipėdoje. 1952 m. baigė Šiaulių medicinos seserų mokyklą, 1965 m. – Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą, 1995 m. – Aukštesniąją katechetų mokyklą. 1967 m. pradėjo dirbti Vilniaus miesto klinikinės ligoninės Dirbtinio inksto skyriuje, stebėjo pacientų ligos eigas, rengė pranešimus mokslinėms konferencijoms. Polinkis į meną skatino išbandyti jėgas poezijoje, prozoje, dramaturgijoje, publicistikoje, fotomene. 1988 m. išleido eilėraščių rinkinį

„Etiudai“, jos eilėraščių išspausdinta medikų poezijos rinkinyje „Skrenda paukštė baltaplunksnė“, išleista kelių knygų „Sveika, jūra“, drama „Vade mecum“ (apie dr. Joną Basanavičių) pastatyta Vilniaus jaunimo teatre ir kt. Reportažai iš Indijos ir Jemeno buvo atspausdinti žurnaluose „Švyturys“, „Tarybinė moteris“, laikraštyje „Vakarinės naujienos“. Jos poezija dvasinga, didelę įtaką turėjo vaikystės metai, praleisti su seneliais kaime, jų meilė vaikai.

Kaip fotomenininkė, labai gerai pažindama kilnią mediko profesiją, išleido fotoalbumus „Kolegos“ (1992), „Sanus“ (1998), Pasaulio lietuvių dainų šventei parengė fotoalbumą apie Lietuvos dirigentus „Maestro“ (1994), fotoalbumą „Žvilgsnis“ (2000). Surengė parodas „Nebijok, mažyli“, „Laivas ir žmonės“, „Diagnozė“, „Bernardo Brazdžionio sugrįžimas“ ir kitas, kurios atspindėjo jos domėjimosi kryptį. Leonos Petkevičiūtės-Korkutienės darbai įvertinti padėkomis, diplomais, garbės raštais.

Šviesus Leonos Petkevičiūtės-Korkutienės atminimas ilgam išliks ją pažinojusių žmonių prisiminimuose.

BRONISLOVAS VONSAVIČIUS (1935–2015)

Lapkričio 25 d. netekome *Gulbės* herbo bajoro Bronislovo Vonsavičiaus.

Br. Vonsavičius gimė 1935 m. sausio 2 d. Radviliškio raj. Kaulališkių kaime. 1953 m. baigė Šeduvos vidurinę mokyklą, o 1968 m. neakivaizdžiai – Maskvos valstybinį istorijos-archyvų institutą. Ten pat apgynė humanitarinių (istorijos) mokslų kandidato disertaciją. Nusipelnęs kultūros-švietimo darbuotojas. Nuo 1957 m. dirbo Šeduvos, Šiaulių, Alytaus valstybiniuose archyvuose. Nuo 1973 m. – Archyvų valdybos skyriaus viršininkas, valdybos viršininko pavaduotojas, 1990 m. pradėjo eiti Archyvų valdybos viršininko pareigas, o 1990 m. rugpjūčio 17 d., Archyvų valdybą pertvarkius į Lietuvos archyvų generalinę direkciją, jam buvo pavesta eiti generalinio direktoriaus pareigas. Šiose pareigose dirbo iki 1992 m. birželio 12 d. Vėliau – Mykolo Riomerio universiteto docentas.

Br. Vonsavičius daug nuveikė organizuodamas ir tobulindamas Lietuvoje raštvedybą. Vadovaudamas archyvų sistemai Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpį, rūpinosi išsaugoti Lietuvos kompartijos archyvo ir

KGB archyvų dokumentus. Jo iniciatyva Lietuva įstojo į Tarptautinę archyvų organizaciją, parengė ir priėmė Archyvų įstatymą. Br. Vonsavičius rūpinosi dokumentų, esančių užsienio valstybėse, kaupimu, sudarė tarpvalstybines archyvų bendradarbiavimo sutartis su Rusija, Ukraina, Baltarusija. Pats yra parašęs ir publikavęs daug straipsnių apie raštvedybos raidą Lietuvoje. Vėliau šią veiklą plėtojo dirbdamas M. Riomerio universitete, apgynė daktaro disertaciją, 2006 m. išleido knygą „Dokumentalistikos pagrindai“.

Br. Vonsavičius redagavo tęstinį leidinį „Lietuvos archyvai“ (buvo 1–4 numerių vyr. redaktorius), padėjo atkurti Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą, buvo jos ilgametis senatorius ir Legitimacijų tarybos pirmininkas, žurnalo „Lietuvos bajoras“ redkolegijos narys ir aktyvus autorius, LBKS Garbės bajoras.

Br. Vonsavičius užaugino dukrą ir sūnų, sulaukė 6 proanūkų.

Šio šviesaus žmogaus, garbingo bajoro atminimas visada išliks jį pažinojusių atmintyje.

SUMMARY

The journal traditionally begins with the Editor's Note. This time the Editor discusses honour, blue blood, and exceptions, about the obligation of parentage. The beginning of Leonas Peleckis-Kaktavičius text is quite intriguing - "You were born a Count, and thus a Count you shall die" - this is an old sentence. Of course it has a lot of truth in it. However, a lot happened in the world. Especially when revolutions turned everything upside down". And the text ends in: "Blue blood undoubtedly exists. However not in the direct sense of the word. Our ancestors were rewarded the title of a Nobleman for great merits. It is a sacred duty of every descendant not to disgrace his blood brothers".

Juozas Kameneckas, Head of LRUN, reviews the Cooperation Agreement between organisations of Lithuanian, Belarus, and Ukraine noblemen.

Ten questions of "Lithuanian Nobleman" questionnaire are answered by Perlis Vaisieta, the Deputy Head for Culture of Lithuanian Royal Union of Nobility (LRUN).

"In Quest of the Third Lithuanian Castle" – an article written by professor Jonas Puzinas, a famous Lithuanian historian and author of scientific archaeology.

The column "The Mysteries of the Past" contains three noteworthy publications: "A Medieval Accessory. Mysterious Belt from Vytautas Magnus Era" by Ramunė Hazir, "Portrayal of Lithuanian Leaders' Flags and Herbs of Deputations from the Grand Duchy of Lithuania in the Chronicles of Konstanz Convention" by Violeta Rutkauskienė, and "About the Heraldry and Sgraffito of Yotvingian Order of the Knights of the Cross" by Vilius Puronas.

The column "Noblemen – Creators" begins with a story by Silvija Peleckienė titled "Worldwide Fame" dedicated to Dionizas Poška. "World as Seen by Žemaitė" is an extract from a recently completed book by Aldona Ruseckaitė.

Eugenijus Algirdas Švėgžda remembers his great grandfather Vitoldas Kondratavičius. Almost a century old article of the latter titled "Patriotism and Nationalism, or National Egoism" is published alongside.

There are also several notable family stories in the journal- "Kovalevskiai, Kovaliauskai, Kavaliauskai" by Irena Antanina Suveizdienė, and "Golden Wedding Brought Back the Memories of My Family's Past".

The remaining of the article "What Antique Photographs Tell Us about Fashion" is published in the present issue.

The study of Arūnas Kazys Kynas is intended for the typology and the arsenal of the distribution of Christian signs in Lithuania in the 14th – 20th centuries.

The text of Žilvinas Radavičius titled "The Activities of the Noblewoman Anna Interests Both Young and Old" tells about the celebrant A. Rimeikienė.

Publication of the list of Lithuanian manors and small manors of years 1919-1939 is further continued in this issue.

The column "Echoes" is comprised of stories "Samogitian Noblemen during Anniversary Years", "Special Meaning to the National Day", "Festivities in Lėvuo Valley", and "A Spectacular Meeting of Komarai Family".

„LRUN Chronicles" presents information prepared by Audronė Musteikienė regarding the most important and interesting events of the last year.

A farewell is dedicated to noblewomen Elena Andrulienė Jasėnienė and Leona Petkevičiūtė-Korkutienė and nobleman Bronislovas Vonsavičius who passed away.

The first cover of the journal had the most famous picture of Vytautas, the Grand Duke of Lithuania, from the end of the 17th century till the beginning of the 18th century, whereas the painting of E. Andrulienė Jasėnienė called "Vilnius, Bernardinų Street" (paper, oil pastel) is depicted in the fourth cover.